

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова
Факультет філософської освіти та науки
Факультет соціально-психологічних наук та управління

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Випуск 1

Київ
2016

УДК 159.923:[1+159.9+316.32] (063)
ББК 88.37:[87+88+60.5] я 431 0-76

*Рекомендовано до видання Вченою радою
Факультету соціально-психологічних наук та управління
Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова
(протокол № 1 від 16 березня 2016 року)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- В.Б.Євтух** доктор історичних наук, професор, академік НАН України, декан Факультету соціально-психологічних наук та управління Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (*головний редактор*)
- І.І.Дробот** доктор історичних наук, професор, декан Факультету філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (*головний редактор*)
- С.О.Ставицька** доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної психології та психотерапії Факультету соціально-психологічних наук та управління Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова
- Л.В.Долинська** кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Факультету філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова
- Н.Г.Мозгова** доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Факультету філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова
- В.П.Степико** кандидат філософських наук, доцент, професор кафедри соціології Факультету соціально-психологічних наук та управління Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова
- О.В.Темрук** кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Факультету філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

Технічні редактори – О.Ю.Бондарчук, Г.В.Хоменко, А.В.Курилишин

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ. Випуск 1: збірник наукових праць.– Київ, НПУ імені М.П.Драгоманова, 2016. - №1. - 182с.

До наукової збірки увійшли матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та аспірантів «Особистість в умовах глобалізації: філософський, психологічний та соціологічний виміри», яка проходила 10 березня 2016 року в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова.

**УДК 159.923:[1+159.9+316.32] (063)
ББК 88.37:[87+88+60.5] я 431 0-76**

© Автори статей, 2016
© Редакційна колегія, 2016

ЗМІСТ

<i>Бендерська О.В.</i> Специфіка релігійності українців у вимірі національної ідентичності.....	6
<i>Бушинева Ю.В.</i> До проблеми поєднання лідерства і керівництва в управлінській діяльності.....	10
<i>Винокурова О.Ю.</i> Використання методів арт-терапії в процесі реабілітації вимушених переселенців.....	14
<i>Войтюк В.Д.</i> Розвиток соціальних здібностей обдарованих дітей у вимірах сердовищного підходу.....	18
<i>Волошина В.О.</i> Особливості мотивації учнів на уроках математики в сучасних умовах.....	22
<i>Демиденко А.Ю.</i> Проблема гендерної рівності в сучасному українському суспільстві.....	26
<i>Дзигар О.О.</i> Екологічне виробництво харчових продуктів як фактор збереження здоров'я людини.....	32
<i>Домашин Є.О.</i> Україна в глобальному культурному просторі: культурний експорт як загроза національній ідентичності.....	36
<i>Дорошенко В.А.</i> Деякі аспекти взаємозв'язку етнічної ідентичності та соціальної дистанції до росіян.....	38
<i>Дубиніна М.І.</i> Вольові якості осіб з різним способом долавання труднощів.....	43
<i>Дьяченко Б.Ю.</i> Розвиток професійної ідентичності в ранній юності.....	47
<i>Зіневич І.М.</i> Критерії вияву соціальної компетентності в обдарованих підлітків.....	50
<i>Калашнікова Є.І.</i> Творчий розвиток майбутнього вчителя, та його вплив на рівень знань учнів.....	55

<i>Калениченко Т.А.</i> Аналіз теорії раціонального вибору в умовах глобалізації релігійного середовища.....	59
<i>Козіна А.В.</i> Теоретичний огляд мотивації навчання впродовж життя.....	64
<i>Кондратюк О.В.</i> Психологічні особливості формування музичного образу в особистості підліткового віку.....	67
<i>Кудінова М.С.</i> Актуальність розвитку стресостійкості особистості: до постановки проблеми.....	71
<i>Курилишин А.В.</i> Психологічні особливості самопрезентації особистості за допомогою соціальних мереж.....	75
<i>Лимар В.А.</i> Софісти. Чи були ними Сократ і Платон?.....	80
<i>Лисовець Н.А.</i> Обман, як невід'ємна складова екзистенційних потреб особистості.....	83
<i>Лященко Т.М.</i> Ігрові технології у процесі самовдосконалення студентів під час навчання у ВНЗ.....	86
<i>Мазур Л.С.</i> Софістичні прийоми у філософії Сократа.....	91
<i>Макогін І.О.</i> Роль темпераменту фахівця у професійній діяльності.....	94
<i>Максимич Н.В.</i> Особистість в контексті глобальних трансформацій.....	98
<i>Манько М.О.</i> Становлення особистості з інтернальним локусом контролю у процесі життєпізнавальної діяльності.....	102
<i>Маржановська І.Д.</i> Стан та тенденції розвитку інституту сім'ї в Україні.....	107
<i>Мороз І.С.</i> Арт-терапія як шлях до вирішення екзистенційних потреб.....	112
<i>Пащенко Б.С., Никитюк Т.В.</i> Сучасна проблематика та взаємозв'язок філософії свідомості з нейронаукою та сучасними інформаційними технологіями.....	116
<i>Полупан В.В.</i> Функції селфі в сучасній культурі.....	120

<i>Рудік К.А.</i> Розвиток особистості підлітків на уроках трудового навчання засобами технології емпатуерменту.....	124
<i>Сіляк О.А.</i> Психологічні особливості впливу стилю сімейного виховання на Я-образ у підлітковому віці.....	129
<i>Столяр А.О.</i> Етнопсихологія в контексті глобалізації.....	133
<i>Сюмаченко Д.М.</i> Протиріччя інтересів Я та іншого в дилемі «альтруїзм-егоїзм».....	138
<i>Тимошук С.В.</i> Трактуювання поняття самотності у психології.....	141
<i>Тимченко К.О.</i> Стилї виховання в сім'ї: проблема золотї середини.....	145
<i>Ткаченко М.В.</i> Поняття «професійне самовизначення» у науковому дискурсі.....	149
<i>Ткачук Н.М.</i> Мережеве суспільство і особистість: культурологічна спроба аналізу.....	154
<i>Фурсік О.П., Суходольська Н.П.</i> Харизма як суб'єкт перебудови суспільства.....	157
<i>Хоменко Г.В.</i> Твітер-мислення та його вплив на розвиток особистості в ХХІ столітті.....	161
<i>Шевченко А.О.</i> Аналіз концепції класичного і некласичного ідеалів раціональності у праці М. К. Мамардашвілі.....	165
<i>Шевченко С.Л.</i> Сучасна релігійна етика в інтерпретації Мерольда Вестфаля: між політичним лібералізмом і моральним комунітаризмом.....	168
<i>Шилова Д.С.</i> Релігійна толерантність як соціальне явище.....	172
<i>Шуст О.В.</i> Психологічне та духовне значення автентичного смирення в особистості.....	178

*Бендерська О. В., аспірант,
Національний університет харчових технологій,
Науковий керівник: Кітов М. Г., доктор філос. наук, професор*

СПЕЦИФІКА РЕЛІГІЙНОСТІ УКРАЇНЦІВ У ВИМІРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

SPECIFICS OF RELIGIOSITY UKRAINIAN PEOPLE IN TERMS OF NATIONAL IDENTITY

Метою даної публікації є спроба детальніше зупинитися на специфіці розвитку народної релігійності українців, взаємозалежності релігійного та національно-етнічного начал. Прослідковуючи історіографію проблеми етнопсихологічної детермінованості української релігійності, є всі підстави констатувати наявність багатой історичної, філософської та культурологічної спадщини у цій сфері.

Ключові слова: *релігія, психологія, наука, український народ, ідентичність.*

The aim of this publication is an attempt to elaborate on the specifics of Ukrainian folk religiosity, religious and interdependence of national and ethnic origins. In terms of historiography problems ethnopsychological Ukrainian religious determinism is every reason to state that there are many historical, philosophical and cultural heritage in this area.

Key words: *religion, psychology, science, Ukrainian people, identity.*

Вступ. *Значні зміни у вітчизняному релігієзнавстві загалом та в психології релігії зокрема пов'язані як з реаліями нашого національного буття, так і з світовими глобалізаційними процесами, які, актуалізуючи екзистенційну напруженість людини, не лише прагнуть надати їй всезагального, універсального статусу, а й посилюють її бажання зберегти національну самобутність та унікальну самоідентичність.*

Основна частина. Українське релігієзнавство переживає складний і цікавий період розвитку. Не задовольнившись марксистською парадигмою витлумачення релігії, релігієзнавча наука опинилася перед необхідністю вибору, наукового самовизначення. Зростання значущості особистісного начала в релігійному житті, зміщення акцентів у відношенні «людина–Бог» у бік людини, її самовизначення і самоствердження актуалізують осмислення релігійності як вираження «людської ситуації». Отже, людина виступає носієм надлюдського, що дає змогу їй перевершити саму себе і самоствердитись у Вищому, Величному. Відтак, релігія не лише відображає зв'язок, відношення людини і Бога, а й світовідчуття і світорозуміння людини, які він зумовлює [1; 275-284]

Позалюдське, духовне начало є тим стрижнем, який конститує особу, задає їй певні сенсожиттєві орієнтири. Дослідження ірраціонального вимагає включення в пізнавальний процес духовних проявів людини, які дуже складно вербалізувати. Однак без цього аналізу неможливо збагнути комплекс феноменів людського духу — молитви, сповіді, віри, надії, любові, які донедавна розглядалися досить поверхово. У минулому цю проблематику досліджували філософсько-містичні вчення, які натепер актуалізуються і до них звертаються не лише гуманітарні, а й природничі науки.

На думку авторів українського «Релігієзнавчого словника» головна суть релігії не в тому, що вона дає змогу людині усвідомити свою причетність до Всесвіту, а в тому, що служить засобом самовизначення її у світі на основі відчуття наявності в собі якогось надприродного Начала і віри в можливість свого прилучення до Вищої Сутності [5; 264]. Таке розуміння релігії співзвучне українській релігієзнавчій традиції, де внутрішнє спілкування з Богом, набуваючи емоційно-чуттєвих характеристик, глибоко інтимізується, стає центром формування духовності як певного типу релігійності.

Характеризуючи зміст української релігійності, М. Костомаров підкреслював те, що релігійна духовність українця глибоко вкорінена в його буттєвості: серед усього слов'янського світу саме українці є найрелігійнішими, найхристияннішими. Будівничий української церкви і культури, Арсен

Річинський, визначав релігійний світогляд як комплекс ідей, «заціплюваних» народом у низці поколінь, що формує національний характер і позначається на психіці народу. У результаті цього становлення окреслились основні особливості українського релігійного світогляду, насамперед відсутність посередників між людиною і божеством. Сільська хата набуває значення Божого храму, де поєднуються два світи – мікрокосм та макрокосм. Первісному світогляду українців, як зазначав А. Річинський, не був притаманний дуалізм добра і зла [6; 299-325]. В кожній людині вкорінене бажання жити і розгортати своє життя, вона прагне поєднати своє «Я» з Божественним, присутність якого вкорінена в її чуттєвості, відчутності. Такий союз В. Липинський називає містицизмом, що притаманний як ірраціональним, так і раціональним проявам віри: в першому разі це віра в Бога, в другому — віра в закони, які осягаються розумом. Отже, містичне начало пронизує всю буттєвість людини, проте, як наголошує дослідник, уміщує і деструктивний елемент, коли в ньому проявляються «гордість і тілесні, звірячі пристрасті». [3; 6-12].

Протягом багатовікової історії українці створили певний спосіб мислення, відчуття і поведінки, які відрізняють їх від інших спільнот, етносів. Олександр Кульчицький виокремлює чинники, які впливали на формування національної психіки українців: геопсихічні (вплив природного довкілля як цілісності), історичні (спільність історичної долі народу, що живе в ситуаціях «межовості»), соціопсихічні (соціальна структура українського суспільства з домінуванням селянства), культурно-морфічні (належність української культури до європейської, периферійний характер цієї приналежності), глибинно-психічні (комплекс меншовартості, визначальні архетипи в колективному несвідомому). Отже, українцям притаманні світосприймальні настанови, в яких відображаються цілісність поглядів на світ, цілісність пізнань і оцінок світу, проте і в них домінує чуттєво-емоційна «увнутрішненість». Світовідчуття українця вчений характеризує як глибоко персоналістичне, що призводить до інтенсифікації внутрішнього життя людини, а не її експансії у світ. [2; 65-75.] Отже, аналізуючи українську духовність, доходять висновку, що в ній емоційно-

чуттєвий компонент домінує над інтелектом і волею. Неможливість ствердження себе в зовнішньому світі зумовлювала розвиток внутрішнього життя, на противагу його зовнішнім виявам.

Висновки. Зазвичай емоційні переживання проявляються не тільки як акти відображення, а і як особливі стани «душевних сил» (І. Кант) людини, що активно впливають на її сприйняття, уяву, мислення. Вони інтенсифікують або паралізують вольовий компонент людини, спонукають до певного емоційного зараження. Переживання піднімається до рівня продукуючого процесу, де поєднується з продукуванням сенсу і виходом із критичної ситуації.

Релігійна духовність українця зазнала трансформаційних змін. Реабілітація релігії скоріше є свідченням наявності духовного вакууму, аніж відродженням релігійної духовності. Тим паче, релігійність нині доволі різнолика, починаючи від суто адаптивної її вираженості до прагнення віднайти в ній відповіді на актуальні сенсожиттєві проблеми. Релігійність як переживання своєї екзистенційної ситуації притаманна небагатьом. Декого, особливо молодь, приваблює екзотичність релігійних новоутворень, прагнення набути нової ідентичності, іноді до цього спонукає суто прагматичний інтерес [4; 196].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бучма О. Релігійність особи: мотиви та вияви. Показники та критерії релігійності / О. Бучма // Академічне релігієзнавство: Підручник. – К.: Світ Знань, 2000. – 528 с.
2. Кульчицький О. Проблематика взаємин етнопсихології і диференційної психології релігії / О. Кульчицький // Релігія в житті українського народу / О. Кульчицький. – Мюнхен – Рим – Париж, 1966. – 156 с.
3. Липинський В. К. Релігія і церква в історії України / В. К. Липинський. – К.: Рада, 1995. – 16 с.
4. Попова М. А. Психологія. З викладом основ психології релігії / М. А. Попова. – Л.: Свічадо, 1998. – 320 с.
5. Релігієзнавчий словник / За ред. професорів А. Колодного і Б. Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.

6. Річинський А. В. Проблеми української релігійної свідомості / А. В. Річинський. – Тернопіль, 2002. – 448 с. – (3).

*Бушнєва Ю.В., студентка,
Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка,
Науковий керівник: Демченко О.П., канд. пед. наук, доцент*

ДО ПРОБЛЕМИ ПОЄДНАННЯ ЛІДЕРСТВА І КЕРІВНИЦТВА В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

COMBINING THE PROBLEM OF LEADERSHIP AND MANAGEMENT

З'ясовано місце лідерських якостей у структурі особистості керівника організації, розкрито значення лідерства в підвищенні ефективності управлінської діяльності. Показано відмінність між лідерством як особистісною якістю та як організаційною функцією.

***Ключові слова:** лідерство, лідер, особистість керівника, управлінська діяльність, керівництво.*

The place of leadership qualities in the structure of the individual manager, reveals the importance of leadership in enhancing the effectiveness of management. The difference between leadership as a personal quality and organizational function.

***Key words:** leadership, leader, manager identity, management activity, management.*

Сьогодні, в епоху розвитку та глобалізації, технічний прогрес торкнувся всіх сфер людського життя. Але навіть попри величезну технічну оснащеність, ще жодна організація чи підприємство не може успішно виконувати свої функції без людини. Тому в психології управління важливого значення надається особистості керівника, серед домінуючих якостей якого все частіше дослідники виділяють лідерство.

Феномен лідерства викликав інтерес у мислителів ще в давні часи. Але цілеспрямоване, систематичне і широке вивчення його як наукової категорії було започатковано Ф.Тейлором (початок XIX ст.). Теорія лідерства найбільш активно розроблялася з середини XX ст. у працях Р.Стогділа та Р.Манна, які намагалися згрупувати всі виявлені раніше лідерські якості. Зокрема, Р.Стогділ дійшов висновку, що лідера в основному характеризують п'ять якостей: розум та інтелектуальні можливості, впевненість у собі, активність та енергійність, знання справи, вище становище над іншими. Проте допоки відсутня єдина наукова позиція щодо природи лідерства та його характеристики.

Апелювання до філософської та психологічної думки показує, що відомі персонологи надавали важливого значення лідерству в діяльності керівника й стверджували, що поєднання лідерства й керівництва підніме управлінську діяльність на якісно новий рівень. Неформальний лідер займає досить визначальну позицію, впливає, згуртовує людей для досягнення мети, хоча його ніхто не призначав (Ч.Холломан). Якісне керівництво – це вміння змусити людей робити те, чого вони не люблять, і переконати їх у тому, що їм це подобається (Г. Трумен).

На думку Сунь-Цзи[4], лідер є ідеальним тоді, коли люди практично не підозрюють про його існування; не дуже хороший, коли підкоряються й звеличують його; зовсім поганий, коли нехтують ним. Мислитель стверджував, для того, щоб керівника поважали, він сам повинен поважати людей. Справжнім лідером він назвав такого, який говорить мало, але його робота виконується й цілі досягаються. До того ж підлеглі повинні вважати, що вони все зробили самі.

Необхідно розрізняти «лідерство» як особистісну рису та «лідерство» як організаційну функцію. Досить поширеною є дилема: людина має статус керівника і займає формально лідерську позицію, але не стала справжнім авторитетом для колективу; або навпаки, є лідером, але не має офіційного статусу. Для успішної управлінської діяльності дуже важливо, щоб керівник був лідером для свого колективу, бо наявність іншого лідера може призвести до конфліктних ситуацій і погіршення психологічного мікроклімату. На думку

Е.Берна[1], підлеглі жадають від своїх керівників якихось абсолютних якостей, так що в основі своїй кожен успішний керівник – це харизматичний лідер.

У контексті теорії управління **лідерство** – тип управлінської взаємодії, який ґрунтується на більш ефективному для певної ситуації поєднанні різних джерел влади і спрямований на спонукування людей до досягнення загальних цілей. Керівництво – це цілеспрямований вплив осіб, наділених функціями й компетенцією керівників, на колективи, взаємодія керівників і виконавців [3]. Відмінність цих наукових категорій полягає в тому, що лідер в колективі є справжнім авторитетом і мотивує людей до діяльності завдяки своїм особистісним характеристикам, а керівник користується формальною владою і повноваженнями, відповідно до посадових функцій.

Дж. Кенджемі [5] розмежував владу та вплив у організації на два види: влада-повноваження, яка пов'язана зі статусом керівника та влада-авторитет, яка зумовлена особистісними якостями. Дослідник виділив ознаки, які відрізняють лідера від керівника в управлінській діяльності:

- вплив керівника ґрунтується на владі та її джерелах, лідерство – на авторитетності та здатності впливати на людей;
- управління передбачає взаємозв'язок «керівник – підлеглий», лідерство – «лідер – послідовник»;
- керівник, у першу чергу, – формальний лідер; лідерство визначає наявність неформальної основи;
- лідерство відрізняється від керівництва меншою стабільністю, тому що залежить від настрою групи, характеру ситуації та не підкріплено, на відміну від керівництва, системою правових санкцій;
- процес управління визначається не тільки внутрішньо груповими, але й зовнішніми обставинами (наприклад, зв'язками з іншими організаціями); тоді як лідер вирішує тільки проблеми, що виникають у групі [5].

Відмінність між керівництвом і лідерством можна простежити також через класифікацію типів влади:

- експертна влада – це здатність керівника впливати на підлеглих за допомогою досвіду, освіти, вмінь і навичок;
- харизматична влада, яка заснована на силі особистісних якостей і стилю керівництва, пов'язана зі здатністю керівника впливати на поведінку підлеглих завдяки привабливості, наявності харизми;
- легітимна влада діє в рамках офіційної посади в організації, яка надає повноваження впливати на інших;
- компенсаторна влада, яка заснована на здатності керівника впливати на підлеглих, використовуючи певні види винагород;
- насильницька влада, що базується на здатності керівника впливати на поведінку підлеглих завдяки покаранню, доган, штрафів, звільнення [3].

Аналізуючи форми влади, бачимо, що найближчими по змісту до «лідерства» (влади авторитету) є експертна та харизматична влада; до «керівництва» (влади посади) – легітимна, компенсаторна та насильницька влада.

Отже, в теорії управління розробляється ідея формування керівника організації як лідера колективу. Оскільки однією з умов ефективної та успішної діяльності організації є необхідність того, щоб керівник був авторитетом для своїх підлеглих. Проте феномен лідерства залишається складним і недостатньо дослідженим у контексті управлінської діяльності. Подальшої розробки потребує вивчення значення лідерства в структурі особистості сучасного керівника соціальної служби та забезпеченні ефективності її функціонування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берн Е. Лідер і група. Про структуру та динаміку організації та груп / Е. Берн. – М.: «Ексмо», 2008. – 288 с.
2. Лидерство. Психологические проблемы в бизнесе : по материалам американских исследований / ред.-сост. К. Ковальский, Дж. Кенджеми ; пер. с англ. Т. Н. Ушакова. – Дубна : Феникс. – 1997. – 176 с.
3. Соболев С. Менеджмент [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / С.Соболев, В.Багацький. – К., 2005. – 229 с.

4. Сунь-Цзи Искусствовойны/ Сунь-Цзи. – М. : «София», 2014. – 224 с.
5. Hollander E. P. Comformity, statusandidiosyncrasycredit / E. P. Hollander // *Psychoiogicairevies.* – 1958. – № 65. – P . 127.

*Винокурова О. Ю., студентка
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Волошина В. В., канд. псих. наук, доцент*

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АРТ-ТЕРАПІЇ В ПРОЦЕСІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

USING METHODS OF THE ART THERAPY IN THE RECOVERY OF MIGRANT

Стаття спрямована на вивчення важливих питань сучасності, на розкриття актуальної проблеми використання методів арт-терапії в процесі реабілітації вимушених переселенців.

Ключові слова: *арт-терапія, творчі методи, реабілітація.*

The article goal is to study the important issues of our time, as well as the disclosure of the actual problem using methods of art therapy in the rehabilitation of internally displaced persons.

Key words: *art therapy, creative methods, recovery.*

Події останніх років, що відбуваються на тимчасово окупованих територіях України формують складні соціально-психологічні умови у суспільстві. В період суспільно-політичної кризи дедалі більше людей потребують кваліфікованої психологічної допомоги. Це військовослужбовці, що знаходяться в зоні АТО та їх родичі; бійці в лікувально-профілактичних установах, що отримали травму або інвалідність в ході бойових дій; волонтери, що постійно допомагають вимушеним переселенцям та військовим і схильні до емоційного вигорання; і звісно, тимчасово переміщені особи із Донецької та

Луганської області, які пережили психологічну травму. Особлива категорія – це діти від 3 до 15 років, які покинули своє місце проживання у зв'язку з військовими діями, бачили жахи війни або пережили втрату. Дитина, яка ще не досягла трирічного віку, досить легко може покинути попереднє місце проживання, а цілком усвідомлена доросла людина старша п'ятнадцяти років здатна сприйняти переїзд на нове місце більш раціонально, ніж у молодшому віці.

Мета статті – визначити значення арт-терапевтичних методів, що будуть позитивно впливати на процес психологічної реабілітації тимчасово переміщених осіб із східної частини України.

На нашу думку, найдоцільнішим методом психологічної роботи з людьми, що пережили травмуючі події і потребують соціально-психологічної адаптації є арт-терапія. Це сучасний метод психотерапії, що заснований на використанні різних видів мистецтва. Основна мета арт-терапії полягає в гармонізації психічного стану особистості через розвиток здатності самовираження і самопізнання. Американська асоціація арт-терапії визначає цей термін як використання мистецтва в терапевтичних цілях людьми, які переживають травми або проблеми в житті, і людьми, які шукають особистісного розвитку. В процесі створення виробів мистецтва люди можуть пізнати себе та інших; впоратися з симптомами стресу і травматичного досвіду [1].

У вузькому значенні термін «арт-терапія» включає в себе тільки терапію засобами образотворчого мистецтва. В перекладі з англійської мови слово «art» («Art therapy») означає одночасно і живопис, і мистецтво. Тому дуже часто під терміном «арт-терапія» розуміють тільки візуальний ряд мистецтв (живопис, малюнок, ліплення, грим, боді-арт, мозаїки, різного виду інсталяції з предметів, колажі, ляльки тощо). Але виділяють набагато більше форм терапії творчістю: музикотерапія, казкотерапія, танцювально-рухова терапія, бібліотерапія, мандалотерапія, кінотерапія, ігрова терапія, пісочна терапія, фототерапія, драматерапія, кольоротерапія, лялькотерапія, ландшафтна терапія та інші [3].

В наш час дослідженнями різних видів арт-терапії займаються багато вчених, серед яких: Г. Побережна, В. Петрушин, А. Юсфин, Ж. Шошина (музична терапія); Л. Волкова, Є. Пінчук (кольоротерапія); Р. Ткач (казкотерапія); Л. Мова (танцювально-рухова терапія); Н. Вернікова (кінотерапія); О. Копитін (фототерапія); В. Шевченко (пісочна терапія); О. Вознесенська (драматерапія).

Безпосередньо дослідженням терапевтичного впливу мистецтва на реабілітацію людей, що пережили травмуючі події займається О. Вознесенська. Вона виділяє такі переваги арт-терапії у роботі з вимушеними переселенцями:

1. Арт-терапія не має на меті створення витвору мистецтва, що має високу художню та естетичну цінність, тому в цій формі роботі не має обмежень у використанні. Лікування мистецтвом може застосовуватися будь-якою людиною.

2. Арт-терапія – це засіб невербального спілкування. Вона ефективна для людей, що в силу свого психологічного стану не можуть висловлювати свої емоції та переживання словами. Творчі арт-терапевтичні групи, також, створюють умови для зближення людей, що втратили свої соціальні зв'язки.

3. Арт-терапія – це засіб розкриття творчого потенціалу особистості, залучення внутрішніх механізмів саморегуляції та самоцілення.

4. Арт-терапевтична сесія передбачає атмосферу довіри, високої толерантності і уваги до внутрішнього світу людини. Творчий процес допомагає усвідомити свої власні почуття, спогади та відновити свої життєві сили. Це сприяє розвитку активної життєвої позиції [2; 14-15].

Арт-терапевтичні заняття можуть відбуватися в індивідуальній і груповій формі. Необхідною умовою для початку індивідуальної роботи є встановлення психотерапевтичного контакту. Він відбувається вже при перших зустрічах, коли у пацієнта і арт-терапевта виникають реакції один на одного, що визначають атмосферу їхньої подальшої спільної роботи. Індивідуальна форма може використовуватися у роботі з дітьми і дорослими, які відчувають певні труднощі

у вербалізації своїх переживань (наприклад, у осіб з посттравматичним стресовим розладом).

На нашу думку, використання групової арт-терапії є більш доцільним у роботі з вимушеними переселенцями. Така форма дозволяє розвивати важливі соціальні навички, відчувати взаємну підтримку членів групи, дозволяє вирішувати спільні проблеми і підвищувати самооцінку. Арт-терапевтична група передбачає демократичну атмосферу, пов'язану з рівністю прав і відповідальності учасників групи, менший ступінь їхньої залежності від арт-терапевта.

В наш час в Україні функціонує багато арт-терапевтичних груп для вимушених переселенців, що направлені на надання психотерапевтичної допомоги людям, які зазнали психологічного травмування та потребують реабілітації. Вони створюються в локаціях поселень тимчасово переміщених осіб та у містах. Їх функціонування є необхідним для допомоги адаптації переселенців до нового середовища проживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. American Art Therapy Association. What is Art Therapy? [Електронний ресурс]/ American Art Therapy Association // 2013 – Режим доступу до ресурсу: <http://www.arttherapy.org/upload/whatisarttherapy.pdf>.
2. Вознесенська О.Л. Ресурси арт-терапії на допомогу вимушеним переселенцям. Практичний посібник / Олена Леонідівна Вознесенська. – К. : Human Rights Foundation, 2015. – 50 с.
3. Колошина Т. Ю. Арт-терапия: методические рекомендации. – М.: Изд-во Института психотерапии и клинической психологии, 2002. – 84с.

*Войтюк В.Д., магістрантка,
Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка,
Науковий керівник: Демченко О.П., канд. пед. наук, доцент*

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У ВИМІРАХ СЕРЕДОВИЩНОГО ПІДХОДУ

DEVELOPING SOCIAL ABILITIES OF GIFTED CHILDREN IN MEASUREMENTS OF ENVIRONMENTAL APPROACH

Дається характеристика соціальних здібностей, розкривається їхнє значення в процесі самореалізації обдарованої особистості. Показується вплив середовища на розвиток соціальних здібностей обдарованих дітей.

Ключові слова: *обдарованість, соціальні здібності, середовище, середовищний підхід.*

Describes social skills, reveals their importance in the process of self-gifted person. Showing the influence of environment on the development of social skills of gifted children.

Key words: *talent, social skills, environment, environmental approach.*

На сучасному етапі в контексті розробки проблеми обдарованості спостерігається зміщення акцентів з дослідження природи й сутності цього феномену на пошук ефективних діагности для виявлення ознак обдарованості та створення умов для розгортання потенціалів обдарованої особистості, починаючи з раннього віку. Також поступово відбувається усунення стереотипу, що обдарованість – це передусім високі розумові здібності та значні досягнення в інтелектуальній сфері. Визнаючи роль інтелекту в сучасному технократичному суспільстві, дослідники все частіше зазначають, що талановита людина не завжди може реалізуватися й досягнути життєвого успіху лише завдяки когнітивним чинникам. Для забезпечення повноти й гармонії життя талановита людини не може обмежуватися лише суто науковою діяльністю, а має поєднувати професійну й особистісну сферу, експериментування й взаємодію з

колегами, презентацію своїх досягнень і участь у громадському житті та управлінській діяльності. Якщо ж обдарована особистість концентрується лише на тій діяльності, в якій виявляє високі здібності, не включаючись активно в соціальне життя, рано чи пізно в неї з'являється депресивність, фрустрованість, незадоволеність тощо.

Наукові дослідження та освітня практика показує, що в обдарованих дітей часто виникають проблеми в спілкуванні з однокласниками, вчителями й батьками. В колективі в них нерідко буває низький соціометричний статус і невисока референтність, спостерігаються випадки психічного й фізичного насильства. Через конфлікти з учителями в обдарованих учнів можуть бути труднощі в навчанні, низька успішність навіть з тих предметів, до вивчення яких у них є високі здібності. Відсутність взаєморозуміння й підтримки з боку дорослих і однолітків можуть мати вкрай негативні наслідки: порушення емоційного стану, суїцидальні наміри тощо.

Вважаємо, що важливими завданнями в роботі з обдарованими особистостями є пошук оптимальних шляхів розвитку їхніх здібностей, з одного боку, та формування соціально значимих якостей і вмінь, з другого. У цьому зв'язку соціальним педагогам, практичним психологам і вчителям варто звернути увагу на розвиток в обдарованих учнів соціальних здібностей, які є одними з важливих показників сформованості соціального досвіду.

У науковому дискурсі соціальні здібності розглядаються в контексті вивчення: соціального та емоційного інтелекту (Дж.Гілфорд, Ю.Ємельянов, Г.Олпорт, Е.Торренс, А.Южанінова та ін.); ефективної адаптації особистості в суспільстві (А.Адлер, Г.Васильєв, Р.Даймонд, А.Маслоу, Г.Олпорт, К.Роджерс, Дж.Стернберг, Е.Фромм); обдарованості та комунікативної компетентності особистості (Н.Ануфрієва, О.Бодальов, Л.Петровська, Л.Попова та ін.).

У розробках О.Власової [1] розкрито структуру, чинники та динаміку розвитку соціальних здібностей; обґрунтовано їх як основу соціальної обдарованості. З позиції функціонального підходу дослідниця класифікує соціальні здібності на емоційні, соціально-перцептивні та соціально-креативні,

розподіляючи їх за інтраособистісною, інтерособистісною та метаособистісною підсистемами.

Соціальними здібностями науковці вважають вищі культурно обумовлені індивідуально-типологічні особливості, властиві лише людині [3]. Вони формуються в умовах суспільства і не мають біологічних передумов розвитку, забезпечують ефективність здійснення продуктивних перетворень у соціальному середовищі. На думку О.Власової [1], об'єктом перетворень може бути як конкретна особистість (інша людина або сам суб'єкт активності), так і певна спільнота (від родини або кола друзів до держави та людства в цілому).

Проте в теорії здібностей означений напрям залишається не до кінця розробленим. Так, Ліфарєва [2] стверджує, що біологічну основу соціальних здібностей ученим виявити не вдалося. Однак встановлено, що вони мають інше походження, формуються і розвиваються інакше, ніж ті, що мають явно виражені біологічні задатки і безпосередньо залежать від дозрівання тих або інших органічних структур. Дослідниця визначила фундаментальні обставини життя людини, які є передумовами становлення соціальних здібностей:

- суспільство як соціально-культурне середовище, яке є штучним, створеним працею багатьох поколінь людей;
- відсутність природних задатків до користування відповідними предметами людської культури і необхідність навчання цього з дитинства;
- необхідність участі людини в різноманітних складних і високоорганізованих видах спільної діяльності;
- наявність від народження поряд людей, які вже мають необхідні соціальні здібності та можуть передати їй потрібні знання, вміння, навички, застосовуючи при цьому відповідні засоби навчання і виховання;
- відсутність у людини від народження жорстких, запрограмованих структур поведінки типу природжених інстинктів, незрілість відповідних мозкових структур, що забезпечує функціонування психіки і можливість формування соціальних здібностей на основі навчання та виховання [2].

Саме розвинені соціальні здібності стануть для обдарованих школярів однією з умов успішної взаємодії з соціумом, подолання конфліктів, підвищення самооцінки, формування відчуття впевненості. Від соціальних здібностей залежить швидкість, глибина, легкість і міцність процесу оволодіння соціальними знаннями, вміннями та навичками такої взаємодії.

Оскільки соціальні здібності людини – це прижиттєві утворення, яких розвиток іде в процесі індивідуального життя, то соціальне середовище активно впливає на їх формування. Завдання педагогів полягає в тому, щоб створити сприятливі умови через формування збагаченого культурно-освітнього середовища, для якого буде характерною особистісна й соціальна орієнтованість, урахування здібностей і талантів обдарованих дітей. Таке середовище сприятиме включенню дітей у систему соціально значимих видів діяльності, спрямованих на ефективне входження школярів у соціум, набуття ними соціального досвіду й формування соціальних умінь. Вплив на обдарованих дітей середовище має бути адресним, спрямованим на розвиток соціально значимих якостей і здібностей, формування соціальних умінь і навичок, необхідних для самореалізації обдарованої особистості.

Отже, соціальні здібності як особистісні утворення мають важливе значення в процесі життєдіяльності обдарованої дитини. Для успішної самореалізації їй потрібно оволодіти соціальним досвідом, активно спілкуватися, вміти розв'язувати не лише інтелектуальні, а й комунікативні завдання. Формування соціальних здібностей обдарованих учнів поряд з розвитком їхніх талантів і творчості є завданням соціально-педагогічної діяльності й потребує подальшої наукової розробки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей : структура, динаміка, чинники розвитку [Текст] : монографія / О.І.Власова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2005. – 308 с.
2. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості [Текст] : навч. посіб. / Н.В.Ліфарєва. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 240 с.

3. Никоненко Ю.В. Становлення соціальних здібностей студентів з функціональними обмеженнями [Текст] : монографія / Ю.В.Никоненко. – Біла Церква : Освіта, 2012. – 191 с.

*Волошина В. О., студентка,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Лупійко Л.В., канд. психол. наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

THE FEATURES OF MOTIVATION OF STUDENTS ON LESSONS OF MATHEMATICS IN MODERN TERMS

У тезах розглядається одне із найважливіших питань у навчальному процесі, а саме: як правильно мотивувати учнів на навчальні досягнення. Особлива увага приділяється вивченню учнями математики.

***Ключові слова:** Навчання, психологія навчання, мотивація, уроки математики, математика як шкільний предмет, навчальний процес, навчальні досягнення.*

Theses are examined one of the main question in an educational process, that is: how correctly to motivate pupils to educational achievements. The special attention is spared to the study of mathematics by pupils.

***Key words:** Studys, psychology of studys, motivation, lessons of mathematics, mathematician as school subject, educational process, educational achievements.*

Не викликає сумніву той факт, що навчальний процес потребує активної праці як педагога, так і учня. Але сучасний вчитель часто зустрічається з небажанням учнів виконувати творчі дії, які нерідко потребують неабиякого напруження сил. Особливо це стосується математики, фізики та інших

дисциплін, які іноді складно даються дітям. Тому виникає питання: як правильно мотивувати учнів виконувати всі завдання з цих предметів?

Перш за все, з'ясуємо, що означає поняття *мотивувати*. Терміном «мотивація» в сучасній психології позначаються як мінімум два психічні явища: 1) сукупність стимулів, що викликають активність індивіда і визначальну її активність, тобто систему чинників, детермінуючих поведінку; 2) процес утворення, формування мотивів, характеристика процесу, який стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні [4, 5]. Тобто, поняття мотивації охоплює широкий спектр контролювання людиною власних поведінкових актів: від початку дії, до її продовження, завершення, або підвищення ефективності.

Розглянемо теорію мотивації досягнення успіхів й уникнення невдач в різних видах діяльності, одну із багатьох експериментальних теорій, які пояснюють мотивацію, як сукупність стимулів індивіда. Відповідно до взятого положення, якість діяльності людини залежить від мотивації нелінійно: при певному середньому значенні ефективність мотивації максимізується, а при збільшенні, або зменшенні мотивуючого чинника ефективність знижується.

Взагалі, кожен індивід має два основні мотиви у довільному виді діяльності: це мотив досягнення успіху і мотив уникнення невдач. Мотив досягнення успіху – прагнення людини домагатися успіхів в різних видах діяльності і спілкування. Мотив уникнення невдач – відносно стійке прагнення людини уникати невдач у життєвих ситуаціях, пов'язаних з оцінкою іншими людьми результатів її діяльності та спілкування [1, 2].

Мотиви досягнення успіхів у навчанні можна поділити на пізнавальні мотиви, які пов'язані зі змістом навчальної діяльності та навчальним процесом і соціальні мотиви, які пов'язані із взаємодією школяра та інших людей у суспільстві. Пізнавальні мотиви можна в свою чергу поділити на три категорії: широкі пізнавальні мотиви, навчально-пізнавальні мотиви та мотиви самоосвіти [3].

Широкими пізнавальними мотивами є інтерес до нових дивовижних фактів та явищ, до основних властивостей, оригінальних дедуктивних висновків, до закономірностей у навчальному матеріалі, теоретичних принципів і ключових ідей.

На уроках математики ми активізуємо пізнавальні мотиви, використовуючи приклади з інших областей знань (наприклад, під час вивчення параболи і гіперболи, як графіків відповідних функцій, пояснити, де в природі чи техніці можна їх «зустріти»). А також знаходити схожі риси з уже раніше вивченим, використовувати проблемний підхід при засвоєнні нових знань, оскільки власне математичне відкриття викликає бажання в учня продовжувати рухатися вперед до нових звершень і підвищує успішність засвоєння знань.

Навчально-пізнавальними мотивами є: інтерес до самостійного засвоєння знань, до методів наукового пізнання, до способів самоорганізації навчальної роботи, тощо. На уроках математики для активізації навчально-пізнавальних мотивів використовуються індивідуальні засоби навчання (особливо під час контролю якості засвоєння знань), що мотивує виконувати дослідницькі завдання та створювати власні проекти. Але останні два варіанти підходять не для всіх учнів, а тільки для тих, хто володіє високим рівнем знань і має зацікавленість у вирішенні проблем.

В епоху комп'ютерних технологій, дуже легко і швидко можна знайти інформацію, яка потрібна користувачу. Тому для активізації навчально-пізнавальних мотивів недостатньо завдань суто пошукового характеру, навіть якщо проводити антиплагіатні заходи. Учень має розв'язувати конкретно поставлену задачу, відповідь якої не можна дізнатися, гортаючи інтернет-сторінки. Саме тому індивідуальні контрольні завдання, відповідей до яких немає у ГДЗ та розв'язниках, мотивують засвоїти цю тему, а не просто отримати за неї гарні оцінки.

Особливо цінними є мотиви *самоосвіти*, які за своєю суттю є творчими, і складають найвищий ранг мотиву досягнення успіху, оскільки не потребують зовнішнього втручання в особистий простір індивіда: учень і сам все зробіть.

Мотиви самоосвіти не зароджуються незалежно від інших пізнавальних мотивів, але можуть із них витікати, тому для того, щоб зацікавити математикою глибше, ми пропонуємо послідовно, залежно від особистих якостей кожного учня, ставити дослідницькі завдання, поступово підвищуючи їх рівень. Велике, як відомо, починається з малого. Таким чином, із презентації на тему «Квадратні рівняння» на урок-факультатив, можна поступово отримати роботу на конкурс в МАН, яка висвітлюватиме нові, ширші класи рівнянь.

Крім пізнавальних вирізняють і соціальні мотиви, які можна поділити на широкі, вузькі (позиційні) і мотиви соціального співробітництва [3]. Соціальні мотиви менше підпорядковуються діяльності конкретного педагога, є результатом дії всього оточення індивіда. Тому, стаючи лідером класу під час свого уроку, потрібно пам'ятати, що абсолютного розуміння поведінки конкретного учня у тій чи іншій ситуації досягти неможливо. Але вчитель завжди може мотивувати виконувати те чи інше завдання, використовуючи різні види мотивації (об'єктивні хороші оцінки, позитивне словесне підкріплення та ін.), що залежить від особистих якостей педагога. Інколи, звичайно, необхідно використовувати і більш різкі методи контролю: при порушенні поведінки доцільно робити зауваження, або проводити індивідуальну виховну роботу. Але в таких випадках, як ніколи потрібні такт і акуратність, а також необхідно пам'ятати, що енергію юної особистості потрібно спрямовувати, а не гасити.

Таким чином, мотивація на уроках математики не обов'язково має нести змушуючий характер, а давати відчуття дотику до цієї великої науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности / В.Г. Асеев. – М.: Мысль, 1976. – 158 с.
2. Вилюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека / В.К. Вилюнас. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 288 с.
3. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: Пособие для учителя / А.К. Маркова. – М.: Просвещение, 1983. – 96

4. Психологический словарь. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.voppsy.ru/dictionary.htm>.
5. Психология [Текст]: Словарь. [ред. А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский] – М.: Политиздат, 1990. – 495 с.

*Демиденко А. Ю., студентка
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова
Науковий керівник: Степико В.П., канд. філос. наук, професор*

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

THE PROBLEM OF GENDER EQUALITY IN THE MODERN UKRAINIAN SOCIETY

У статті досліджується проблема гендерної рівності між чоловіком та жінкою та висвітлюється відношення до жінки у всіх сферах життя.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, гендерна політика, нерівність, гендерні стереотипи.

The article explores the problem of gender equality between man and woman and describes the attitude towards women in all spheres of life.

Key words: gender, gender equality, gender policy, inequality, gender stereotypes.

Постановка проблеми та її актуальність. Сьогодні ми живемо в часи швидких змін. Звісно ж змінюються і взаємовідносини між чоловіками та жінками в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Утвердження гендерної рівності — важливий напрямок в політиці України за останні роки. Це питання проходить крізь всі проблеми сьогодення і є актуальним в житті кожного з нас. Актуальність даної проблеми полягає в тому, що на суспільному рівні декларовані права та можливості особистості, незалежно від статі, реально не

завжди дотримуються, упереджене ставлення й гендерна дискримінація продовжують відтворюватися, жінки та чоловіки як соціальні спільноти загалом мають неоднаковий доступ до соціальних статусів, ресурсів, привілеїв, престижу, влади. Інтеграція української держави у світове співтовариство вимагає переосмислення місця і ролі жінок у суспільстві, їх рівноправну участь у всіх сферах життєдіяльності, і, зокрема, в політиці і державотворенні.

Мета статті – висвітлити та проаналізувати стан й тенденції гендерної рівності в сучасному українському суспільстві.

Основний зміст. Протягом історії людства відбувалась неодноразова зміна суспільних устроїв, так свого часу матріархат змінився патріархатом, що призвело до пригнічення й дискримінації жінок та поширення гендерних стереотипів, які тривалий час визначали поведінку представників різної статі. Гендер — соціокультурна категорія та колективні уявлення, завдяки яким біологічні відмінності статей переводяться на мову соціальної та культурної диференціації. Поняття гендер походять від грецького «генос» («походження», «матеріальний носій спадковості», «той, що народжує»). Термін «гендер» введено в соціальні науки Енн Оклей в 70 роки ХХ століття. Соціологи проводять різницю між чоловіком та жінкою за такими ознаками: біологічна стать, гендерна ідентифікація, гендерні ролі. Гендер має соціальний та правовий аспект. Основою правового статусу особистості є її фактичний соціальний статус, тобто реальний стан людини в суспільстві. Право вводить цей стан в законодавчі рамки. В соціальному відношенні статус являє собою певну систему соціальних можливостей людини. Яким же є становище жінок в Україні на сьогоднішній день? Основною проблемою є декларативний характер гендерної рівності та формальність прав жінок. Реальна ситуація в цілому є прямо протилежною правовим нормам. На шляху до встановлення гендерної рівності у нашому суспільстві стоять наступні чинники:

- стереотипи масової свідомості, які і досі розглядають жінку як слабку у порівнянні з чоловіком істоту, яка є другорядною в суспільному, політичному та економічному житті, чоловіча ідеологія є породженням

тоталітарної системи, але виховання спроможне змінити гендерну ментальність.

- кризова економічна ситуація (і особливо безробіття, яке нерідко штовхає жінок на заробітчачство, що нерідко призводить до продажу жінок та подальшої сексуальної експлуатації)
- слаборозвинуте громадянське суспільство, у тому числі пасивність жіночих організацій та окремих жінок у відстоюванні своїх законних прав та свобод.

І хоча жінки складають більше половини випускників середніх загальноосвітніх шкіл – 57 %, студентів вищих навчальних закладів – 52 %, а також ледве менше половини тих, хто вчиться в аспірантурі – 46 % та переважають серед осіб з вищою і середньою спеціальною освітою, але частка жінок із вищою освітою, що займають керівні посади всіх рівнів – менше 20 %. Відповідно до статистичних даних, вищою або середньою фаховою освітою в Україні володіють 43 % працюючих жінок і тільки 34 % працюючих чоловіків. Однак дуже часто, навіть за умови наявності однакової кваліфікації, за умови, що жінка має більше досвіду та ініціатив, на роботу беруть чоловіка. Державні службовці це загалом жінки – 72,7 % (чоловіків – 27,3 %), але першу (найвищу) категорію серед керівників державних служб мають 91,7 % чоловіків і лише 8,3 % жінок. Таким чином, економічна нерівність чоловіків і жінок підтримується системою гендерної нерівності на ринку праці. Насамперед це стосується сфери професійної зайнятості, можливостей самореалізації, серед яких чільне місце посідає кар'єрне просування сходами бюрократичного, професійного чи фінансового успіху [3]. Таким чином, забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків залежить не лише від наявності законів та їх якості, їх реалізації, а і від практичного їх втілення в суспільстві [4].

Принцип гендерної рівності закріплений в Конституції України, так стаття 3 закріплює рівність чоловіків та жінок в усіх сферах життя, стаття 24 безпосередньо присвячена подоланню дискримінації стосовно жінок в Україні та наголошує на тому, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням

жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї і так далі. Але відповідно до законодавства лише жінкам надається можливість поєднувати працю з материнством. Законодавчо чоловіки позбавлені такої можливості. Такий підхід є характерною ілюстрацією формального розуміння принципу гендерної рівності. Окрім цього Україна ратифікувала Конвенцію про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок 1979 року, Конвенція №156 про працюючих з сімейними обов'язками, підсумкові документи Всесвітньої конференції з прав людини (Відень, 1993 р.), Конвенцію про ліквідацію насильства щодо жінок, Конвенцію про громадянські та політичні права, Конвенцію про соціальні, економічні та культурні права (1976 року).

Наскільки ці нормативні акти вплинули на розвиток гендерної рівності в нашій країні? По-перше, вони часто носять виключно декларативний характер та не забезпечені механізмами реалізації, тобто фінансовими та організаційними ресурсами для забезпечення даних зобов'язань, по-друге, громадянське суспільство в Україні на сьогоднішній день, на жаль, не є силою, яка здатна вплинути на гендерну ситуацію в країні. Отож, законодавче закріплення гендерної рівності не допомогло жінкам відчувати себе більш рівноправними. Реальне життя українських жінок ще далека від ідеалів рівноправ'я. Найбільш відчутна гендерна нерівність у двох сферах — праці та зайнятості в сфері політики. Традиційні стереотипи масової свідомості суттєво обмежують можливості кар'єрного росту для жінок та негативно впливають на їх сімейні відносини як тільки вони досягають перших успіхів. При працевлаштуванні у жінок менше шансів, ніж у чоловіків, отримати вакантне місце. Так, дійсно, жінка може раптом піти у декретну відпустку, у відпустку по догляду за дитиною, але чоловіки частіше вживають спиртне, що відбивається на виконанні їх службових обов'язків. У жінок і досі менше шансів ніж у чоловіків просунутися по кар'єрній щабліні. Жінки, виконуючи однаковий, а іноді і більший обсяг роботи в порівнянні з чоловіками, отримують меншу заробітну платню. Така очевидна нерівність позицій жінок та позицій чоловіків на ринку

праці призвела до фемінізації бідності. Сьогодні кожна третя жінка має рівень доходів, що дорівнює прожитковому рівню. Жінки складають більшість серед найбільш соціально-незахищених категорій громадян: пенсіонерів, безробітних, працюючих у бюджетній сфері. Скрутне матеріальне становище нерідко штовхає жінок на заробітчанство, вони їдуть в пошуках роботи часто нелегально, залишаючи малолітніх дітей на своїх родичів, що нерідко означає напризволяще. Окрім того, як правило, наші співвітчизниці змушені перебувати за кордоном у нелегальному статусі, що часто призводить до негативних наслідків, оскільки жінки стають об'єктом продажу та подальшої сексуальної експлуатації. Західні дослідники вважають, що основною перешкодою у діловій кар'єрі для жінок, є невміння дівчат, а потім і жінок ладнати між собою, грати в команді, проявляти терпіння до недоліків та вад інших людей. Ще одним недоліком є консерватизм, схильність звертати увагу на дрібниці та емоції, а не на широке поле проблеми. І нарешті, жінка-лідер досить часто демонстративно ігнорує і навіть протистоїть можливому співробітництву з чоловіками, підсвідомо оберігаючи свою "територію" від суперника іншої статі [2]. Разом з тим, жінка має й переваги, реалізувавши які вона може стати хорошим керівником. Жінка-лідер володіє гнучким соціальним інтелектом, вона тонше відчуває нюанси взаємовідносин, в тому числі і відносин до себе. Жінки вміють добре оцінювати і прогнозувати поведінку інших людей. Вони володіють більшою контактністю і практичністю мислення. Якщо чоловік схильний будувати стратегічні плани, враховувати довгострокову перспективу, то жінка надає перевагу конкретному гарантованому результату, "тут і зараз".

Під впливом трансформаційних процесів, які відбуваються сьогодні в країні, змінюється традиційний тип жінки-лідера. Сьогодні це яскрава особистість: вона жіночна, не жорстока, інтелектуально та фізично є активною, самостійна у рішеннях, прекрасно відчуває настрій інших. Вона готова ризикувати, цілеспрямована, впевнена в собі, адекватно реагує на критику, зауваження. Вміє оперативно переключатися з однієї соціальної ролі (керівник, ділова жінка) на іншу (дочка, мати, дружина), впевнена в розумінні, підтримці та

допомоги з боку чоловіка та дітей. Рівноправне положення жінок в суспільстві істотно змінює традиційні уявлення про такі риси, як жіночність та мужність. Жінці-лідеру тепер більше притаманні моделі поведінки, які раніше закріплялись за чоловіками, наприклад: незалежність, здатність приймати самостійні рішення і відстоювати свою думку. Сучасний образ життя вимагає поєднання різних стилів керівництва. Сучасну жінку-лідера відрізняє, передусім, глибоке усвідомлення необхідності рівних прав з чоловіками і здатність до участі у всіх сферах суспільного життя.

Висновок. Проблема гендерної рівності є важливою складовою цивілізованого розвитку сучасного суспільства. Коли ми говоримо про гендерну рівність мова йде про рівну участь чоловіків та жінок у покращенні умов як їхнього власного життя, так і життя громади. [1]. Ситуація в сьогodнішній Україні потребує створення і реалізації державної програми подолання гендерної нерівності, адже зміни у становищі жінок в Україні можливі лише за умов послідовної державної гендерної політики. Українській жінці сьогодні живеться досить нелегко, на її плечах лежить тягар економічних, соціальних та інших проблем. Жінці, жінці-матері, в першу чергу, потрібна серйозна, всебічна підтримка зі сторони держави і суспільних організацій. Інтереси жінок повинні активно лобюватися на рівні представницьких, виконавчих, судових органів державної влади, в ЗМІ, в сфері освіти та виховання. Французький мислитель Франсуа Марі Шарль Фур'є у ХІХ ст. сказав: "Соціальний прогрес і зміни періодів здійснюються пропорційно прогресу жінок до свободи, а падіння соціального устрою здійснюється пропорційно зменшенню свободи жінок".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Герасименко Г. В. Гендерні аспекти соціально-економічної політики в Україні : [моногр.] / Г. В. Герасименко. – Умань : СПД Сочінський, 2008. – 250с.
2. Здравомыслова Е., Темкина А. Социальное конструирование гендера // Социологический журнал. — 1999. — № 6.
3. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник – К., "К.І.С.", 2004. – 536 с.

4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52. – Ст. 561.

*Дзигар О.О., здобувач,
Національний університет харчових технологій,
Науковий керівник: Кітов М.Г., доктор філос. н., професор*

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

ECOLOGICAL FOOD PRODUCTION AS A FACTOR IN THE PRESERVATION OF HUMAN HEALTH

Проаналізовано вплив промисловості на навколишнє середовище. Розглянуто проблеми харчового виробництва. Обґрунтовані основні напрями, впровадження яких сприяє захисту здоров'я людей та збереження навколишнього середовища.

***Ключові слова:** екологія, харчова промисловість, виробництво, продукти харчування, відходи, здоров'я людини.*

Analyzed the impact of industry on the environment. Considered the problems of food production. The basic directions, implementation of which contributes to the protection of human health and the environment.

***Key words:** ecology, food industry, production, food, waste, human health.*

До недавнього часу розвиток людського суспільства і самоочищення навколишнього природного середовища від техногенних забруднень перебували в динамічній рівновазі. Проте останніми роками інтенсивне зростання населення планети, надзвичайно інтенсивний розвиток промисловості, сільського й комунального господарства та інші чинники антропогенної дії на навколишнє природне середовище призвели до різних негативних наслідків, з яким біосфера

впоратись нездатна. Недосконала структура господарства країни протягом десятиліть формувалася без урахування об'єктивних потреб населення та економічних можливостей її окремих територій [1; 156–163].

В промисловості утворюється значна кількість речовин, що не розкладається біологічним шляхом. Це стосується й харчової промисловості, яка охоплює близько 22 тис. підприємств і за питомою вагою посідає друге місце в економіці України. На більшості харчових підприємств експлуатуються морально застаріле і спрацьоване природоохоронне устаткування, що призводить до забруднення природного середовища. Забруднення води, повітря, і ґрунтів стали на заваді вирощування і заготівлі харчової сировини рослинного та тваринного походження для виготовлення високоякісної харчової продукції [2; 176–182].

Фактори навколишнього природного середовища ефективно впливають на здоров'я і забезпечують нормальний перебіг усіх процесів життєдіяльності. Комплексним показником стану людського суспільства є рівень здоров'я самих людей, а саме стан повного фізичного, духовного та соціального добробуту.

Нинішні умови життя, що розгортаються в нашій країні на тлі складних економічних, соціальних і соціально-психологічних змін, які відбуваються в суспільстві, негативно впливають на психіку людини. Люди часто перебувають у стані сильного психічного напруження, яке поступово підточує сили, знижуючи фізичну і розумову працездатність, імунітет і порушуючи нормальну роботу мозку. Психіка сучасної людини відчуває потужні негативні впливи соціального, природного, побутового та багатьох інших характерів, що вимагає спеціальних заходів для охорони і зміцнення психічного здоров'я.

Здоров'я населення, життєрадісність, тривалість і повнота життя значною мірою залежить від якості харчових продуктів взагалі та харчової сировини, з якої їх виготовляють, зокрема. Харчування є однією з найголовніших потреб людини. Воно є постачальником енергії для розвитку та життєдіяльності організму, сприяє підтриманню його здоров'я в належному стані, підвищує працездатність людини та її самопочуття, а також створює умови для адекватної

адаптації людини до навколишнього природного середовища. Харчування не тільки задовольняє фізичні потреби людини, а й є важливим чинником її психічного стану. Воно тісно пов'язане з культурою сімейного життя, а також із соціальним, економічним і культурним життям інших людей. Також стан психічного здоров'я людини, працьовитість, розумові здібності, витривалість, адаптування до змін навколишнього середовища великою мірою залежать від його раціону. При вживанні відповідної їжі покращується настрій, самопочуття, увага людини та є протидією втомі. Відсутність життєво необхідних речовин в раціоні людини впливають на розумову працездатність та можуть спричинити серйозні хвороби. Таким чином, вживання певних продуктів допомагає організму впоратись із стресом, занепокоєнням, душевними розладами, а також мають властивості покращувати сон, настрій, прибирати тривогу, позбавляти від дратівливості, безсоння та депресії.

Від правильності харчування залежить загальне самопочуття. Неправильно підібрана їжа може спричинити різні хвороби і стати чинником ризику для здоров'я [3; 63–70].

Основними елементами їжі є поживні речовини, вода, біологічно активні й супровідні речовини, кожна з яких має певне призначення. З продуктами харчування організм людини отримує все необхідне для побудови клітин та тканин організму, а також витрати енергії для виконання всіх видів життєдіяльності. Харчові продукти мають бути повноцінними і якісними.

З їжею в організм людини надходять не лише поживні речовини, а й більшість забрудників. Таким чином, приблизно 70% шкідливих речовин потрапляють з їжею і 30% з водою та повітрям. Це потребує удосконалення технологій вирощування сільськогосподарської сировини та її переробки з метою виробництва високоякісних і екологічно безпечних харчових продуктів.

Виробництво та споживання забрудненої сільськогосподарської продукції є основною причиною зростання екологічно залежних хвороб. Як свідчать експерти ВООЗ, 70-80% захворювань людей – це наслідок споживання неповноцінних і недоброякісних харчових продуктів [4; 103–119].

Порушення структури харчування, несприятлива екологічна ситуація в довкіллі та соціальна напруженість у суспільстві негативно позначається на стані здоров'я людей. Неправильне харчування значно знижує захисні сили і працездатність організму, порушує процеси обміну речовин, що веде до передчасного старіння і може сприяти виникненню багатьох захворювань.

Тому питання здорового харчування є надзвичайно актуальним питанням для сьогодення. Успішне розв'язання проблеми харчування залежить від створення умов для виготовлення якісних і безпечних продуктів харчування. Натуральне екологічно чисте харчування зберігає і зміцнює здоров'я людини, підвищує якість його життя. Запорукою гарного самопочуття є збалансована дієта, яка містить необхідну кількість вуглеводів, а також різноманітну білкову, багату вітамінами та мінералами їжу для підтримання хорошого функціонального стану організму.

Таким чином, різноманітне здорове харчування, правильний розподіл продуктів і розміри порцій є неодмінною умовою доброго здоров'я, благополуччя, гармонійного розвитку та високої працездатності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Апаршина О. І. Методологічні підходи до трактування поняття «ресурсозбереження» / О. І. Апаршина // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць: у 3-х т. / ПДТУ. – 2011. – С. 156–163.
2. Белінська С. Концептуальні засади гарантій безпечності харчових продуктів/ С. Белінська, Н. Орлова, Ю. Мотузкат // Товари і ринки. – 2011. – № 1. – С. 176–182.
3. Гуменюк Г. Регулювання, забезпечення якості й безпечності сільськогосподарської та харчової продукції / Г. Гуменюк // Стандартизація. Сертифікація. Якість. – 2009. – № 6. – С. 63–70.
4. Крисанов Д. Ф. Якість і безпечність харчової продукції / Д. Ф. Крисанов // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 3. – С. 103–119.

*Домашин Є.О., студент,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
Науковий керівник: Осадчук І.Ю., канд. політ. наук, асистент*

УКРАЇНА В ГЛОБАЛЬНОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ: КУЛЬТУРНИЙ ЕКСПОРТ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ ІДЕНТИЧНОСТІ

UKRAINE IN THE GLOBAL CULTURAL SPACE: CULTURAL EXPORTS AS A THREAT TO NATIONAL IDENTITY

Загрози для української культури та національної ідентичності в умовах глобального світу та глобальних геоецивілізаційних конфліктів.

Ключові слова: *глобалізація, національна ідентичність, культурна ідентичність, культурний експорт.*

In this article is analyzing the threats of ukrainian culture and national identity in the global world and geocivilizational conflicts.

Key words: *globalization, national identity, cultural identity, cultural export.*

Процес глобалізації є об'єктивним явищем сучасної соціальної дійсності. Як фундаментальний процес трансформації загальнолюдської спільноти, що утворює якісно нові політичні, економічні, соціальні та культурні виміри, процес Глобалізації має далекосяжні наслідки, деякі з яких з традиційної точки зору можуть бути трактовані як негативні. Процес глобалізації та уніфікації культури, що об'єктивно стає передумовою розмивання культурної ідентичності, і як наслідок, національної ідентичності, належить до таких неоднозначних наслідків Глобалізації. Завданням нашої роботи є наступне – абстрагувавшись від суб'єктивних та заангажованих точок зору на згадані процеси як позитивні, чи негативні, об'єктивно проаналізувати та чітко зазначити ті загрози, які несе процес Глобалізації у культурному вимірі для української національної ідентичності.

Тема є актуальною в контексті проблематики інтеграції України в Західний культурний та цивілізаційний простір, що фактично визначається як

загальнонаціональна мета розвитку держави. Необхідно виділити два основних протиріччя сучасної епохи в рамках глобалізації соціокультурного простору. «Основне протиріччя між принципами консервативної етно-національної культурної традиції і радикальної інноваційної комерційної масової культури формує глокальний фронтір планетарної культури, а Україна поділена порівну між двома його сторонами» - так визначає цю проблему Володимир Буряк у своїй монографії «Динаміка культури в епоху глобалізації» [1].

«Глобалізація є породженням сучасної культурної індустрії. Поєднуючи воедино «культуру» та «індустрію» в контексті суспільства споживання, що тільки-но зароджувалося, Адорно і Хоркхаймер у славетній книзі «Діалектика Просвітництва» (1947) мали на увазі щось неприродне, аномальне, ба навіть скандальне, тоді як сьогодні цей термін сприймається як щось само собою зрозуміле і, можливо, якнайповніше поєднує в собі проблеми сучасності — економіка, технології, дискурси та уявлення щільно переплелися в ньому химерними візерунками, новизна котрих і лякає, і спокушає, проте дає надію, що мода — це не просто віртуальна сцена», пише у своїй статті у Дзеркалі Тижня журналіст Андрій Рєпа [2].

Також, зазначена тема частково дотична до аналізу геополітичних та цивілізаційних конфліктів, що супроводжують процес глобалізації. Зокрема, активна політика Російської Федерації що до побудови власного культурного та цивілізаційного простору, на противагу тенденції вестернізації, що враховуючи домінування західних держав в політичній, економічній та культурній сфері, також є наслідком глобалізації. Ідея цього альтернативного культурно-цивілізаційного простору позначається терміном «Русский мир». Ідеологами «Русского мира» Україна бачиться як його частина, наслідком чого є агресивна експансія Росії в українському культурному просторі. Ілюстрацією цього процесу може слугувати тенденція до русифікації та зниження ролі та місця української мови, як одного із засобів національної само ідентифікації, в національному культурному просторі.

Основні тези нашої роботи полягають в наступному:

- Участь в інтеграційних регіональних об'єднаннях на зразок ЄС, що є базовою метою нашої держави, передбачає собою обмеження національного суверенітету, і певну загрозу національній культурі та національній ідентичності, зокрема, в контексті проблеми масової імміграції.

- Знаходження України в орбіті інтересів РФ робить її об'єктом інспірованих Росією інтеграційних процесів на пострадянському просторі, що несе суттєву і реальну загрозу національній культурі, ідентичності, а також національній безпеці.

- Абсолютне нехтування державою питаннями культурної політики, та захисту національної культури. Одразу зазначимо, мова не йде про культурний протекціонізм, чи культурну ізоляцію, а саме про адекватний захист щонайменше вітчизняного культурного продукту на національному культурному ринку, за зразком таких держав, як наприклад Франція.

Розкриттю, аргументуванню та тлумаченню зазначених тез присвячена основна частина нашої роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Буряк В. В. Динамика культуры в эпоху глобализации: ноосферный контекст: монография / В. В. Буряк. — Симферополь: ДИАЙПИ, 2011. — 4 с.
2. Мода на глобалізацію. Андрій Репа. Газета «Дзеркало тижня», Київ, № 4 (633)

*Дорошенко В.А., студент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: Соснюк О.П., канд. психол. наук, доцент*

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА
СОЦІАЛЬНОЇ ДИСТАНЦІЇ ДО РОСІЯН**

**SOME ASPECTS OF THE RELATIONSHIP OF ETHNIC IDENTITY AND
SOCIAL DISTANCE TO THE RUSSIANS**

Стаття присвячена дослідженню особливостей етнічної ідентичності та її взаємозв'язку з соціальною дистанцією до росіян.

Ключові слова : *етнічність, етнічна ідентичність, соціальна дистанція, взаємодія, соціальна дистанція до росіян.*

The article investigates the features of ethnic identity and their social distance for relationship the Russians.

Key words: *ethnicity, ethnic identity, social distance, interaction, social distance to the Russians.*

Постановка проблеми. Важливим аспектом життя в сучасному соціумі є національна та етнічна ідентичності — відчуття приналежності до певного народу, нації та до етносу відповідно. Ця ідентичність визначає соціальну та громадянську позицію особистості, а також є необхідною умовою функціонування будь-якої держави чи соціуму.

Ідентифікація себе з етнічною групою необхідна для функціонування особистості в соціальному середовищі, вона виконує тут функцію поділу на "ми-вони", "свої-чужі", формує відчуття ідентичності особи у рамках своєї групи- "наші", які виникають у процесі зіткнення з іншими – тобто сильною мірою визначає соціальну взаємодію в мультиетнічному середовищі.

Виходячи з вище зазначеного та аналізу наявної соціально-політичної ситуації в Україні дослідження етнічної ідентичності та її впливу на соціальну взаємодію, зокрема з представниками російського етносу, має значення не тільки в теоретичному аспекті, а й в практичному.

Об'єктом дослідження є етнічна ідентичність.

Предметом дослідження є взаємозв'язок між етнічною ідентичність студентської молоді та соціальною дистанцією до росіян.

Мета даної роботи полягає у визначенні особливостей взаємозв'язку між етнічною ідентичністю та соціальною дистанцією до росіян.

Виклад основного матеріалу. Етнічна ідентичність - складова частина соціальної ідентичності особистості, психологічна категорія, яка відноситься до

усвідомлення своєї приналежності до певної етнічної спільноти. Етнічну ідентичність можна визначити як через когнітивний оціночний процес, так через переживання приналежності:

- емоційно-когнітивний процес об'єднання суб'єктом себе з іншими представниками однієї з ним етнічної групи, а також його позитивне ціннісне ставлення до історії, культури, національних традицій і звичаїв свого народу, до його ідеалів, почуттів та інтересам, фольклору і мови, території проживання етносу і його державності.

- переживання особистістю своєї приналежності до певного етносу, усвідомлення наявності типових для його представників якостей, оцінка етнічно зумовлених переваг у діяльності тощо.

Треба розводити поняття етнічної ідентичності та власне етнічності як соціологічної категорії, яка є визначенням етнічної приналежності по ряду об'єктивних ознак: етнічної приналежності батьків, місцем народження, мови, культури тощо. Якщо етнічність - аскриптивна (тобто приписувана суспільством) характеристика, то етнічна ідентичність досягається індивідом в процесі конструювання соціальної реальності на основі етнічності, але не зводиться до неї. У реальному житті суб'єктивна ідентичність і соціально запропонована етнічність далеко не завжди збігаються [3].

Етнічна ідентичність виражається в наборі поведінкових автоматизмів з властивими їм мовними ознаками та жестикуляцією. Відповідно, вона проявляється в рольовому репертуарі особистості і формується насамперед на ранніх етапах її соціалізації як загальний для всіх носіїв цієї мови та культури фактором. Зміст етнічної ідентичності складають різного роду етносоціальні уявлення, що розділяються в тій або іншій мірі членами даної етнічної групи [1].

Поняття соціальної дистанції характеризує степінь близькості або відчуження соціальних та етнічних груп. У полікультурному суспільстві соціальна дистанція є одним з основних показників етнічного статусу групи, її розмір та жорсткість можуть свідчити про толерантність та культуру цього суспільства загалом [2].

Аналіз результатів практичного дослідження. У даному дослідженні було використано наступні методики: методику «Етнічна ідентичність» О.Л. Романової, методику визначення соціальної дистанції Богардуса.

Вибірка. У дослідженні прийняли участь студенти Київського національного університету імені ім. Тараса Шевченка та Київського політехнічного інституту (КПІ), загалом 84 особи від 18 до 25 років, 59 жінок і 25 чоловіків. Вибірка була різномірною за місцем народження, національність – українці.

Рівень етнічної ідентичності визначався за трьома вимірами – відчутті приналежності до власної етнічної групи, значимості етнічної приналежності та оцінці взаємозв'язків між більшістю та меншістю. Останній вимір визначає ставлення до етнічної більшості та меншості та дає змогу додатково визначити ставлення до власної етнічної групи приналежності. А за допомогою шкали Богардуса було досліджено соціальну дистанцію щодо росіян як представників іншого етносу.

Проведений кореляційний аналіз між вимірюваними складовими етнічної ідентичності та соціальною дистанцією свідчить про наявність цілого ряду кореляційних зв'язків між ними. Так, наявна сильна позитивна кореляція $r=0,601$ з статистичною значимістю $p=0$ між відчуттям приналежності до своєї етнічної групи та значимістю, що надається цій приналежності, що свідчить про значну роль, яку відіграє етнічна приналежність у ідентичності даної вибірки. Також виявлено слабкий негативний кореляційний зв'язок кореляція $r=-0,231$ з статистичною значимістю $p=0,034$ між відчуттям приналежності до своєї етнічної групи та оцінкою взаємовідносин більшості та меншості, що може свідчити про те, що з ростом відчуття приналежності до етносу зменшуються вимоги до позиції етнічної більшості, особистість стає більш толерантною до вимог менших етносів.

Слід відмітити наявні кореляційні зв'язки середньої сили між соціальною дистанцією до росіян та між відчуттям приналежності до своєї етнічної групи і значимістю цієї приналежності. Так, є кореляція середньої сили $r=0,57$ з

статистичною значимістю $p = 0$ між соціальною дистанцією та відчуттям приналежності до своєї етнічної групи, якою в даному випадку є український етнос. Такий результат свідчить, що чим сильніше особистість ідентифікує себе як українець, тим більша її соціальна дистанція по відношенню до росіян, аж до повного неприйняття представників цього етносу та їх культури.

Наявний кореляційний зв'язок середньої сили $r = 0,33$ з статистичною значимістю $p = 0,002$ між соціальною дистанцією та значимістю етнічної приналежності, що означає ріст важливості приналежності саме до українського етносу побічно буде проявлятися збільшенні соціальної дистанції до росіян, їх неприйняття.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Кореляційні зв'язки, виявлені під час дослідження, свідчать про існування певної тенденції у ставленні до росіян, яка в майбутньому знайде прояв у ідентичності українців як етносу. Ця тенденція пов'язана з неприйняттям росіян, їх стереотипізацію в сприйманні тощо, що може мати як негативний, так і позитивний вплив на етнічну ідентичність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пірен М.І. Етнополітичні процеси в сучасній Україні. / Пірен М.І. Етнополітичні процеси в сучасній Україні — К.1999. – 204 с.
2. Почебут Л. Г. Кросс-культурная и этническая психология./ Почебут Л. Г. Кросс-культурная и этническая психология: Учебное пособие — СПб.: Питер, 2012. — 336 с.
3. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология: практикум / Т. Г. Стефаненко. Этнопсихология: практикум: Учебное пособие для студентов вузов — М: Аспект Пресс, 2006.— 208 с.

*Дубиніна М.І. , студентка,
Львівський національний університет ім. І. Франка,
Науковий керівник: Партико Т.Б., канд. психол. наук, доцент,
професор кафедри психології*

ВОЛЬОВІ ЯКОСТІ ОСІБ З РІЗНИМ СПОСОБОМ ДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ

THE VOLITIONAL QUALITIES OF INDIVIDUALS WITH DIFFERENT LEVELS OF COPING

Розглянуто поняття волі як здатності людини наполегливо досягати поставленої мети, не зважаючи на наявність зовнішніх та внутрішніх перешкод. Також окреслено вольові якості осіб з різними копінг-стратегіями, які виступають у якості свідомих зусиль спрямованих на додання труднощів. Прикладом взаємодії вольових якостей на копінг-стратегій є дослідження осіб віком від 18 до 25 років.

Ключові слова: *вольові якості, копінг-стратегії.*

Considers the concept of will as the human ability to aggressively achieve this goal, despite the presence of external and internal obstacles. Also outlined volitional qualities of persons with different coping strategies, which act as conscious effort directed at overcoming difficulties. An example of the such interaction of strong-willed qualities on the coping strategies is the investigation of individuals aged from 18 to 25 years old.

Key words: *volitional qualities, coping strategies.*

Постановка проблеми. У сучасних дослідженнях проблема волі розглядається у руслі свідомої та цілеспрямованої психічної саморегуляції поведінки та діяльності. Сильний характер і воля є обов'язковим фактором, що визначає життєвий успіх людини в умовах соціальних трансформацій, які не припиняються у нашому суспільстві. Проте у своєму житті людина досить часто повинна докласти певні зусилля для подолання тої чи іншою складної ситуації. І

такі зусилля називаються копінг-стратегіями. Отже, метою даного дослідження є визначення вольових якостей у осіб з різним способом додання труднощів.

Воля є одним з найважливіших компонентів структури особистості.[2] Як і особистість загалом, воля носить інтегративний характер, тобто тісно пов'язана з усіма психічними сферами, накладає відбиток на функціонування інтелекту людини, на її сприймання, емоції, установки, самооцінку та багато іншого [1]

Що стосується можливостей застосування людиною копінг-стратегій для додання складних життєвих ситуацій, то у літературі копінг- поведінка вивчається з позиції особистісно-ситуаційного підходу (Р. Лазарус, С. Фолкман, Л.І. Анциферова, К. Муздибаєв, С.К. Нартова-Бочавер), згідно якого копінг розуміється як складний динамічний процес, що починається з оцінки ситуації, включає когнітивні та поведінкові зусилля її подолання [3].

Метою емпіричного дослідження є аналіз взаємозв'язку вольових якостей осіб, що застосовують різні копінг-стратегії.

Гіпотези емпіричного дослідження такі: 1. Припускаємо, що особи з різним способом додання труднощів мають значні відмінності у вольових особливостях; 2. Існують різні взаємозв'язки між вольовими якостями та способами додання труднощів для осіб, схильних до використання копінг-стратегій; 3. Особи, що більш схильні до використання копінгів мають більшу схильність до інтернального локусу-контролю.

У процесі проведення емпіричного дослідження було опитано 50 осіб (25 жінок та 25 чоловіків). Усі респонденти належать до вікової групи від 18 до 25 років та є студентами механіко-математичного факультету.

На основі емпіричного дослідження було виявлено, що при співставленні результатів серед осіб з різним способом додання труднощів, відмінності у вольових якостях є незначними. Даний висновок можна зробити на основі показника рівня достовірності. Отже, перша гіпотеза не підтвердилася.

Що стосується взаємозв'язку вольових якостей, притаманних особам з різним рівнем додання труднощів, то результати такого аналізу наведено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Взаємозв'язок між вольовими якостями та копінг-стратегіями

Види вольових якостей \ Види копінг-стратегій	Конфронтація	Дистанціювання	Самоконтроль	Пошук соціальної підтримки	Прийняття відповідальності	Втеча-уникнення	Планування вирішення проблем	Позитивна переоцінка
Особи, що більш схильні до використання копінг-стратегій								
Відповідальність	0,20	-0,21	0,23	0,49**	0,10	-0,53**	0,32	0,24
Ініціативність	-0,15	-0,01	-0,07	0,25	-0,49**	-0,39*	0,08	0,30
Рішучість	0,29	0,28	-0,02	0,07	-0,40*	-0,30	0,42*	0,26
Самостійність	0,26	0,31	0,33	-0,27	0,03	0,12	0,27	0,21
Витримка	-0,03	0,06	0,18	0,16	-0,05	-0,27	0,11	0,32
Наполегливість	0,14	0,03	-0,23	0,30	-0,46**	-0,51**	0,30	0,18
Енергійність	0,06	0,30	0,19	0,19	-0,36*	-0,25	0,45**	0,54**
Уважність	0,05	0,42*	0,13	0,45**	-0,15	0,12	-0,01	0,34
Цілеспрямованість	0,30	0,13	0,19	0,25	-0,19	-0,41*	0,44*	0,40*
Особи, що менш схильні до використання копінг-стратегій								
Відповідальність	0,02	-0,06	0,15	0,17	-0,01	0,13	0,28	0,05
Ініціативність	0,09	0,25	0,16	-0,16	0,56*	0,29	0,42	0,09
Рішучість	0,39	-0,07	0,67**	0,29	0,17	-0,23	0,38	0,25
Самостійність	0,28	-0,22	0,74***	0,37	0,23	-0,32	0,60*	0,50*
Витримка	0,09	0,13	0,57*	0,38	0,24	-0,21	0,11	0,24
Наполегливість	-0,17	0,09	0,65**	0,35	0,19	-0,20	0,28	0,20
Енергійність	0,15	-0,39	-0,23	-0,33	-0,18	0,03	0,20	0,11
Уважність	0,04	-0,25	-0,10	0,25	-0,11	-0,05	0,01	0,38
Цілеспрямованість	0,65**	0,15	-0,09	-0,23	0,43	0,39	0,21	0,09

* - $p < 0.05$ ** - $p < 0.01$ *** - $p < 0.001$

Відповідно до проведеного кореляційного аналізу можна зробити висновок, що у більшості особи, що більш схильні до застосування копінг-стратегій частіше всього використовують такі копінг-стратегії як пошук соціальної підтримки, планування вирішення проблем позитивну переоцінку, стратегію втечі та прийняття відповідальності.

Що стосується вольових якостей, то для даної групи досліджуваних характерними є такі як наполегливість, рішучість, цілеспрямованість, енергійність, ініціативність.

Варто також зазначити, що при дослідженні було зафіксовано досить сильний зворотний кореляційний зв'язок між вольовими якостями та такими копінг-стратегіями як уникнення та прийняття відповідальності. На основі цього можна зробити висновок, що такі особи більш схильні до пристосування до проблемної ситуації.

Що стосується осіб, менш схильних до використання копінг-стратегій, то їм більш властивими є такі копінги як самоконтроль та конфронтаційний копінг. Відповідно можна зробити висновок, що такі особи більш схильні до жорсткого відстоювання своїх поглядів на ситуацію.

По результатам розрахунку t-критерію для осіб з обох груп було виявлено, що відмінностей по шкалам локусу-контролю немає. Даний висновок зроблено на основі показника рівня достовірності. Проте варто зазначити, що всі досліджувані мають низькі середні показники у обох групах по інтернальності в галузі невдачі. Це свідчить про те, що особи у обох групах схильні приписувати відповідальність за негативні події та наслідки іншим особам або рахувати подібні події результатом невезіння. Отже, третя гіпотеза не підтверджується.

На основі даного дослідження можна зробити висновок, що особи, що більш схильні до використання копінг стратегій не уникають складних ситуацій. А навпаки, намагаються відразу долати їх використовуючи весь свій потенціал. Що стосується осіб, які менш схильні до використання копінг стратегій, то при доланні складних ситуацій їм більш властивим є вичікування потрібного моменту для вирішення проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Басов М.Я. Воля как предмет функциональной психологии. – М.: Алетейя, 2007. – 544 с.
2. Ільїн Є.П. Психологія волі. - СПб.: Пітер, 2002. - 288с.
3. Корнилова, Т. В. Интеллектуально-личностный потенциал человека в стратегиях совладания / Т. В. Корнилова // Вестн. моск. ун-та. Сер. 14. Психология. – 2010. – № 1. – С. 46–57

*Дьяченко Б.Ю., студентка
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Волошина В.В., канд.псих.наук, доцент*

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РАННІЙ ЮНОСТІ

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL IDENTITY IN EARLY YOUTH

У статті проаналізований період ранньої юності, його особливості, криза ідентичності та її особливості. Розглядається розвиток професійної ідентичності її етапи, також, фактори які впливають на професійний вибір юнацтва. Проводиться дослідження статусів професійної ідентичності в загальноосвітній школі.

Ключові слова: *ідентичність, рання юність, самовизначеність, статуси*

In the article analyzed during early youth, its features, identity crisis and its features. We consider the development of professional identity of its stages, also, factors affecting career choices young people. A study status of professional identity in secondary school.

Key words: *identity, early youth, similarly certainty, status of professional identity.*

Актуальність проблеми: 21 ст. вважається століттям бурхливого розвитку науки, техніки та високих технологій. Різновид професій набуває все більшого і більшого розвитку. Якщо раніше, магазин запрошував на роботу продавців і прибиральниць, то зараз обсяг запитуваних професій розширився мерчендайзерами, маркетологами, супервайзерами та іншими, ще не досить знайомими нашому слуху, професіями. У 10-11 класі, а в деякого і раніше, постає питання перед дитиною: «Ким я хочу бути?», «Яку професію слід краще обрати?». Тому, я вважаю, що питання проблеми формування професійної ідентичності юнака є однією з найактуальніших питань у віковій психології.

Мета статті: вивчення становлення статусів професійної ідентичності в ранній юності, особливості юнацького віку.

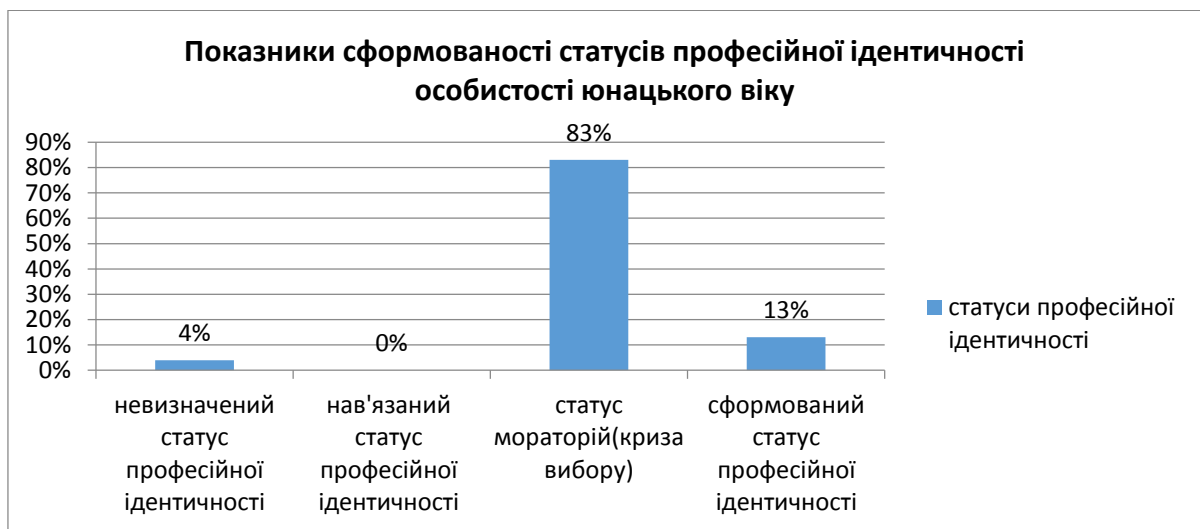
Для початку, нам потрібно чітко з'ясувати для себе, що ж таке ідентичність? Ідентичність – це поняття, що виражає унікальність і неповторність особистості, єдність реальної поведінки з прагненнями, переконаннями людини. Д. Майєрс зазначає, що це відчуття самих себе є у центрі нашого світу [2]. Це внутрішня система соціальних регуляторів завдяки якій особистість вибудовує власні взаємозв'язки з оточуючою дійсністю, співвідносить себе з певною соціальною і професійною групою, формує власну систему особистісних цінностей, ідеалів, норм, вимог, ставлень до світу й до самої себе тощо [1]. Е. Фромм у гуманістичній теорії особистості виділяє потребу в ідентичності як одну із екзистенціальних. Усвідомлення тотожності з самим собою, несхожості на інших індивідів, дає можливість особистості досягнути позитивну свободу. Це стан, за якого людина відчуває свою єдність з іншими людьми та суспільством і водночас не залежить від зовнішнього світу. Людина стає здатною любити та піклуватися про інших, бути активною і творчою [3].

Кожна людина прагне себе ідентифікувати з певних аспектів життєтворення. Рання юність – це період пошуків і звершень, юнак, який донедавна був імпульсивним, де в чому не впевнений у собі, починає пошуки свого «Я». Ці пошуки приводять до самовизначеності - ключовим рішенням проблеми ідентифікації. Самовизначеність поділяється на такі види: Особистісна самовизначеність: має в собі пошук відповідей на питання «Хто я?» «Яке моє місце та роль в суспільних відносинах?». В юнаків формуються свої власні переконання, ідеали, норми поведінки. Зміст особистісного самовизначення реалізується через сенсотворення- пошуку сенсу життя; мотивацію- спонукання до дії; самореалізацію- утвердження власної життєвої позиції. Соціальна самовизначеність: спрямована на визначення себе в різних соціальних групах, які він сприймає як «свої» (етнос, гендер, релігія тощо.) Хлопці та дівчата шукають спільноти, де вони можуть реалізувати свої основні потреби, від найпримітивніших, до творчих і духовних. Професійна самовизначеність: включає в себе роздуми щодо вибору майбутньої професії. Здебільшого, ці роздуми складаються з вагань та сумнівів, нерідко юнак має одночасний інтерес

до кількох професій. Також, конфлікт між прагненнями та можливостями (матеріальними та фізичними) щодо вибору майбутнього навчального закладу. У виборі професії учні спираються на свої задатки та здібності, погляду батьків та друзів, власних бажаннях [4].

Нами проведено емпіричне дослідження сформованості статусів професійної ідентичності юнаків за допомогою методики «Статуси професійної ідентичності» (авт. А.А.Азбель, А.Г.Грецова). У дослідженні брали участь 23 учні ЗОШ №5 м. Боярки Результати дослідження представлені в діаграмі (рис. 1)

Рис.1 Показники сформованості статусів професійної ідентичності особистості юнацького віку

Результати дослідження засвідчили про те, що переважній більшості юнаків (83%) притаманний статус мораторій . Це свідчить, що школярі ще знаходяться в активному пошуку професійного вибору. Ці юнаки розмірковують щодо майбутньої професійного розвитку, приміряють на себе різні професії, прагнуть якомога більше дізнатися про різні спеціальності та шляхи їх отримання. Сформований статус професійної ідентичності притаманний 13%, що вказує на те, що лише незначна частина старшокласників чітко уявляє власне професійне майбутнє, вони вже пройшли статус мораторій, і зробили вибір.

Невизначений статус професійної ідентичності виявили лише в 4%. Для цих учнів характерне відчуття невпевненості, вони ще не починали пошуки, або ж не приділяють цьому належної уваги.

Нав'язаний статус професійної ідентичності у досліджуваних нами школярів не був виявлений.

Таким чином, ми можемо зробити висновки, що педагогам та психологам потрібно приділяти більшу увагу на кризу ідентичності юнаків, проводити тести на проф. орієнтації. Батькам слід якомога менше нав'язувати свої думки та тиснути на дитину, намагатися підбадьорювати, підтримувати її роздуми з приводу професійного майбутнього і вибору професії взагалі. Також, дуже доречним стане відвідування різних майстер класів, психологічних тренінгів, індивідуальних консультацій та профорієнтаційних лекторіїв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – Москва: Мысль, 1996.
2. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс; пер. с англ. – СПб.: Питер, 1996. – 323 с.
3. Фромм Э. Человек для себя / Э. Фромм. – Мн: Харвест, 1992. – 345 с.
4. Свенціцький А. Л. Соціальна психологія. М.: ТК Велбі, 2004.

*Зіневич І.М., магістрантка,
Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка,
Науковий керівник: Демченко О.П., канд. пед. наук, доцент*

КРИТЕРІЇ ВИЯВУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ

CRITERIA FOR MANIFESTATION OF SOCIAL COMPETENCE IN GIFTED ADOLESCENTS

Розкрито сутність соціальної компетентності та показано її значення в процесі становлення обдарованої особистості. Визначено критерії вияву соціальної компетентності в підлітків з проявами обдарованості.

Ключові слова: *обдарованість, підлітки з проявами обдарованості, соціальна компетентність, критерії, показники.*

The essence of social competence and show its importance in the process of gifted person. The criteria manifestation of social competence in adolescents with symptoms of giftedness.

Key words: *talent, adolescents with the manifestations of talent, social competence, criteria and indicators.*

Питання щодо пошуку дітей з ознаками обдарованості, розвитку їхніх здібностей і талантів усе частіше обговорюються на державному рівні, стають предметом психолого-педагогічних досліджень. Проте в цьому напрямі допоки не сформована цілісна система роботи, яка б забезпечувала своєчасне виявлення й підтримку творчого потенціалу молоді, стимулювання обдарованості, створення сприятливих умов для соціального й професійного розвитку обдарованої особистості. Поза увагою науковців і педагогічних працівників часто залишаються проблеми обдарованих дітей і підлітків, пов'язані передусім з їхньою соціалізацією, спілкуванням з однолітками і дорослими. Відсутність розуміння й підтримки обдарованої особистості з боку однокласників, учителів і батьків має негативні наслідки, зумовлює проблеми соціально-психологічного характеру. Нерідко здібні й талановиті підлітки поповнюють групи соціального ризику, в них проявляються ознаки девіантної поведінки, зниження мотивації до навчальної чи інших видів діяльності.

Тому важливим завданням має стати організація спеціальної діяльності з успішного введення обдарованої особистості в соціум, розвитку її соціальної компетентності. Формування такого інтегративного утворення напряму пов'язане з готовністю обдарованої дитини до соціальної самореалізації, яка проявляється в ефективності розв'язання завдань соціальної взаємодії.

У сучасного наукового дискурсі активізувалася проблема дослідження соціальної компетентності, яка висвітлена в працях Ю.Байкова, В.Басової, Г.Беліцької, О.Бодальова, О.Власової, Б.Вульфою, Є.Заріпова, Є.Єфімова, І.Зимньої, Є.Прямікової, Н.Рототаєвої, О.Чупіної та ін. Формування соціальної компетентності обдарованих дітей розробляли І.Гладіліна, М.Жиркова, В.Казаріна, О.Міхно, Г.Парфьонова та ін. Феномен соціальної компетентності дослідники пояснюють, як: результат соціального розвитку, який залежить від ефективності взаємодії з соціальним середовищем (Є.Заріпова); невід'ємну складову, основу процесу соціалізації особистості (Є.Єфімова); загальне поняття, яке засвідчує рівень соціалізації людини (Н.Рототаєва); вміння включатися в комунікативні стосунки з іншими людьми, які вимагають здатності орієнтуватися в соціальній ситуації та управляти нею (О.Власова); систему знань про соціальну дійсність і про себе, складних соціальних умінь і навичок взаємодії, сценаріїв поведінки в типових соціальних ситуаціях (О.Бодальов). Соціальна компетентність концептуалізує вищий рівень соціальної активності особистості, освоєння і розвиток соціальної дійсності, які досягаються в процесі діяльності, спілкування, споглядання (Г.Беліцька).

Визначення соціальної компетентності підлітків з проявами обдарованості зустрічаємо в дослідженні В.Казаріної, яке тлумачиться як інтегративна особистісна якість, готовність до подолання типових для обдарованих підлітків проблем особистісного і соціально-психологічного характеру в результаті ефективної взаємодії із значимим Іншим [1; 10].

Увагу привертають критерії та показники сформованості соціальної компетентності, запропоновані дослідниками: поінформованість індивіда про соціальну дійсність; готовність і вміння вести діалог з іншими людьми, приймати відповідальні рішення в життєвих ситуаціях, відповідно до певних нормативних вимог; здатність передбачати їх наслідки для себе та оточуючих, володіння первинними способами життєдіяльності (В.Басов); соціальний внутрігруповий статус, систему самооцінок, рівень тривожності, вираженість мотивації

досягнень, рівень стереотипізованості поведінки в статеворольових відношеннях як показники соціальної компетентності (Н.Рототаєва).

На змістових елементах соціальної компетентності особистості акцентує увагу С. Учурова [3], до яких відносить комунікативні вміння, здатність до роботи в групі, схильність до розв'язання конфліктів і проблем, відповідальність, емпатію, рольову гнучкість. Г.Прихожан і Н.Толстих [2] визначили субшкали оцінки соціальної компетентності: самостійність, упевненість у собі, відношення до своїх обов'язків, розвиненість спілкування, організованість, розвиненість довільності, інтерес до соціального життя тощо.

Апелюючи до дослідження В.Каразіної [1; 19], вважаємо, що в роботі з дітьми з проявами обдарованості педагоги повинні оцінювати рівень сформованості в них соціальної компетентності на основі таких критеріїв: готовність і вміння вести діалог з іншими людьми, комунікативні вміння, емпатія; в діяльності – здатність до роботи в групі, до взаємодії, схильність приймати відповідальні рішення в життєвих ситуаціях, здатність до розв'язання конфліктів і проблем, рольова гнучкість, толерантність; в саморегуляції – відповідальність, здатність до самоаналізу та рефлексії.

У рамках констатувального експерименту було проведено низку діагностичних процедур з учителями загальноосвітніх шкіл Вінницької області, обдарованими учнями та їхніми батьками, серед них: анкетування, бесіди, спостереження, вивчення продуктів творчої діяльності обдарованих учнів тощо. Зокрема, за результатами анкетування було встановлено, що вчителі мають суттєві труднощі в організації взаємодії з обдарованими підлітками внаслідок недостатньої професійної підготовки. Вони мають поверхові уявлення про феномен обдарованості, його природу, види, особливості вияву її ознак на різних вікових етапах; вважають обдарованих учнів «незручними», оскільки ті відволікають увагу вчителя від роботи з рештою дітей класу; переважно зводять обдарованість до інтелектуальних і художніх здібностей, концентрують увагу на навчальних досягненнях обдарованих учнів; не усвідомлюють проблем

складнощів обдарованих дітей, які виникають в них в процесі навчання та спілкування тощо.

До того ж нами виявлено відсутність системи роботи з обдарованими учнями в школі та конструктивної співпраці з їхніми батьками, які найбільше займаються створенням умов для розвитку здібностей і талантів своїх дітей. Спостерігається також низький рівень включеності обдарованих учнів у громадське життя класу, школи, регіону.

Таким чином, педагоги недостатньо готові до роботи з підлітками з проявами обдарованості та організації їхнього педагогічного супроводу, що позначається на розвитку обдарованості в цілому та формуванні соціальної компетентності зокрема. Подолання зазначених проблем можливо за умови створення системи роботи з розвитку в підлітків поряд із їхніми здібностями соціальної компетентності на основі чітко визначених критеріїв, що забезпечить можливість їхнього успішного входження в соціум і самореалізацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Казарина В.В. Педагогическое сопровождение развития социальной компетентности подростков с проявлениями одарённости : автореф. дисс... канд. пед. наук. : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / В. В. Казарина ; Моск. гор. пед. ун-т. – М., 2015. – 28 с.
2. Прихожан А.М. Психология сиротства / А.М. Прихожан, Н.Н. Толстых. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2005. – 400 с.
3. Учурова С.А. Групповая учебная работа как способ развития социальной компетентности учащихся : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / С.А.Учурова. – Екатеринбург, 2007. – 22 с.

*Калашнікова Є. І., студентка,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
Науковий керівник: Лупійко Л. В., канд. психол. наук, доцент*

ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РІВЕНЬ ЗНАНЬ УЧНІВ

CREATIVE DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS AND ITS IMPACT FACTORS ON THE LEVEL OF STUDENTS' KNOWLEDGE

Розвиток творчої особистості є важливим завданням сучасної освіти. Саме тому у тезах розглядаються фактори, які впливають на розвиток творчої особистості.

***Ключові слова:** розвиток, творчість, творчий розвиток, педагогічна творчість, учень, майбутній вчитель.*

Development of creative personality is the important task of modern education, this is why theses are examined factors which influence on the development and formation of creative personality.

***Key words:** development, creation, creative development, pedagogical creation, pupils, future teacher.*

Проблема формування творчої особистості набуває особливої актуальності, оскільки для розв'язання різних питань необхідний творчий підхід. На нашу думку, важливим є визначення умов, які варто створити для формування освіченої, творчої особистості, реалізації і самореалізації її природних задатків. Це є одним із найважливіших завдань розвитку всієї системи освіти, адже могутність держави визначається, насамперед, кількістю висококваліфікованих спеціалістів, що творчо ставляться до своєї справи, здатних своєю працею сприяти успішному її розвитку. Тому, проблема творчості майбутнього вчителя є досить актуальною, хоча досліджується вже не одне десятиліття психологами та педагогами.

Питанню творчого розвитку майбутнього вчителя приділяли увагу педагоги та психологи. Зокрема, вчені розглянули такі питання: розвиток творчого потенціалу майбутнього вчителя як фактор його професійної самореалізації (О. Антонова), креативність як критерій якості в системі підготовки фахівців (Е. Лузік), фахові якості майбутнього педагога і нові моделі організації навчального процесу (Р. Пріма), теоретичні аспекти становлення творчої особистості майбутнього вчителя (Л. Ярощук) та ін.

Перш за все розглянемо поняття «творчість» та «творчий розвиток». У психологічному словнику творчість розглядається, як «психічний процес створення нових цінностей. ... Наявність у суб'єкта здібностей, мотивів, знань і умінь, завдяки яким створюється продукт, що відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю» [4, с. 520]. Педагоги визначають творчість, як вищу форму активності та самостійної діяльності особистості [2, с. 259]. У філософському словнику знаходимо визначення, що творчість – «це продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні і духовні цінності суспільного значення» [2, с. 684].

Як стверджує С. Гончаренко, «розвиток творчого потенціалу діяльності є важливою умовою культурного прогресу суспільства й виховання людини. Тому на всіх щаблях школи (початкової, середньої, вищої) слід звертати особливу увагу на розвиток в учнів стійких творчих інтересів, цілеспрямованості творчих пошуків, наполегливості під час виконання творчих завдань» [3, с. 326].

С. Гончаренко також розглядає поняття «педагогічна творчість». Вчений зазначив, що це – «оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань». Педагогічна творчість «стосується різних сторін діяльності вчителя – проведення навчальних занять, роботи над організацією колективу учнів відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей, вироблення стратегії і тактики педагогічної діяльності з метою оптимального виконання завдань всебічного розвитку особистості» [3, с. 326].

Разом з тим, творчий розвиток – це процес, який породжує зміни у мисленні людини, що дозволяє створювати нові матеріальні та духовні цінності.

Проаналізуємо засоби та способи творчого розвитку у майбутніх учителів математики, тобто студентів.

На нашу думку, одним із джерел творчої активності студентів є, перш за все, інтерес до процесу навчання. Удосконалення навчального процесу залежить від оновлення змісту навчальних програм, налагодження міжпредметних зв'язків, удосконалення методик викладання тощо. Також важливо впроваджувати в навчальний процес дискусійну форму проведення лекційних занять; передбачати для студентів науково-дослідницьку роботу. Одним із важливих аспектів творчої підготовки є розв'язування нестандартних завдань. Тому варто заохочувати студентів брати участь у різноманітних студентських математичних олімпіадах та проводити творчі конкурси студентських робіт, а також залучати до проведення та перевірки учнівських олімпіад. Все це буде сприяти розвитку творчого мислення та діяльності майбутнього педагога.

Творчо розвинений учитель буде прагнути розвинути у своїх учнів креативність та нестандартний підхід. Учитель який брав участь у олімпіадах і знайомий із добіркою задач, які на них використовуються, зможе виховати і у своїх учнів олімпіадний дух, надати їм хорошу підготовку та зробити конкурентноспроможними серед однолітків.

Педагогічна творчість майбутнього вчителя повинна бути спрямована на розвиток можливостей усіх учнів. Для цього учителю потрібно доступно пояснювати матеріал, за необхідності створювати проблемні ситуації для вирішення учнями, ставитись з творчо та з ентузіазмом до своєї роботи, і, загалом, намагатись зробити навчальний процес оригінальним та цікавим.

На думку Л. Ярощук, найважливішими рисами педагогічної креативності майбутнього вчителя є: високий рівень соціальної і моральної свідомості, пошуково-проблемний стиль мислення, розвинені інтелектуально-логічні здібності, учитель повинен вміти аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне, проблемне бачення, творча фантазія, розвинена уява, специфічні особисті якості (сміливість, готовність до ризику, цілеспрямованість, допитливість, самостійність, наполегливість, ентузіазм), бажання бути

визнаним, творчий інтерес, захопленість творчим процесом, комунікативні здібності, здатність до самоуправління, високий рівень загальної культури. [4, с. 148].

Маючи такі риси творчості, майбутній педагог буде активно впливати на учнів, зацікавлюючи їх до навчання, даючи їм нові знання та розвиваючи їх творчість, самостійність, ініціативність. Адже завжди увагу учнів привертає щось нове, нестандартне, цікаве, оригінальне. Педагог повинен це враховувати та розвивати пізнавальну активність учні. Таким чином, можна не тільки утримувати увагу учнів, а й сприяти засвоєнню знань та підвищенню їх рівня.

Отже, щоб виховати справжню творчу особистість та розвинути потенційні творчі можливості дитини, учителю необхідно оволодіти методами і засобами, які розвивають креативні риси особистості. Для реалізації такої мети педагог і сам повинен бути творчим, адже це необхідна умова становлення майбутнього педагога, його самопізнання, розвитку. Отже, педагогічна діяльність — це передусім діяльність творча. Без цього неможливі ні виховний, ні навчальний процеси. Таким чином, узагальнюючи вищезазначене, зауважимо, що творча особистість майбутнього педагога, без сумніву, виступає сьогодні одним із орієнтирів, які сприяють виявленню творчої активності учня і розвитку його як особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Нісімчук А.С. Педагогіка: підручник / Андрій Сергійович Нісімчук. – К.: Атїка, 2007. – 344 с.
3. Філософський словник [за ред. В. І. Шинкарука]. – К. : Укр. рад. енциклопедія, 1986. – 796 с.
4. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / Віктор Борисович Шапар. – Х.: Прапор, 2007. – 640 с.

5. Ярощук Л. Творча особистість майбутнього вчителя: теоретичні аспекти становлення / Лілія Ярощук // Гірська школа українських Карпат – 2013. – №8-9. – С. 146-148.

*Калениченко Т.А., аспірантка,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Брильов Д. В., канд. філос. наук, доцент*

**АНАЛІЗ ТЕОРІЇ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИБОРУ В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ РЕЛІГІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА
ANALYSIS OF THEORY OF RATIONAL CHOICE IN CONDITIONS
OF GLOBALIZED RELIGIOUS SOCIETY**

Процеси глобалізації торкнулись українського суспільства, а також його особливої частини – релігійного середовища. Від початку суспільно-політичних змін на Майдані та у подальшому, релігійний компонент став важливою складовою суспільних трансформацій. Теорія раціонального вибору, запропонована американськими соціологами релігії, допомагає по-новому проаналізувати сучасні процеси у контексті глобалізації. Однак за більш глибокого дослідження її концептів бракує для повноцінного аналізу трансформацій в українському суспільстві та його релігійному середовищі.

Ключові слова: *соціологія релігії, теорія раціонального вибору, релігійність, конфлікт, глобалізація.*

Processes of globalization had influence on Ukrainian society and especially on its part of religious society. From the beginning of social-political changes on Maidan and in future, religious component became one of the significant aspects of social transformation. The theory of rational choice, created by American sociologists of religion, helps to analyze from the new side modern changes in the context of globalization. But if we know deeply about it, we can see the lack of its concept to analyze fully all the transformations in Ukrainian society and its religious component.

Key words: *sociology of religion, theory of rational choice, religiosity, conflict, globalization.*

Процес глобалізації, який захопив й Україну, торкнувся різних суспільних сфер. Зокрема це стосується релігійного або духовного середовища, яке також зазнало трансформації у відповідь на зміну глобального контексту та самого українського суспільства. Ще раніше у відповідь на нові виклики американська школа соціології релігії представила світові нові теорії, які мали б зламати секулярне тлумачення релігійності та релігійних феноменів, шукати нових рамок існування релігії у світі. Засновники теорії раціонального вибору (далі – ТРВ) Р. Старк, Л. Яннакон та Р. Фінке пишуть про «старе» та «нове» мислення у царині соціології релігії: коли дослідники вказували на поступове зникнення релігії та її ірраціональні характеристики, а потім ситуація змінилась на вивчення релігії як суспільного та індивідуального феномену, без прив'язки до нераціонального або ірраціонального [5, с.434]. «Нова» соціологія релігії сприйняла попит на трансцендентне як константу людського буття, на відміну від попередніх ідей повноцінної відмови від неї, – згадує у своїй статті С. Брюс [1]. В результаті це породжує конкуренцію серед релігійних організацій у вигляді різних протиріч та зіткнень. Подібні висновки призвели до появи ряду нових теорій, які продовжили роздуми щодо ТРВ: теорія релігійної мобілізації, теорія ринкової релігійної ніші, теорія релігійної економіки, теорія релігійної пропозиції тощо [8]. Подібні теорії та нові течії становлять чималий потенціал для вивчення процесів українського суспільства, куди за останні роки особливо активно були залучені релігійні та духовні спільноти й інститути.

Теорія раціонального вибору у соціології релігії від самого початку заснування мала б претендувати на транснаціональне та транскультурне пояснення феномену релігійності та постсекулярного світу, тобто такого, який вийшов за межі попереднього припущення про поступове нівелювання релігії. Новий дискурс постсекулярності сучасної соціології релігії та досліджень релігії можна умовно поділити на дві візії: релігійно-теологічну (еклектичну або певної

деномінації) та філософсько-релігієзнавчу (соціологія та феноменологія релігії) [6, с.26]. Останні події та спостереження в Україні, на думку колективу авторів, вказують на появу «постсекулярного суспільства» [6, 11].

Наявність релігійного плюралізму стимулює релігійні організації до активності та підвищує релігійну участь людей. Проте залишатись тільки в рамках цієї теорії неможливо через багатовимірність ситуації та трансформації релігійного середовища України, а також певні аспекти, яких вже торкнулись критики теорії раціонального вибору. Насамперед тому, що ТРВ виходить з розуміння індивідуалізму, коли людина у будь-якому випадку має робити вигідний для себе вибір, про що згадує дослідниця С. Шарот у [3, с.428]. При цьому її розробники абсолютно не зважають на історичні та соціально-культурні контексти суспільств. Також з поля зору випускається сама можливість ірраціональної релігійної дії, тобто дії «на емоціях», «без думок». Таким чином, межі ТРВ розглядаються авторами Старком та Фінке з економічної точки зору та дії, яка має бути вигідною за своєю суттю [5, с.433].

К. Джеролмак зазначає, що ТРВ прирівнює раціональність до релігійної раціональності, де релігія виступає як інструментальна причина самозадоволення людини [2, с.140]. Тобто ключовим для цієї теорії є концепт психологічного егоїзму, коли всі дії людини подібним чином мотивовані пошуком вигоди. Релігія у рамках ТРВ досліджується як феномен егоїзму. При цьому, на його думку, звертати увагу треба не лише на інструментальну раціональність, а й нормативний або епістемологічний виміри. Проблемою теорії є те, що вона навіть не передбачає альтруїстичну дію. Таким чином заперечується сама можливість ірраціональної або чистої за своєю суттю альтруїстичної дії, особливо від представників релігії.

Однак трансформації українського суспільства та характер змін не дають змоги повноцінно застосувати саме цю теорію навіть у рамках соціології релігії. А саме це стосується наявного суспільно-політичного конфлікту, який розпочався на Майдані, а пізніше продовжився у вигляді війни на Сході та Півдні країни за участі зовнішнього чинника. Особливістю українського конфлікту є те,

що він відповідає всім умовам глобального конфлікту, а саме: 1) відбувається на межі західного та незахідного; 2) експлуатує релігійні мотиви; 3) призводить до конкуренції ерзац-реальностей; 4) гранично загострює світоглядну мобілізацію [Там само, с.222]. Таким чином, українські події можна назвати гострим випадком дифузного зіткнення цивілізацій. Автори монографії по-своєму визначають процес секуляризації, а саме як перетворення соціальної реальності, дифузне зіткнення цивілізацій первинної та вторинної секуляризації, що переростає у воєнні зіткнення. Тобто рамки ТРВ не включають у себе подібну ширину понять та обставин, аби повноцінно проаналізувати та прослідкувати взаємозв'язки, які наявні в українському просторі.

Натомість треба констатувати відновлення пошуків національної ідентичності та самовизначення як окремих груп населення, так і на індивідуальному рівні. І саме через подібні конфлікти ідентичності релігійний чинник додатково був залучений як до маніпуляцій та протистояння, так і до побудови нового дискурсу та стабілізації ситуації. У світлі глобалізаційних процесів ми не могли не помітити зовнішнього культурно-нормативного впливу. Це стосується Європи та загального дискурсу про євроінтеграцію та європейські цінності, які були сприйняті неоднозначно з точки зору духовної спільноти. Відкрите зіткнення цінностей та інтересів відбулось у вигляді протесту Всеукраїнської Ради Церков та релігійних організацій проти прийняття правок до Трудового кодексу у листопаді 2015-го року [7]. Консервативна позиція релігійних лідерів викликала шквал критики та дискусії у суспільстві. Подібні чутливі теми, де релігійні громади представляють частіше консервативну позицію, вказують на більш критичне сприйняття їхньої позиції громадянським суспільством.

Україна стала посереднім варіантом між європейським тлумаченням релігійності та східним уявленням внутрішньої релігійності соціуму. При цьому українське суспільство, попри зміни за останні роки, залишається високорелігійним та демонструє все більшу довіру до релігійних інститутів [10]. Та й самі релігійні організації перебувають у періоді трансформації,

коливаючись між прихованою конкуренцією один з одним за прихильність та між відповідями на нові виклики з боку зовнішньої агресії, міжнародної спільноти та громадянського суспільства на місцях. Ситуація ускладнюється процесом пошуку та формування нової ідентичності як нації українців, так й індивідуально кожного, хто переживав кризу будь-якого характеру: економічного, соціального, політичного. Тому за часів кризи релігія стала тим місцем, де зберігається примарна стабільність, на яку вже теж не можна покластись.

Якщо ж ми звертаємось до пошуку пояснень суспільних процесів у контексті глобалізації, рамок лише однієї теорії раціонального вибору буде замало. Натомість її поєднання з іншими теоретичними концептами, які аналізують роль релігійного компонента у міжнародних відносинах та глобальних процесах, дасть змогу не лише глибше та детальніше зрозуміти тенденції змін, а й зрозуміти, як саме це могло б бути застосовано на практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bruce S. Choice and Religion: A critique of Rational Choice Theory / S. Bruce. – Oxford University Press, 1999. – 359 с.
2. Jerolmack C. Religion, Rationality and Experience: A response to the new rational choice theory of religion / Colin Jerolmack, Douglas Porpora. – City University of New York Graduate Center, 2004. – 140 с.
3. Sharot S. Beyond Christianity: A critique of the rational choice theory of religion / Stephen Sharot // *Sociology of Religion*, ProQuest Social Sciences Premium Collection. – 2002. – С. 428-450.
4. Stark R. A supply-side reinterpretation of the secularization of Europe / R. Stark, L. Iannacone. // *Journal for the scientific study of religion*. – 1994. – №33. – С. 230–252.
5. Stark R. Religion, Science and Rationality / R. Stark, L. Iannacone, R. Finke. // *The American Economic Review*. – 1996. – С. 434–437.

6. Вододіли секуляризації : [Монографія] Український інститут стратегій глобального розвитку і адаптації; [ред. О. Білокобильський, В. Левицький]. – Вінниця: ТОВ "Нілан ЛТД", 2015. – 240 с.
7. ВРЦ засудила зміни до кодексу трудових законів щодо «гендерної ідентичності» та «сексуальної орієнтації» [Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_society/61734/.
8. Руткевич Е. "Новая парадигма" в социологии религии: Pro и Contra / Елена Руткевич. // Вестник Института социологии. – 2013. – №6.
9. Хабермас Ю. Постсекулярное общество – что это? [Електронний ресурс] / Юрген Хабермас – Режим доступу до ресурсу: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Haberm/Ver_Znan.php.
10. Церква залишається лідером суспільної довіри українців – опитування [Електронний ресурс] // Інститут релігійної свободи. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1639%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk

*Козіна А.В., аспірантка,
Львівський національний університет імені Івана Франка
Науковий керівник: Галецька І.І., канд. психол. наук, доцент*

ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

THEORETICAL OVERVIEW OF MOTIVATION OF LIFELONG LEARNING

В статі розглядається проблема повторного вибору професії, проаналізовано складові мотивації навчання впродовж життя. Окреслено напрямок подальшого емпіричного дослідження зазначеної проблеми.

Ключові слова: мотивація, навчання впродовж життя, життєвий вибір.

In the paper overview the problem of recrudescence choice of profession, analyzed components of lifelong learning motivation. Figured the direction of the next empirical research of this subject.

Key words: *motivation, lifelong learning, life choice.*

Протягом життя людина прагне знайти себе і своє місце в світі, перебуває в активному екзистенційному пошуку. Пошук себе, на думку деяких авторів, відображає соціальне та духовне самовизначення, ядром якого є життєвий вибір [3]. Вибір освіти, професії, особистісних пріоритетів, стилю життя в цілому – вибір життєвого шляху [4], тобто визначення, яке є найважливішою справою життя (Альбуханова-Славська).

В умовах стрімкого розвитку науки та суспільства, щоб лишатись конкурентоспроможною, людина перманентно потребує навчання та вдосконалення власних знань та умінь. Для збільшення власної капіталізації на ринку праці, деякі люди обирають продовження навчання, до прикладу в інституті післядипломної освіти.

Виникає питання, чи зумовлено це суто зовнішніми чинниками (безробіття, вимога роботодавця тощо), чи реалізації власних потенцій? Для відповіді на це запитання необхідно проаналізувати мотивацію навчання впродовж життя.

Мета: теоретичний аналіз мотивації повторного навчання або навчання впродовж життя.

До причин здобуття другої освіти, або іншої форми навчання впродовж життя, відносяться: реалізація власного потенціалу; розширення вибору місця праці (альтернатива); задоволення інтелектуальних потреб, самоосвіта; задоволення інтересів; прагнення певного соціального статусу; прагнення покращити фінансову ситуацію; невідповідність очікуванням; розчарування професійними можливостями, обов'язками, місце праці тощо (професійна криза); реалізація цілей та прагнень та інші. Ці причини можна поділити на 3 типи: навчання через потребу зміни місця праці, навчання з метою особистісного

та професійного розвитку, навчання з метою реалізувати особисті здібності, цінності та потреби.

Потреби та цілі особистості формують мотивацію [2], що детермінує поведінку. Ільїн виділяє 3 блоки компонентів мотивації: блок потреб (біологічні, соціальні, зобов'язальні); блок «внутрішнього фільтру» (оцінка власних можливостей, вподобання, оцінка зовнішньої ситуації); цільовий блок (потребнісна ціль, опрeдмечення потреби, процес задоволення потреби). Отже, аналізуючи мотивацію навчання впродовж життя, ми виділили:

- блок потреб: інтелектуальні потреби, потреба соціальних зв'язків;
- блок «внутрішнього фільтру»: інтереси, цінності, задатки, таланти та можливості до конкретної професії, престижність професії, можливості працевлаштування;
- блок цільовий: образ професії яка здобувається та уявлення про переваги (статус), які надає нова професія, набуття знань [2].

Повторний вибір професії суб'єктом зумовлено різними внутрішніми (власні інтереси, пошук себе і т.п.) та зовнішніми факторами (пошук місця праці, недостатня оплата тощо). Мотиви зміни професійного профілю досліджували в Самарі та Уфі [1], і виявили, що найпоширеніші зовнішні чинники – незадоволеність матеріальних та життєвих потреб працівників; серед внутрішніх чинників виділяють – реалізація індивідуальних здібностей, прагнення самовдосконалення, також багато тих хто хоче розширити кругозір та ерудицію.

Для оцінки зовнішніх чинників професійної переорієнтації необхідно дослідити суб'єктивне ставлення особистості власне до умов та можливостей вже наявної професії, а саме дослідити задоволеність особистості роботою, власною кваліфікацією та життя в цілому, а також перевірити рівень впливу професії на особистість (емоційне вигорання).

Що до внутрішніх чинників, інтереси, здібності, цінності та потреби формують кар'єрні орієнтації особистості; наміри, цінності та певні диспозиції – часові та ціннісні орієнтації; індивідуальні властивості, диспозиції та певні здібності – життєстійкість особистості.

Отже, вибір людини здобувати другу освіту або продовжувати навчання зумовлений зовнішніми та внутрішніми факторами. Планується емпіричне дослідження проблеми, і зокрема внутрішньої мотивації навчання студентів післядипломної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горбунова Г.А. Мотивация смены профессионального профиля / Г.А. Горбунова // Весник Самарской гуманитарной академии. Серия «психология» – №2, 2007
2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин – СПб.: Питер, 2008. – 512 с.
3. Мартынюк И. О. проблемы жизненного самоопределения молодежи: опыт исследования / О.И. Мартынюк – Киев, «Наукова думка», 1993. – 116с.
4. Сохань Л. В. Психология жизненного успеха / Л. В. Сохань, Е. И. Головаха, Р. А. Ануфриева, О. Н. Балакирева, В. В. Очеретяный / ред. Соболева Н. И. НАНУ институт социологии – Киев, 1995

*Кондратюк О. В., студентка,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Волошина В. В., канд. психол. наук, доцент*

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОГО ОБРАЗУ В ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF MUSICAL IMAGE IN THE PERSON OF TEENAGE

У статті представлений теоретичний аналіз психологічних умов формування музичного образу в особистості підліткового віку.

Ключові слова: музичний образ, підлітковий вік, емоційна сфера, музичне мислення, творча уява.

The article presents a theoretical analysis of psychological conditions of formation of musical image in the person of teenage.

Key words: *music image, teenage, emotional sphere, musical thinking, imagination.*

Проблема музичного виховання особистості підліткового віку завжди була актуальною, адже в силу прагнення до особистісного самовдосконалення вони найбільш сензитивні для розвитку творчої діяльності. З огляду на це, психолого-педагогічна наука й практика дедалі частіше звертаються до музичного мистецтва, оскільки вбачають у ньому виховну, методичну, дидактичну та гносеологічну функціональну перспективу в процесі формування музичного образу в особистості підліткового віку.

Мета статті: теоретичний аналіз проблеми формування музичного образу особистості підліткового віку.

Чільне місце питанням формування музичної культури школярів-підлітків відводять у своїх працях Ю. Б. Алієв, Л. В. Школяр, Г. В. Шостак, М. С. Каган, А. Г. Болгарський, Н. В. Гузій, З. К. Кальниченко. Всі ці дослідники розглядають різноманітні складові музичної культури і визначають наявність музичного досвіду обов'язковим її компонентом.

Втім, під час навчання у школі, де учні набувають виконавських навичок, накопичують теоретичні знання, а сфера внутрішніх переживань вважається природною, останнім часом у музичній педагогіці недостатня увага приділяється емоційній складовій особистості учня та його переживанням. Саме це є причиною того, що в подальшому, за умови обрання мистецтва як напрями професійного розвитку, молодим виконавцям не вистачає уявних образів, для сприйняття і передачі слухачам творчого задуму автора композиції. Вони виконують суто нотний текст твору, не вдаючись до аналізу його емоційно-почуттєвих аспектів. Як наслідок – виконавець не спроможний донести художній образ до слухача. Тому розвиток емоційних, яскравих та ініціативних музикантів-виконавців є актуальним для музичної педагогіки з точки зору формування художнього образу музичного твору, відчувати і осмислювати який вони навчаються в підлітковому віці в процесі музичного навчання і виховання.

Підлітковий вік - один з найскладніших періодів в онтогенезі людини. Саме в цьому віці формуються художньо-естетичні уподобання, зокрема - музичні смаки. У школярів розвивається власний музичний смак, з'являється коло музичних інтересів і переваг, яке поступово набуває стійкості [1]. Психологи відзначають, що для особистості підліткового віку характерний різкий стрибок у формуванні ставлення до мистецтва, до якого школярі не підготовлені, часто не мають міцної системи знань і чітких критеріїв оцінки явищ сучасної культури. Збільшується значення «емоційного» в його внутрішній психологічній сфері, прихованої від оточуючих його людей. Паралельно з розвитком сприймання, пам'яті та мислення відбувається формування уяви. Вона набуває регулятивного та компенсаторного характеру, тісно вплітаючись у психічне життя підлітка. Творча уява вимагає відбору матеріалів, необхідних для побудови образу відповідно до власного задуму. Активне сприйняття музичного образу пропонує єдність двох начал - об'єктивного і суб'єктивного, тобто того, що закладено в самому художньому творі, і тих тлумачень, уявлень, асоціацій, які народжуються в свідомості слухача в зв'язку з ним. Практика показує, що у дітей, які не мають достатнього досвіду спілкування з музикою, суб'єктивні уявлення не завжди відповідають самій музиці. Розвиток сприйняття музичного образу повинен бути орієнтований на розкриття життєвого змісту музики в єдності з активізацією асоціативного мислення учнів.

Залежно від творчої діяльності учня та його занять музичним мистецтвом, у нього формується музичне мислення, для розвитку якого необхідно збагачувати його аудіальний досвід, теоретичні знання та підтримувати у самостійних творчих пошуках [2]. Поштовхом для розвитку процесів мислення є створення проблемних ситуацій, у яких учень має використовувати всі свої музично-теоретичні знання та вміння порівнювати, аналізувати та робити висновки. З метою розвитку музичного слуху, в процесі виконання творчих завдань перед учнями необхідно ставити ряд завдань, зокрема: виявлення у творі головної інтонації; визначення стилю та жанру, до якого належить твір; пошук фрагменту прослуханого твору серед творів інших авторів; добір до твору

прикладів з літератури, живопису, які б відповідали художньому змісту твору тощо. Це допоможе підлітку систематизувати раніше набуті знання та отримати нові, завдяки чому буде підвищуватися рівень осмисленості музичних образів, наповнення їх власними емоціями тощо.

Дослідження педагогів свідчать про те, що досить серйозною культурною прогалиною підлітків є відсутність основ музично-історичного мислення. У них не завжди складається досить чітке уявлення про історичну послідовність народження тих чи інших музичних шедеврів, часто відсутнє почуття історизму в літературі, живописі. Потрібно акцентувати увагу учня на те, що музика як вид мистецтва складалася історично в ряду інших видів художньої діяльності.

Педагогічний пошук, спрямований на підвищення ефективності процесу формування в учнів художнього образу музичного твору, повинен ставити собі за мету знаходження таких шляхів та методів, що могли б максимально сприяти розвитку особистості в умовах шкільної підготовки. Зміст сучасних підходів, що домінують у музичній педагогіці, вимагає серйозних корективів з точки зору вирішення найбільш складних проблем, що існують у виконавській майстерності: виразності інтонування музичного тексту, вияву авторського стилю, епохи твору та відповідного виконання, формування художньо-образного бачення учнів як основи якісного високохудожнього виконання музичного твору, вдосконалення їх естетичної свідомості.

Висновки. Музика - це виховання не музиканта, а людини, це джерело і предмет духовного спілкування. Необхідно прагнути до розширення і поглиблення у школярів цілісного музичного сприйняття, духовного оволодіння творами мистецтва, спілкування з духовними цінностями, формувати інтерес до життя через захопленість музикою. Саме тому сприйняття музичного образу підлітками має бути цілеспрямованим і організованим. При цьому найважливішим орієнтиром для вчителя має бути емоційно - образна сфера музики та її поєднання із своєрідністю розвитку у дітей адекватного, тонкого і глибокого музичного сприйняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бикова О. В. Музично-естетичний розвиток підлітка в сучасній дитячій школі мистецтв [Текст] // Теорія і практика освіти в сучасному світі: матеріали міжнар. науч. конф. (М.Санкт-Петербург, лютий 2012 року). – СПб: Реноме, 2012. - С. 158-159.
2. Торопова А. В. «Музична психологія і психологія музичної освіти»: навчально-методичний видавничий центр «ГРАФ-ПРЕСС», 2008. –С.26-28.

*Кудінова М. С., аспірантка
Класичний приватний університет
Науковий керівник: Зарицька В. В., доктор психол. наук, професор*

**АКТУАЛЬНІСТЬ РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ
ОСОБИСТОСТІ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ****IMPORTANCE OF FORMATION OF PERSONAL STRESS
TOLERANCE: POSING THE QUESTION**

У тезах підіймається питання актуальності дослідження природи стресостійкості, визначаються розповсюджені у сучасному суспільстві стрес-фактори, окреслюються наслідки стресогенності, характеризується висока і низька стресостійкість.

***Ключові слова:** стрес, стресостійкість, стресс-фактори.*

In the conspectus the reporter promotes the importance of investigation into the nature of stress tolerance. The most common stress factors of today are identified, the consequences of stressfulness are outlined, stress tolerance of high and low level is characterized.

***Key words:** stress, stress tolerance, stress factors.*

Постановка проблеми. Проблема розвитку стресостійкості особистості набуває все більшої актуальності у теоретико-прикладних дослідженнях, які

проводяться в межах сучасної психології. З одного боку, наука вже порівняно давно цікавиться цією проблемою, але водночас значна кількість існуючих теорій вимагає додаткового ретельного їх теоретичного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що феномен стресу є предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, Є. Барань, Л. Бізо, Н. Водоп'янова, Дж. Гринберг, І. Ібрагімова, О. Кікоть, О. Кузнецова, Г. Мигаль, В. Петровська, О. Протасенко, С. Рязанцева, Т. Федорів, Ю. Щербатих та ін.

Незважаючи на те що поняття «стрес» у психологічній науці досить плідно розробляється і різнобічно розглядається, проте феномен стресостійкості (здатності особистості протистояти стресу) досліджено недостатньо.

У зв'язку з цим **метою тез** є розкриття актуальності та необхідності вивчення феномену стресостійкості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливістю сучасного етапу розвитку української держави, що характеризується значними політичними, соціальними, економічними і культурними перетвореннями (зокрема в сфері інформаційній, технологічній, морально-ціннісній), є постійний вплив на людину стрес-факторів. При цьому основною проблемою є не сам вплив стрес-факторів (оскільки існування людини неможливе без них), а їхня різноманітність за природою походження, тривалістю й інтенсивністю впливу, специфічністю реакцій [5], [9], [10].

До стрес-факторів, які найбільш розповсюджені у сучасному суспільстві, можемо віднести:

- постійне переживання людиною ситуацій успіху або невдач;
- інтенсивність/збільшення навантажень, перевантажень у професійній діяльності;
- стан напруженої боротьби або гострого суперництва;
- наявність міжособистісних і особистісних проблем;
- необхідність швидкого реагування у складних життєвих ситуаціях;
- обмеженість ресурсів особистості тощо.

За даними наукових досліджень, наслідки стресогенності проявляються у підвищеній тривожності, фрустрованості, дратівливості, емоційній напрузі, втомі, частому головному болі, безсонні, «синдромі емоційного вигорання». Така кількість стресогенних та психотравмуючих факторів призводять до стресу, що негативно впливає на професійну і життєву діяльність, благополуччя і здоров'я людини та може спричиняти нервово-психічні, психосоматичні розлади [4], [6], [8], [9].

У даній роботі ми розглядаємо стрес із зовнішнього та внутрішнього боку. Із зовнішнього боку стрес визначається як стан, обумовлений негативними обставинами, умовами, в яких перебуває людина. Із внутрішнього боку стрес визначається як неспецифічне фізичне та психологічне самопочуття, що виникає в результаті зовнішньої негативної дії.

Ми погоджуємося з думкою О. Поліщук про те, що «проблеми, які викликають стрес різні, але організм реагує на них однаковими біохімічними, фізіологічними змінами». Це доводить, що виникнення стресу залежить не стільки від об'єктивних умов стресової ситуації, скільки від суб'єктивних характеристик людини і ставлення до того, що відбувається [7].

Отже, безперервні змінні умови соціального середовища та їх наслідки на життєдіяльність людини обумовлюють необхідність формування якості, що підвищує стійкість психіки до дії інтенсивних зовнішніх та внутрішніх подразників, тобто формування стресостійкості [1].

У зв'язку із цим набуває актуальності вивчення стресостійкості як властивості людини протистояти негативному впливу зовнішніх та внутрішніх факторів [2], [5].

Сутність стресостійкості висвітлено у працях Г. Андрєєвої, А. Баранова, Б. Величковського, А. Гурич, О. Джеджули, В. Корольчук, Лі Канг Хі, О. Лозгачової, Г. Мигаль, Д. Морозова, С. Оя, О. Протасенко, Г. Ришко, В. Суботіна, Т. Тихомирової, М. Хуторної, Т. Циганчук, М. Черпіти та ін.

Більшість науковців тлумачать стресостійкість як комплексну якість (властивість) особистості, яка характеризується необхідною адаптацією до

екстремальних умов, обумовлена рівнем активації ресурсів організму і проявляється в показниках його функціонального стану та здатності успішно здійснювати життєдіяльність.

У роботах В. Корольчук, А. Гурич, М. Черпіти, О. Джеджули зазначається, що висока стресостійкість забезпечує виконання професійних обов'язків в екстремальних умовах, збереження працездатності і здоров'я особистості після впливу екстремальних факторів зовнішнього середовища. Натомість, низький рівень стресостійкості, нездатність людини протидіяти стресам, призводять до негативних наслідків у психічній, соціальній, професійній і поведінковій сферах – різноманітних проявів посттравматичних стресових розладів, суїцидів і т. ін. [3], [4].

Висновки. У зв'язку з цим, дослідження природи стресостійкості, шляхів і засобів її формування, підтримки та збереження має актуальне значення для сучасної психології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білова М. Е. Психологічні особливості осіб з різним рівнем стресостійкості (на прикладі працівників стресогенних професій) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Білова Маргарита Едуардівна. – Одеса, 2007. – 21 с.
2. Боднар А. Я., Макаренко Н. Г. Психологічні особливості стресостійкості представників стресогенних професій (на прикладі працівників приватних охоронних структур) / А. Я. Боднар, Н. Г. Макаренко [Електронний ресурс] – Режим доступу : ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle...osoblyvosti...
3. Гурич А. Ю., Черпіта М. М., Джеджула О. М. Стресостійкість [Електронний ресурс] / А. Ю. Гурич, М. М. Черпіта, О. М. Джеджула // Наукові записки Вінницького національного аграрного університету. Серія «Соціально-гуманітарні науки». – 2013. – № 2. – С. 202-208. – Режим доступу : <http://socialjournal.vsau.org/files/pdfa/1951.pdf>.
4. Корольчук В. М. Обґрунтування організаційної моделі дослідження стресостійкості особистості / В. М. Корольчук [Електронний ресурс] // Проблеми

екстремальної та кризової психології : зб. наук. праць. – 2010. – № 7. – С. 210-218. – Режим доступу : NUCZU.edu.ua...7...обґрунтуваннорганізаційної моделі...

5. Мигаль Г. В., Протасенко О. Ф. Стресостійкість людини-оператора. Методи підвищення стресостійкості / Г. В. Мигаль, О. Ф. Протасенко [Електронний ресурс] – Режим доступу: khai.edu/csp/nauchportal/Arhiv/OIKIT/2008/OIKIT39...

6. Подорожня А. В. Проблема дослідження копінг-поведінки [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=16418&chapter=1>.

7. Поліщук О. Психологічні компоненти стресостійкості особистості / О. Поліщук [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1348>.

8. Ришко Г. М. Основні концептуальні теорії та підходи до вивчення феномена стресостійкості особистості / Проблеми сучасної психології, 2013 № 22.

9. Ришко Г. М. Психологічні особливості розвитку стресостійкості у науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ришко Галина Михайлівна – К., 2014. – 255 с.

10. Чернєва І. В., Захарова К. І. Психологічні особливості стресу у період професійного самовизначення студентської молоді в період навчання у ВНЗ / І. В. Чернєва, К. І. Захарова [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://uk.lib-ebook.com/41istoriya/1816126-1-udk-1599222-612176-psihologichni-osoblivosti-stresu-period-profesiynogo-samoviznachennya-studentskoi-molodi-period-navchan.php>.

*Курилишин А. В., студентка,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Паньковець В. Л., канд. психол. наук, доцент*

**ПСИХОЛГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ
ОСОБИСТОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ**

PSYCHOLOGICAL PROPERTIES OF PERSONALITY'S SELF-PRESENTATION USING SOCIAL NETWORKS

У статті розглядаються теоретичні підходи до феномену самопрезентації, розглянуто роль соціальних мереж у житті сучасної особистості, а також – специфіку віртуальної самопрезентації.

Ключові слова: самопрезентація, віртуальна самопрезентація, соціальні мережі, особистість.

The article deals with theoretical approaches to the problem of self-presentation, consider the role of social networks in modern life of personality and the specific of self-identity through social networks.

Key words: self-presentation, virtual self-presentation, social networks, personality.

Дослідження самопрезентації як властивості особистості є особливо актуальним, тому що сучасні умови розвитку України на її шляху інтеграції в європейське суспільство, зумовлюють необхідність формування нових правил поведінки, здатності презентувати свої вміння та створювати певний образ свого «Я». Сучасна особистість повинна усвідомлювати свої інтереси, репрезентуючи їх оточуючим, розкриваючи свої якості, думки та переживання, які стосуються певного виду діяльності. Тому що ефективна самопрезентація – це своєрідний ресурс, який дозволяє людині реалізувати свої можливості. Отже, в сучасних умовах все більше збільшується інформатизація та глобалізація суспільних процесів і саме в цих умовах зростає актуальність проблеми самопрезентації особистості загалом, та проблеми віртуальної самопрезентації, зокрема.

Проблему психологічних особливостей самопрезентації особистості у соціальному середовищі досліджували такі вчені як Е. М. Бакушина, А. Е. Жичкіна, Т. А. Курбака, А. Р. Шишкова, та інші. Віртуальну особистість та способи її самопредставлення в різних комунікаційних середовищах соціальних мереж вивчали Е. Горний, Д. А. Іванова, С. І. Черних та інші.

Однак, психологічні особливості самопрезентації особистості за допомогою соціальних мереж повністю не досліджені. Актуальність та недостатня опрацьованість означених питань і зумовили вибір теми дослідження «Психологічні особливості самопрезентації особистості за допомогою соціальних мереж».

Основний зміст: Жодна соціальна взаємодія не відбувається без презентації себе, своїх особистісних чи професійних якостей. Більше того, самопрезентація є невід'ємною складовою людської натури.

Термін «самопрезентація» має безліч визначень. Розглянемо основні з них. Самопрезентація – це вміння подати себе, привернути до себе до увагу, актуалізуючи інтерес людей до своїх певних зовнішніх якостей [4]. Самопрезентація – процес, за допомогою якого ми намагаємось контролювати враження, що виникають про нас у інших людей; синонім – управління враженням про себе [5]. Самопрезентація – процес подання себе відносно соціально і культурно-прийнятних способів дій та поведінки. Тут мається на увазі, що цей процес ґрунтується на використанні певних стратегій, розроблених для того, щоб формувати думку інших про себе [3]. Самопрезентація – вербальна та невербальна демонстрація власної особистості в системі зовнішніх комунікацій [1].

Інколи вчені порівнюють поняття «самопрезентації» з поняттями «саморозкриття», «самопредставлення», «самовираження» та «самоподача». Порівнюючи їх, зазначимо, що всі вищезгадані терміни походять з англійського слова «self-presentation» (англ. – «сам» та «представлення», «презентація»). Можна зробити висновок, що самопрезентація особистості є певним містком між зовнішнім та внутрішнім світом людини.

Поряд з феноменом самопрезентації виникає явище віртуальної самопрезентації. Віртуальна самопрезентація здійснюється головним чином за допомогою соціальних мереж. Соціальні мережі, у свою чергу, набули статусу невід'ємного атрибуту нашого повсякденного життя. Сучасній людині складно уявити, що колись могли обійтися без профілю в соціальній мережі. Саме цей

профіль й стає чудовою платформою для самопрезентації особистості. Особистість в умовах глобалізації починає сприймати віртуальний світ як певне реальне середовище існування.

Завдяки глобальній віртуалізації суспільства постає питання про те, яким чином людина будує свій образ у віртуальному просторі. Які фактори й мотиви впливають на користувача соціальної мережі. Відповіді на ці питання є актуальними як для психологів, які вивчають формування ідентичності людини, так і для тих, хто займається вивченням механізмів залежності в інтернет-просторі, а також, безпосередньо, для користувачів соціальних мереж [2].

Самопрезентацію в соціальних мережах можна розглядати як цілеспрямоване формування власного образу «Я», який можна досліджувати крізь призму власних цілей, мотивів, уявлень про власну зовнішність, а також як відображення особистих цінностей та ідеального бажаного «Я». Процес побудови самопрезентації – це найчастіше самостійна, свідома робота індивіда, на яку впливають не тільки певні особистісні якості індивіда, а й соціум (віртуальний соціум), який відображається в існуючих еталонах віртуальних образів, а також в оцінках, віртуальному етикеті, стереотипах, судженнях користувачів соціальних мереж. Формування самопрезентації особистості в соціальних мережах можна вивчати як одну з практик особистості, яка направлена на соціальний ріст, певну компенсацію, а також ідентифікацію себе з певною соціальною групою.

Кімберлі Янг вважає, що у віртуальній комунікації стає можливим реалізація ідеального «Я», вираження заборонених у реальності агресивних тенденцій, витіснених сторін своєї особистості, задоволення заборонених сексуальних бажань, бажання контролю над собою в користувачів з яскраво вираженими деструктивними тенденціями, висловлення поглядів, які неможливо виловити в реальності навіть найближчим людям [6].

А. Жичкіна підкреслює більшу розкутість, епатажність і меншу соціальну бажаність віртуальної самопрезентації у порівнянні з реальним, і тим більше, у порівнянні з ідеальним «Я» [2].

Таким чином, психологічна особливість самопрезентації особистості полягає в тому, що вона є мотивованою та свідомою діяльністю, яка носить компенсаторний характер. Також самопрезентація вміщує в собі потребу нового досвіду та експеримент побудови власного образу.

Висновки: У дослідженнях самопрезентації особистості вчені доводять, що віртуальна самопрезентація має ті ж показники, що і в реальному житті, а отже, ми можемо стверджувати, що віртуальна самопрезентація – це перш за все, можливість особистості майже повністю контролювати враження інших про самого себе. Віртуальна самопрезентація має зв'язок з реальною ідентичністю користувача соціальними мережами; існує думка, що між ними існує взаємний вплив.

Отже, пошук та побудова адекватної самопрезентації та її збереження, як свого «Я», є важливою основою для становлення та позитивного розвитку як окремої особистості зокрема, так і суспільства вцілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеев В.С. Стереотипізація як механізм соціального сприйняття // Спілкуванн й оптимізація спільної діяльності / За ред. Андрєєвої Г.М. і Яноушек Я. – М., – 1987 – 282 с.
2. Жичкина А.Е., Белинская Е.П. Стратегии самопрезентации в Интернете и их связь с реальной идентичностью [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://psynet.carfax.ru/texts/bel6.htm>
3. Котлярова М.М. Теорії самопрезентації. – СПб., 2002. – С. 163.
4. Фролова Ю.Г Психологічний словник. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <Http://azps.ru/handbook/s/samo624.html>. – <http://azps.ru>
5. Чалдіні Р., Кенрік Д., Нейберг С. Соціальна психологія. – СПб.: Прайм-Евроснак, 2002. – 256 с.
6. Young K. S. What Makes the Internet Addictive: Potential Explanations for Pathological Internet Use. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.netaddiction.com/articles/habitforming.htm>

*Лимар В.А., аспірант,
Національний університет харчових технологій,
Науковий керівник: Кітов М.Г., доктор філос. наук, професор*

СОФІСТИ. ЧИ БУЛИ НИМИ СОКРАТ ТА ПЛАТОН?

WERE SOCRATES AND PLATO THE SOPHISTS?

Анотація: У статті йдеться про двох визначних філософів античності - Платона та Сократа. Наводяться аргументи, які дали б підстави вважати їх софістами.

***Ключові слова:** Сократ, Платон, софісти, діалектика, логіка, гносеологія, етика.*

Annotation: The article is about two outstanding philosophers of antiquity - Plato and Socrates. In this paper arguments are presented that can give us reasons to believe that they were the sophist.

***Key words:** Socrates, Plato, sophists, dialectic, logic, epistemology, ethics.*

Платон один із найвідоміших філософів давньої Еллади. Будучи найвидатнішим учнем Сократа, давньогрецького філософа з Афін, який не залишив жодного письмового джерела про себе, він виклав ідеї свого вчителя в «Апології Сократа» та інших працях.

Сократ і Платон започаткували другу історичну форму діалектики, другий спосіб розв'язання суперечностей – художньо-образний.

Від Сократа Платон перейняв тенденцію заглиблюватися в етичні проблеми та шукати не природне, а телеологічне пояснення світу. «Добро» поглинало його думки більше, ніж це було в досократівських філософів, і важко не приписати цього факту впливу Сократа.

До софістів Платон ставився вороже. Софістом називали того, хто заробляв на життя, передаючи юнакам певні знання, які, вважалося, будуть для них корисні в повсякденному житті. Софісти були вправними діалектиками, але лише пізніше Платон чітко опише їхню роль як платних вчителів риторики. Сам

же софізм означає логічну помилку, яка допускається навмисно для розв'язання внутрішніх колізій у мисленні і відбувається шляхом порушення законів логіки (наприклад, закону тотожності) [1; 159].

До певної міри ту нехіть, яку викликали софісти не тільки в широкої публіки, а й у Платона та пізніших філософів, вони завдячували своїм розумовим заслугам. У пошуках істини, коли ті пошуки щирі, не слід зважати на моральні міркування. Адже ми не можемо знати наперед, чи ця істина буде такою, що наявне суспільство визнає за нею виховну роль. Софісти готові були в суперечці йти туди, куди вона їх заведе. А вона частенько заводила їх у скептицизм. Один із них - Горгій — твердив, що не існує нічого; а коли й існує щось, то знати це неможливо; а якщо навіть воно існує і відоме одній людині, то та людина ніяк не може передати своє знання іншим людям [2; 78]. Ми не знаємо, які були його аргументи, але можемо припустити, що вони мали логічну силу, яка змушувала його опонентів ховатися за ту виховну роль.

Платон завжди намагався обстоювати погляди, які могли дати людям те, що він уважав чесною. Він удає, ніби провадить суперечку й судить опонента за чисто логічними критеріями (через співвідношення між поняттями «добро», «зло» і т.д.), тоді як насправді він повертає суперечку так, аби її перевести в лоно етичної проблематики і прийти до підтвердження своїх думок посиленням на одиничні факти добродесних поступків. Співвідношення між поняттями встановлюються за допомогою мислення, а для сприйняття одиничних фактів добродесних поступків він «підключає» чуттєве споглядання. Такий стиль філософування допомагає йому в суперечках з софістами, але не приводить до розв'язання логічних суперечностей при співставленні різних понять, а тим більше при співставленні термінів з логіки і етики. Безперечно, стиль філософування Сократа і Платона у порівнянні з софістами більш коректний. Але він також має вади, які не переборені навіть сьогодні [2; 78].

Отже, чи можна вважати Сократа і Платона софістами? Так. Їх слід називати софістами через те, що вони шукали і не могли знайти виходу з певних суперечностей [3; 5].

Софізм Платона і Сократа досить специфічний. Він базується не лише на порушенні законів логіки, а на підміні різних аспектів розгляду самої проблеми, а саме: гносеологічного та логічного.

Коли Платон говорить, наприклад, про добродетя, то він спочатку співвідносить різні поняття, а потім, не завершуючи аналіз, починає розмірковувати, чи є добродетесним такий-то громадянин, який поступає певним чином. Згадуючи красу, описує її різними термінами, а тоді розмірковує: чи є красивою свиня, що риється у багнюці (для свого роду – так), тощо. Отже, беруться до уваги зовсім різні аспекти розгляду проблеми – логічний (співвідношення між поняттями) і гносеологічний (співвідношення реального факту буття, який досягається за допомогою чуттєвості і знання про цей факт).

Розглядаючи ту чи іншу проблему, вони завжди, непомітно для співрозмовника, підмінювали зовсім різні її аспекти. Тому, якщо говорити про специфіку філософування Платона, то вона полягає не лише в тому, що це не логічна форма діалектики, а художньо-образна, але і в тому, що в нього наявна підміна логічного аспекту проблеми гносеологічним та навпаки. Така підміна зустрічається на кожному кроці.

Навряд чи логічні аргументи Платона проти реальності окремих речей, які сприймаються чуттєвістю, витримають критику. Він, наприклад, твердить, ніби те, що прекрасне, з якогось погляду й бридке; те, що подвійне, є водночас і половинним. Та коли він каже про певний мистецький твір, що він водночас і прекрасний для одного спостерігача, і бридкий – для іншого, аналіз завжди (принаймі теоретично) дасть нам змогу сказати: «З цієї точки зору або погляду вона є прекрасною, а з іншої - бридкою». Що ж до «подвійного» й «половинного», то це терміни відносні, ніякої суперечності в тому, що 2 – це подвійна одиниця й половина чотирьох, немає. Платон весь час натикається на труднощі через нерозуміння відносних термінів. Він гадає, що коли А більше, ніж В, й менше ніж С, тоді А водночас і велике, й мале, і це видається йому суперечністю [2; 129].

У цьому і полягає стиль філософування цих двох видатних філософів – в підміні логічного розгляду проблеми гносеологічним і навпаки. Якщо софісти повністю заміщали тезу дискурсу, то Сократ і Платон шукають вихід із логічних суперечностей, в які попадають співрозмовники в процесі розмірковування. Цей вихід полягав у підміні логічного розв'язання проблеми нелогічними засобами, а шляхом «підключення» до мислення художньо-образного сприйняття світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Stanley Rosen. Plato's Sophist: The Drama of Original and Image / Stanley Rosen. — New Haven and London: Yale University Press, 1983. — 341 p.
2. Bertrand Russell. A history of western philosophy / Bertrand Russell. — New York: Simon and Schuster, 1945. — 955 p.
3. Alexander Nehamas. Eristic, Antilogic, Sophistic, Dialectic: Plato's Demarcation of Philosophy from Sophistry / Alexander Nehamas. — Illinois: University of Illinois Press on behalf of North American Philosophical Publications, 1990. — 13 p. — (History of Philosophy Quarterly, Vol. 7, No. 1 (Jan., 1990), pp. 3-16)

*Лисовець Н. А., студентка,
Національний університет «Острозька академія»
Науковий керівник: Зайцев М. О., доктор філос. наук, професор*

ОБМАН, ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ПОТРЕБ ОСОБИСТОСТІ

DECEPTION AS AN INTEGRAL COMPONENT OF THE EXISTENTIAL NEEDS OF THE INDIVIDUAL

Автор розглядає феномен обману, як одну із складових буття людини, а відповідно і невід'ємний елемент екзистенційних потреб особистості. Зроблено спробу описати прояв обману у цих потребах.

Ключові слова: обман, екзистенційні потреби, норма.

The author examines the phenomenon of deception as one of the components of human existence and an integral part of existential needs of the individual. An attempt to describe the manifestation of deception in these needs.

Key words: *deception, existential needs, norm.*

Обман є характерним не лише для людини. У тварин є так звана дезінформаційна поведінка, яка виконує функцію збереження в природі. У людини цей феномен має набагато складнішу форму, адже він проявляється в соціальних актах в яких стверджує себе індивід. Відтак обман включає в себе брехню, неправду та самообман. Різниця між ними полягає саме в усвідомленні своєї дії. Якщо обманювати можна як свідомо, так і несвідомо, то брехати – лише свідомо. А от неправда – це феномен несвідомого, адже людина може стверджувати те про, що не знає, або ж помиляється. Тому існує ще феномен самообману, який передбачає специфічний стиль життя, адже у ньому людина несвідомо обманює сама себе і залишається вірною цій ілюзії, навіть коли інший суб'єкт доводить хибність її думки.

Проблема обману в людському бутті полягає у тому, що він даний нам з народження. Творець мови позначає лише відношення речей до людини, використовуючи різного роду метафори. Описуючи річ ми володіємо лише метафорою цієї речі, сама «річ в собі» є для нас недоступною. Більше того метафори сприймаються як речі. Ми маємо справу з істиною – сумою людських відношень, які прикрасили поезією та риторикою, через постійне використання вони здаються нам канонічними та обов'язковими. Тобто істини – це ілюзії. Обов'язок бути правдивим означає жити так як диктує тобі суспільство: обманювати згідно загального для всіх стилю. Саме завдяки несвідомому обману людина приходять до почуття істини [1].

Висловлення є істинним якщо воно узгоджене із сутністю речі судження. Істинність будь-якого речі включає два аспекти: вона повинне співпадати з тим, що про неї мислилося раніше та із думкою висловлювача. Неістинність висловлення полягає у неузгодженості висловлювання з річчю, неістинність речі

(не справжність) – у суперечності суцього своїй сутності. Таким чином суспільство задає нам систему поглядів, що зумовлене екзистенційною потребою. «Істина - це не ознака правильної пропозиції, яку людський «суб'єкт» висловлює про «об'єкт» і яка «дійсно» десь - невідомо, в якій сфері: істина є вивільнення суцього, завдяки чому (тобто вивільненню) здійснює себе простота (відкритість). В її відкритості - всі людські відносини і їх поведінку. Тому людина є спосіб ек-зистенції»[2; С. 316].

Також Гайдеггер розрізняє екзистентну та інзистентну людину. Екзистентне наявне буття звільняє людину для її свободи, таким чином гарантує їй відкритість із суцим. Інзистентна людина звернена до ближчої повсякденності суцього. Так реалізується пошук від однієї буденної речі до іншої [2; С. 314-315]. Онто-гносеологічний обман знаходиться у «розімкнутості» між буттям та суцим, тобто у тому місці, де суще намагається прорватися до буття. Цей фундаментальний обман є відходом людини з реальності у вигаданий світ, з дійсності у можливість [4].

В. Шалютін пов'язує феномен обману з культурою. Більше того обман «реальність, яка раніше не існувала, мистецтво, здійснення родової людської сутності, адже коли людина обманює, то стверджується в ролі людини». Брехню потрібно розглядати не як чужорідне вкраплення в системі людської активності, а як її органічну форму. Можливим обман робить норма, адже людина заганяє себе в рамки, приховує свою повноту особистості для того, щоб її прийняв соціальний механізм. У цьому і проявляється екзистенційна потреба у вкоріненні особистості. Сам завдяки їй брехня проникає в субстанцію людського буття, а отже і в усі модуси. Мораль несе в собі брехню за своїм існуванням, тому що людина приховує свої «неправильні» вчинки [3].

Щодо інших екзистенційних потреб особистості, то спершу хочемо звернути увагу на потребу у встановленні зв'язків. Саме в комунікації найбільше проявляє себе обман. Адже ми можемо брехати співрозмовнику для того, щоб здаватися кращим, підвищувати авторитет в його очах. Потреба в подоланні проявляється саме у вільному творчому акті, який потребує виходу у можливість.

Потреба в ідентифікації пов'язана із приналежністю до культури, адже ми копіюємо поведінку, визнаємо речі такими, якими їх визначили до нас.

Отже, завдяки наявності обману у бутті людина постійно знаходиться у стані пошуку. Оману потребує не лише індивід, але і сам соціум, адже істину пристосовують до вітальних інтересів тому, що вона небезпечна для самого існування світу. Тому культура пронизана обманом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ницше Ф. Об истине и лжи во вненравственном смысле / [Электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: <http://nietzsche.ru/works/other/about-istina>.
2. Хайдеггер М. О сущности истины. / Хрестоматия по философии: Учеб. пособие. -М.: Гардарика, 1997.- С. 316.
3. Шалютин Б.С. Человек лгущий // Человек. 1996. № 5. С. 151-159.
4. Эзри Г.К. Экзистенциальный смысл фундаментального онтогносеологического обмана // Naukarastudent.ru. – 2016. – No. 01 (25) / [Электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: <http://naukarastudent.ru/25/3159/>.

*Лященко Т. М., студентка,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Затворнюк О. М., старший викладач*

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВНЗ

GAME TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF SELF IMPROVEMENT OF THE STUDENTS DURING STUDYING AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Метою нашого дослідження було визначення додаткових методів самовдосконалення студентів під час навчання у ВНЗ відповідно до вимог нового часу. Теоретичний аналіз літератури допоміг визначити ігрові технології як багатофункціональний метод, за допомогою якого можна реалізувати

завдання, які покладено на вищі навчальні заклади. Дослідження літератури допомогло визначити відповідність етапів самовдосконалення з структурними елементами гри, таким чином ігрові технології доцільно використовувати для реалізації процесу самовдосконалення студентів під час навчання у ВНЗ.

Ключові слова: самовдосконалення, ігрові технології, гра, студенти, навчання.

The aim of our research was to determine the additional methods of self improvement of students during their studying at the university in accordance with the requirements of modern times. Theoretical analysis of the literature helped to define the game technologies as a multi-method which helps to implement the tasks entrusted to universities. Research of the literature helped to determine a correspondence of self improvement phases with the structural elements of the game, so game technologies should be used in the process of self improvement of students while there are studying at university.

Key words: self improvement, game technologies, game, student, learning.

Відповідно до напрямків діяльності вищих навчальних закладів, одне з головних завдань, яке стоїть перед ними – здійснення підготовки фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів, які відповідають стандартам вищої освіти. За ступенем важливості, ми можемо також визначити і формування у студента бажання до роботи над собою, кількісних та якісних змін особистості, прагнення до наближення студента до свого ідеалу, тобто формувати потребу та вміння самовдосконалюватися.

Студенти ВНЗ – це зазвичай особи юнацького або зрілого віку, особистості які формуються, або завершують своє формування. Як відомо на процес формування особистості впливають такі фактори: спадковість, середовище, вихвання та навчання [6, 55].

Таким чином, процес становлення особистості та самовдосконалення студента залежить не тільки від нього, але й від оточуючого середовища, тобто

зовнішніх умов, які впливають на самостійну роботу студента над своєю особистістю.

О. Єрохіна визначає самовдосконалення особистості, як найвищу форму усвідомленого саморозвитку особистості, що виявляється в безперервній внутрішній праці над собою задля досягнення відповідного рівня особистісного розвитку згідно з гуманістичними духовними цінностями, як один із способів постійного руху становлення внутрішнього світу відповідно до загальнозначущого(гуманістичного) морального ідеалу [1].

Як підкреслюють більшість дослідників, процес самовдосконалення стосується цілісної зміни особистості, не зводяться до одностороннього удосконалення певних якостей – моральних, естетичних, професійних та інших (Д.Дубровський та ін.). На думку М.Макаря, саме «принцип цілісності» виступає основою розрізнення самовиховання та самовдосконалення [5, 14].

О. Леонтьєв вважає, що самовдосконалення – цілеспрямована діяльність людини щодо зміни особистості, вищий рівень самозмін. Але не будь-яка діяльність, що сприяє зміні особистості є самовдосконаленням, оскільки діяльність не завжди спрямована на самовдосконалення, оскільки не завжди має виховний характер. Він стверджував, що разом з народженням дії, цієї головної «одиниці» діяльності людини, виникає й основна, суспільна за своєю природою «одиниця» людської психіки – розумний зміст для людини того, на що спрямована її активність. Розуміння значення дії і відбувається у формі відображення його предмету як свідомої мети [2, 211].

Таким чином, самовдосконалення – це процес який має творчий характер, який потребує застосування як звичних методів так й інноваційних методів, до яких належать ігрові технології.

За визначенням, гра - це вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, в якому складається й удосконалюється самоуправління поведінки. [8, 57].

До поняття «ігрові педагогічні технології» Г. Селевко включає досить широку групу методів і прийомів організації педагогічного процесу у формі

різних педагогічних ігор. Г. Селевко та його послідовники М. Буланова-Топоркова, В. Кукушин головну відмінність вбачають у тому, що педагогічна гра має чітко поставлену мету навчання і відповідний педагогічний результат, які можна обґрунтувати, виділити в явному вигляді та охарактеризувати навчально-пізнавальною спрямованістю [8, 52].

Гру як метод навчання, передачі досвіду старших поколінь молодшим люди використовували з давнини. Широке застосування гра знаходить у народній педагогіці, у дошкільних та позашкільних закладах.

На відміну від ігор взагалі педагогічна гра має суттєвою ознакою - чітко поставленою метою навчання і відповідним їй педагогічним результатом, які можуть бути обґрунтовані, виділені в явному вигляді й характеризуються навчально-пізнавальною спрямованістю [8, 57].

Н. Мачинська вважає, що ігрова технологія за своїми структурними складовими, на відміну від гри, має чітко поставлене дидактичне завдання, ігровий задум, обов'язково має керівника (наставника), чіткі правила. Головною розбіжністю цих понять є те, що після проведення ігрової технології підсумком є формування, розширення, засвоєння, закріплення, узагальнення навчального матеріалу [7, 19].

У структуру гри як діяльності органічно входить цілепокладання, планування, реалізація мети, а також аналіз результатів, в яких особистість повністю реалізує себе як суб'єкт. Мотивація ігрової діяльності забезпечується її добровільністю, можливостями вибору й елементами змагальності, задоволення потреби в самоствердженні, самореалізації [8, 58].

Компоненти гри мають відповідність з етапами які передбачено в процесі самовдосконалення особистості. Структурно процес самовдосконалення складається з таких основних логічно взаємопов'язаних етапів:

- 1) усвідомлення особистістю власних особливостей, переваг і недоліків та прийняття рішення про самовдосконалення;*
- 2) планування й вироблення програми самовдосконалення;*
- 3) безпосередня практична діяльність з реалізації поставлених завдань;*

4) самоконтроль та самокорекція діяльності з самовдосконалення [3].

Дослідження даної теми показало, що ігрові технології спрямовані для самовдосконалення студентів під час навчання у ВНЗ недостатньо розроблені, але модифікуючи можна використовувати такі ігри:

- пошуково-апробаційна гра *«Реформа»* - мета якої - розвиток у майбутніх психологів умінь самоорганізації в професійній діяльності;

- *«Пастки-капкани»*, мета якої – усвідомлення студентами можливих перешкод (пасток) на шляху до професійних досягнень;

- бланкова гра *«Біржа праці»*, мета - змодельувати деякі дії, пов'язані з досягненням різних життєвих благ і цінностей;

- бланкова гра *«Я - компаньйон»*, метою якої є ознайомлення студентів з особливостями комерційної діяльності, з взаєминами між компаньйонами;

- ігрова вправа *«Ветеран-Нероба»*, мета - усвідомлення студентів специфічних моментів і особливостей обраної професії і порівняння з іншими;

- гра *«Нове місто»*, мета якої - підвищити у гравців готовність усвідомлено вибудовувати свої життєві і професійні перспективи [4].

Отже, під час навчання у ВНЗ гра як один із методів самовдосконалення допоможе розвинути комунікативні вміння, творче мислення, креативність, отримати задоволення та зняти напругу, сприятиме саморозкриттю особистості студента. Також самовдосконалення сприятиме реалізації головного завдання ВНЗ - здійснення підготовки фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів які відповідають стандартам вищої освіти, тобто формування професійних, конкурентоспроможних спеціалістів. Висококваліфікованим фахівцем можна назвати особистість, яка вміє працювати над собою, змінюватися відповідно до вимог нового часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єрахторіна, О.М. Самовдосконалення особистості у науковій рефлексії і реалізації біографічних проєктів: [монографія] / О.М. Єрахторіна. – Х.: Вид-во Іванченка С., 2013. – 215 с.

2. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – М.: МГУ, 1972. – 565 с.
3. Ліфарева Н. В. Психологія особистості : навч. посіб. / Н. В. Ліфарева. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 240с.
4. Лукина А. К. Сборник профориентационных игр, викторин, конкурсов в помощь профконсультанту для проведения профориентационных мероприятий: Методическое пособие. / А. К. Лукина. – Красноярск: КрасГУ, 2004. - 43 с.
5. Макарец, Н.Ф. Самосовершенствование как фактор социализации индивида : автореф. дис. канд. филос. наук: 09.00.01 / Н.Ф. Макарец Киев. гос. ун-т им. Т.Г. Шевченко. – Киев, 1987. – 19 с.
6. Максимюк С.П. Педагогіка : Навчальний посібник / С. П. Максимюк. – К.: Кондор, 2005. – 667 с.
7. Мачинська Н. І. Впровадження ігрових технологій навчання у практику підготовки майбутніх магістрів [Електронний ресурс] / Н. І. Мачинська // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Кієво-Могилянська академія"]. Сер. : Педагогіка. - 2011. - Т. 158, Вип. 146. - С. 18-22. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2011_158_146_5
8. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. Учебное пособие. / Г.К. Селевко. – М.: Народное образование, 1998. - 256 с.

*Мазур Л. С., аспірант,
Національний університет харчових технологій
Науковий керівник: Кітов М. Г., доктор філос. Наук, професор*

СОФІСТИЧНІ ПРИЙОМИ У ФІЛОСОФІЇ СОКРАТА

THE SOPHISTIC TECHNIQUES IN THE SOCRATE'S PHILOSOPHY

Розглянуто використання елементів софістики у риторичі Сократа. Зокрема, наведено приклад підміни логічного аспекту розгляду проблеми гносеологічним. В цьому і полягав софізм філософа.

Ключові слова: *софізм, Сократ, логічне, гносеологічне*

There was considered the use of elements of sophistry in Socrate's rhetoric. In particular, it was adduced an example of the substitution of the logical aspect of the problem with epistemological aspect. This was the sophistry of the philosopher.

Key words: *sophism, Socrates, logical, epistemological*

Закони логіки є знаряддям пізнання дійсності, необхідною умовою точного, адекватного відображення мисленням зовнішнього світу. Щоб мислення приводило нас до істини, воно має відповідати вимогам формально-логічних законів – закону тотожності, суперечності, виключеного третього та достатньої підстави. Порушення вимог законів логіки призводить до того, що мислення стає неправильним, нелогічним. У практиці мислення трапляються двоякого роду логічні помилки, пов'язані з порушенням вимог законів логіки. Однією з яких є *софізм* – це логічна помилка, допущена тим, хто міркує, навмисне. До софізмів вдаються ті, хто намагається ввести в оману, надати вигляд істинного за допомогою логічного виправдання. Найчастіше софістичні умовиводи будуються за допомогою порушення вимог закону тотожності [2]. Першими софістами були платні вчителі риторики в Античності. І хоча, не зважаючи на те, що Сократ критикував софістів, проте часто й сам вдавався до софістичних прийомів, шляхом підміни логічного аспекту розгляду проблеми на гносеологічний, тому в його софізмі є певного роду специфічність.

Зазвичай Сократ починав свої бесіди з того, що за допомогою майстерних запитань виявляв суперечності у розмірковуваннях співрозмовника. Предметом розмови часто виступали на перший погляд нескладні проблеми, в яких софісти вважали себе знавцями. Однак протягом бесіди виявлялись суперечності в їхніх поглядах. Після цього Сократ шляхом запитань та відповідей намагався разом з співрозмовником дійти до істини. Сократ у своїх бесідах виходив з того, що не

можна свідомо вводити в оману інших людей і при обґрунтуванні власної позиції слід виходити з того, що визнає співрозмовник. Нижче наведено приклад софістичного прийому Сократа.

«Діалог Сократа і Евфідема»

Сократ. Скажи, Евфідем, чи знаєш ти, що таке справедливість?

Евфідем. Звичайно, знаю, не гірше всякого іншого.

Сократ. А я ось людина, до політики незвична, і мені чомусь важко в цьому розібратися. Скажи: брехати, обманювати, красти людей і продавати в рабство – це справедливо?

Евфідем. Звичайно, несправедливо!

Сократ. Ну а якщо полководець, відбивши напад ворогів, захопить полонених і продасть їх у рабство, це теж буде несправедливо?

Евфідем. Ні, мабуть, справедливо.

Сократ. А якщо він буде грабувати й розоряти землю?

Евфідем. Теж справедливо.

Сократ. А якщо буде обманювати їх військовими хитрощами?

Евфідем. Теж справедливо. Так, мабуть, я сказав тобі неточно: і брехня і обман, і крадіжка – це по відношенню до ворогів справедливо, а по відношенню до друзів несправедливо.

Сократ. Чудово! Тепер і я, здається, починаю розуміти. Але скажи мені ось що, Евфідем, якщо полководець побачить, що воїни його зажурилися, і збреше їм, ніби до них підходять союзники, і цим підбадьорить їх, – така брехня буде несправедливою?

Евфідем. Ні, мабуть що, справедливою.

Сократ. А якщо синові потрібно ліки, але він не хоче брати його, а батько обманом підкладе його в їжу, і син одужає, такий обман буде несправедливим?

Евфідем. Ні, теж справедливим.

Сократ. А якщо хто, побачивши друга у відчаї і боячись, як би він не наклав на себе руки, вкраде або відніме у нього меч і кинджал, – що сказати про таку крадіжку?

Евфідем. І це справедливо. Так, Сократ, виходить, що я знову сказав тобі неточно; треба було сказати: та брехня і обман, і крадіжка – це по відношенню до ворогів справедливо, а по відношенню до друзів справедливо, коли робиться їм на благо, і несправедливо, коли робиться їм на зло.

Сократ. Дуже добре, Евфідем, тепер я бачу, що, перш ніж розпізнавати справедливість, мені треба навчитися розпізнавати добро і зло» [1].

В даному діалозі можна спостерігати, що логічний аспект розгляду проблеми підмінюється гносеологічним. Так, коли розмова йде про брехню, обман, крадіжку, рабство, то Сократ веде мову про загальні, логічні поняття, які сприймаються мисленням людини. Оскільки для осягнення істини потрібно глибоко усвідомити, осягнути розумом всі ці проблеми. А потім порівнює ці проблеми за допомогою одиничних понять, порівнюючи їх з конкретними ситуаціями, які сприймаються чуттєвістю людини. Таким чином, можна явно побачити софістичний прийом, який використав Сократ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаспаров, М. Л. Занимательная Греция. / М. Л. Гаспаров. – М: Новое литературное обозрение, 1998. – 384 с.
2. Жеребкін, В. Є. Логіка : підручник. / В. Є. Жеребкін. – Х.: Основа, 1995. – 254 с.

*Макогін І.О. студентка,
Національний університет харчових технологій,
Науковий керівник: Нікітіна І. В. к. психол. н., доцент*

РОЛЬ ТЕМПЕРАМЕНТУ ФАХІВЦЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

THE ROLE OF TEMPERAMENT IN PROFESSIONAL CAREERS

Проаналізовано відповідність темпераменту та нервово-психічних здатностей людини професійній діяльності майбутніх фахівців – випускників вищих навчальних закладів.

Ключові слова: *темперамент, особистісні якості, фахівець, професійна діяльність, реклама, психотип, психофізіологія.*

Analyzed the accordance temperament and nervous and mental abilities of human professional activity of future specialists - graduates.

Key words: *temperament, personal qualities, expert, professional activities, advertising, psychological type, psychophysiology.*

В сучасному суспільстві з розвитком різних видів діяльності, збільшенням кількості неординарних, цікавих професій, збільшуються параметри запитів роботодавців стосовно працівників. Тому на сьогодні надзвичайно важливим є дослідження питання відповідності певних якостей людини і її темпераменту обраній нею професії. Роль темпераменту в праці і навчанні полягає в тому, що від нього залежить вплив на діяльність різних факторів, що визначають рівень нервово-психічної напруги (наприклад, оцінка діяльності, очікування контролю діяльності, прискорення темпу роботи, дисциплінарний вплив і т.п.) [4].

Наша доповідь міститиме як результати теоретичного опрацювання різних джерел, так і емпіричну частину, що буде проведена за допомогою анкетування та опитувань, співпраці з викладачами та професіоналами в галузі реклами і зв'язків з громадськістю. Також використаємо різні дослідницькі ідеї та роботи науковців, соціальних агентств, інтернет-статистику, проведемо аналіз ролі темпераменту у діяльності людини та визначимо найоптимальніший і найефективніший набір якостей спеціаліста в галузі реклами.

Темпераментом називається закономірне співвідношення стійких індивідуальних особливостей особистості, яке характеризує динаміку психічної діяльності. Також в сучасній психології та психофізіології під темпераментом розуміють прояв типу нервової системи в діяльності людини, індивідуально-психологічні особливості особистості, в яких проявляється рухливість його

нервових процесів, сила, врівноваженість [2]. Продуктивність роботи людини тісно пов'язана з особливостями його темпераменту. Так, особлива рухливість (реактивність) сангвініка може принести додатковий ефект, якщо робота вимагає від нього зміни об'єктів спілкування, роду занять, частого переходу від одного ритму життя до іншого. Може скластися хибне уявлення, що люди інертні (флегматики) не мають переваги ні в яких видах діяльності, але це невірно: так, саме вони особливо легко здійснюють повільні і плавні рухи, у них виявляється стійка перевага стереотипних способів дії, пунктуальне дотримання прийнятого порядку, а несвоєчасність своїх реакцій вони заповнюють більш ретельним плануванням своїх дій і педантичним контролем. Оскільки кожна діяльність висуває до психіки людини і її динамічних особливостей певні вимоги, немає темпераментів, ідеально придатних для всіх видів діяльності. Можна образно описати, що люди холеричного темпераменту більш придатні для активної ризикованої діяльності ("воїни"). Сангвініки – для організаторської діяльності ("політики"). Меланхоліки – для творчої діяльності в науці і мистецтві ("мислителі"). Флегматики – для планомірної і плідної діяльності ("творці") [3].

Нещодавно на Всесвітньому економічному форумі в Давосі були названі 10 професійних навичок, які будуть актуальні через 5 років. Список цих умінь є надзвичайно цікавим, тому що показує дві значні тенденції розвитку людини, суспільства і культури. Комплексне багаторівневе вирішення проблем (Complex problem solving). Це здатність людини бачити суть проблем і розбиратися з причиною, а не з наслідком. Критичне мислення (Critical thinking). Це такий спосіб мислення, завдяки якому людина здатна поставити під сумнів інформацію, що надходить до неї, навіть власні переконання. Креативність (Creativity) Творчий початок – це здатність бачити те, чого ще немає. Уміння керувати людьми (People management). Як мотивувати співробітників так, щоб вони з радістю бігли на роботу, а не з роботи? Як не помилитися в людині, приймаючи її на роботу? Як вирішити конфлікти всередині команди? Знати відповіді на всі ці питання і значить володіти people management. Взаємодія з людьми (Coordinating with others) Вміння координації з іншими людьми.

Емоційний інтелект (Emotional intelligence). Це здатність розуміти емоції. Формування власної думки та прийняття рішень (Judgment and decision – making). Клієнтоорієнтованість (Service orientation). Судячи з прогнозів, сфера послуг в світі буде тільки зростати, а хороший сервіс завжди є і буде на вагу золота. Уміння вести переговори (Negotiation). Гнучкість розуму (Cognitive flexibility). Це здатність розуму швидко переключатися з однієї думки на іншу, а також обмірковувати багато речей одночасно [5].

Аналізуючи діяльність працівника в сфері реклами, можна з впевненістю сказати, що всі вище вказані якості йому конче необхідні. Сфера реклами в нашій країні ще порівняно молода, по суті, зараз відбувається її активне становлення. Тому питання підготовки майбутніх рекламистів надзвичайно важливий. Щоб процес формування майбутніх фахівців рекламної справи проходив ефективніше, слід ще на стадії закладення фундаментальних знань орієнтуватися на індивідуальні особливості студентів, які включають в себе особливості характеру, мотивацію, здібності, інтелект, креативність. Можна відзначити ще наступні необхідні якості: високий рівень аналітичних можливостей, образно-знакове мислення, великий словниковий запас, творчі здібності, художній смак, розвинене просторове мислення, швидкість роботи розуму, оригінальність мислення, нестандартний підхід до роботи.

Отже, поняття темпераменту та виділення чотирьох його типів знайоме людству досить давно. Ще в Стародавній Греції існувала класифікація подібна сучасному темпераменту. Їх прийнято розрізняти наступним чином: сангвінічний, флегматичний, холеричний, меланхолійний.

Кожен із типів темпераменту впливає на характер і прояви людини і залежить від типології нервової системи. Важливу роль темперамент грає у виборі професії людини і типу його діяльності. Ті чи інші особливості темпераменту дозволяють найкращим чином виконувати людині свої робочі обов'язки і досягати професійних успіхів [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Маклаков А. Г. Общая психология. – СПб.: Питер, 2002. – 592 с.

2. Маклаков А. Г. Профессиональный психологический отбор персонала: теория и практика: учеб. для вузов / А. Г. Маклаков. – Издательский дом «Питер», 2013. – 479 с.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М.: Издательство «ПРИОР», 2006. – 720 с.
4. Столяренко, Л.Д. Основы психології: Навчальний посібник / Л. Д. Столяренко. – Ростов н / Д.: Вид-во «Фенікс», 1996. – 736 с.
5. Всесвітній економічний форум [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://www.weforum.org/>

*Максимич Н.В., студент,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
Науковий керівник: Романюк А.С., доктор політ. наук, професор*

ОСОБИСТІТЬ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

PERSONALITY IN CONTEXT OF GLOBAL TRANSFORMATION

У статті проаналізовується певні аспекти цієї системи координат, у якій опинилася людина внаслідок глобалізаційних процесів. А саме проблеми людського саморозуміння, які виявляють себе у процесі складання ідентичності.

Ключові слова: *глобалізація, ідентичність, ризик, простір.*

In this article is analyzing threats of Ukrainian culture and national identity in the global world and geocivilizational conflicts.

Key words: *globalization, identity, risk, space.*

Незгладимий слід глобалізаційних змін приглядається не лише у сфері економіки та геополітики, відбитки їхньої присутності відчутні та зримі на всіх рівнях суспільних відносин, особливо проявляючись у особистій сфері.

Прикметно, що ця природа всюдисущості глобалізації створила не тільки нову реальність, але й започаткувала нові дискурси людського саморозуміння.

З-поміж майже незліченної сукупності перетворень, що настигли людину, я дещо вибірково зосереджу увагу на певних аспектах, та розіб'ю свої міркування на три невеликі тематичні блоки.

1) Ідентичність та визнання

Розпад раніше існуючих соціальних ієрархій знімає чимало соціальних обумовленостей у лоні яких витворювалась колись ідентичність. Остання була невідлучною від соціального контексту, і творилася у тісній, майже автоматичній, прив'язці до соціального становища. Ми живемо у світоглядно плюралістичному суспільстві, де по новому постає проблема пошуку себе. Чарльз Тейлор висновував, що кожен з нас має власну автентичність “голос собі” до якого варто дослухатися, щоб набути власної цілісності.

Ідентичність чатують нові виклики; вони пов'язані із визнанням того оригінально “свого способу буття”, віднайденого шляхом інтенсивного самозаглиблення; процес творення ідентичності ніколи не є за своєю суттю лише монологічним, він витворюється у взаємодії з іншим; Виринає неефемерна небезпека, яка полягає у тому, що проектування іншими нашого образу може негативно вплинути на нас. Це можна зілюструвати на прикладі метрополій та колоній, де перші нав'язували другим образ відсталості. Або ж, за феміністичною аргументацією, у суспільстві відбувається артикуляція принизливого образу жінки. Жертви цих проекцій зазнають гноблення, приймаючи цей нав'язаний ескіз образу вони вдаються самопригнічення та набувають комплекс неповноцінності. [4; стор.29-39].

2) Ризики та невизначеності

Поняття ризику виринуло у часи “розчаклування світ”, є чистим витвором епохи модерну. У премодерній добі, для людини область майбутнього була визначена неземними силами, як така, що наперед зрежисована божествами, або залежить від їхніх втручань. Цей фаталізм відмежовував людину від здатності впливати на майбутнє. Поява ризику пов'язана із появою страхувальних

компаній у 18 ст. , які надавали послуги мореплавцям , які ходили у дальні плавання. Ентоні Гіденс , зауважує , що страхувальні компанії “паразитують на ризику” , воно роблять перерозподіл цих ризиків мотивом матеріальної наживи. Наша діяльність повсякчасно стикається з ризиком тоді, коли ми віримо у “полюдське впорядковане майбутнє”; це збільшує суб'єктність людини , сповнює її дії раніше впливом на перетворення прийдешнього [2; стор.19-25].

Це знайшло свій відклик у економічній площині; Мільтон Фрідман твердив, що розподіл ризиків є підставою умовою для процесу розподілу благ; підприємець своєю діяльністю підкоряється дарвіністським законам ринку : його інвестиція може бути вдалою або провальною , часто це нагадує гру з нульовою сумою. Ступінь присутності чи відсутності ризиків симетричний визначеності та невизначеності майбутнього [5; стор.231-250]. Однак із приходом “пізньосучасності” дедалі важче стає бути у стані визначеності, позаяк ці ризики набули небаченого розмаїття. Гіденс стверджує , що є два типи ризиків : штучні та зовнішні. Перші похідні від людської діяльності , такі як глобальне потепління та згенеровані у лабораторіях віруси [2; стор.26-30].

3) Видозміни у соціальних взаємодіях

Форми соціальних взаємодій зазнали урізноманітнення та певних модифікацій. Зав'язкою цих змін стають істотні зрушення у системі комунікацій у 70-х рр. , і утверджується після “цифрової революцією”. Сукупність цих змін лягло в основу переходу до нової соціальної моделі : від міського співтовариства, яке об'єднане культурними спільностями та просторовою близькістю до мережевої спільноти , які втрачають прив'язку до конкретної території та не мають культурної гомогенності [3; стор.116-135]. Ці зміни вкорінюються у наш спосіб комунікування та , на загал, у наш спосіб життя, це загальноприйнятна думка. Однак відсутня якась єдина загально погоджена думка щодо визначення позитивного чи негативного характеру цих змін. Бауман вважає, що нинішнє суспільство у собі щоразу більше внутрішньо помножує у собі територіальні та соціальні поділи , впритул до сегрегації; еліти мають екстериторіальний статус, обгородивши себе “ровами та вежами” від сусідів та цікавих людей, котрі забрали

на їхню приватну територію; побутує тенденція стирання та щезання громадських просторів, які ставали середовищем збору людей із різних районів. Саме там зачиналися горизонтальні взаємодії серед яких проростали норми. Ці публічні простори згортаються через комерціалізацію. Раніше вільнодоступні для всіх місця мають пропускні обмеження, щоб увійти до них треба бути принаймні платоспроможним. Великою мірою, ці площадки для збору і обговорення заміщені торговими центрами. ТЦ не можуть претендувати на цю роль, вони сконструйовані таким чином аби люди неспинно рухаючись, оглядалися всюдибіч, щоб добре розглянути наявну продукцію, не можеж розв'язати тривалої розмови, і тим паче, ініціювати якусь колективну зустріч [1; стор.14-30].

Бауман зауважує, що раніше комунікування між людьми було узалежене від природніх можливостей: зору та чуття, пересування інформації здійснювалося лише у злучі з його носієм. Зараз передача інформації відокремлюється від її носія та об'єкта; повідомлення відправлене електронним шляхом досягає миттєвої швидкості, здійснює обхід часових та просторових перепон. Стираються відстані, які розділювали громади, процеси обміну інформації набули нечуваної мобільності, і просторові бар'єри втратили свою значущість. Наслідком цього розмилася виразність поняття “тут” і “там”, “близько” та “далеко” [1; стор. 32-54]. Кастельс теж пристає на думку, що суспільства фрагментуються й громади втрачають свою минулу самотність. Він опонує у оцінці цього явища як негативного, говорячи, що ці явища розгерметизовують спільноти, посилюючи індивідуалізацію; творячи горизонтальні структури, у яких ієрархія втрачає чинність і панують горизонтальні взаємодії [3; стор.138-186].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бауман, Зигмунт. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / Пер. з англ. І. Андрущенко; за наук. ред. М. Винницького. – К.: Вид. дім «Києво-могилянська академія», 2008. – 109 с.

2. Гіденс, Ентоні. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. – К.: Альтерпрес, 2004. – 100 с. – («Сучасна гуманітарна бібліотека»).
3. Мануель Кастельс. Інтернет-галактика. Міркування щодо інтернету, бізнесу і суспільства. Пер. з англ. – К. Видавництво «Ваклер» у формі ТОВ, 2007 – 304 с. – (Cogitatio nova)
4. Тейлор, Чарльз . Мультикультуралізм і «Політика визнання». – К.: Альтерпрес, 2004. – 172 с. – («Сучасна гуманітарна бібліотека»).
5. Фрідман Мільтон. Капіталізм та свобода / Пер. з англ. – К: Дух і літера, 2010. – 320 с.

*Манько М.О., студентка,
Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія,
Науковий керівник: Нечипоренко В.В., доктор пед. наук, доцент*

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ З ІНТЕРНАЛЬНИМ ЛОКУСОМ КОНТРОЛЮ У ПРОЦЕСІ ЖИТТЄПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

DEVELOPMENT OF PERSONALITY WITH AN INTERNAL CONTROL LOCUS IN THE PROCESS OF LIFE-COGNITION ACTIVITY

У тезах доведено, що становлення особистості з інтернальним локусом контролю є одним із ключових пріоритетів сучасної компетентнісно спрямованої освіти. Наводяться результати експериментального дослідження, які показали, що проведення зі старшокласниками виховних життєпізнавальних занять сприяє розвитку їх інтернальності.

***Ключові слова:** інтернальний локус контролю, життєпізнавальна діяльність, закономірності і принципи людського життя.*

The theses demonstrates that development of personality with an internal control locus is one of the major priorities of the modern competence-oriented education. The findings of an experiment investigation are given, that prove that classes of life-cognition activity for high-school students help strengthen their internality.

Key words: *internal control locus, life-cognition activity, regularities and principles of human life.*

Постановка проблеми. Одним із ключових чинників розвитку життєвої компетентності особистості в сучасних соціокультурних умовах є сформованість у неї інтернального локусу контролю. Від цього залежить, чи зможе вона відповідально поставитися до вирішення актуальних проблем, проявити ініціативу й активність у соціально значущій діяльності. Ступінь інтернальності особистості безпосередньо визначає її здатність стати суб'єктом свого життя і готовність створювати власне майбутнє. Г. Драйден і Д. Вос вважають, що нова революція під девізом «зроби сам» не закінчується на самотійному пофарбуванні свого будинку та самотійному догляді за своїм садом. Вона полягає в самотійному управлінні всім своїм життям [6; 87].

Особливої значущості інтернальність набуває у старшому шкільному віці, напередодні доленосного вибору особистістю свого життєвого шляху. Успішність особистісного і професійного самовизначення старшокласників, їх подальшої життєтворчості значною мірою залежить від того, наскільки вони готові взяти на себе відповідальність за власне життя, усвідомити справедливість народної мудрості: «кожна людина – коваль свого щастя».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт локусу контролю був запропонований американським психологом Д. Роттером, який розумів під цим поняттям стійку соціально набуту властивість особистості. Люди, схильні приписувати причини своїх дій і вчинків зовнішнім факторам (випадковість, вдача тощо), мають зовнішній (екстернальний) локус контролю, пов'язаний з такими рисами, як невпевненість у собі, тривожність, конформність та ін. Люди з внутрішнім (інтернальним) локусом контролю, навпаки, покладають на себе відповідальність за власні дії, вважаючи свої здібності і зусилля основною передумовою майбутніх успіхів. Індивідам такого типу властиві впевненість у собі, наполегливість, врівноваженість і незалежність [4; 189].

Значення інтернальності особистості зростає в контексті компетентнісного підходу, парадигмального для системи освіти України. Як зазначає В.В. Нечипоренко, виховання на засадах компетентнісного підходу розглядається як інтерсуб'єктний процес, метою якого є становлення особистості як суб'єкта життєтворчості [3; 99].

Враховуючи виключне значення інтернальності для життєтворчості і самоактуалізації особистості, педагогам слід використовувати засоби її розвитку у школярів. Серед цих засобів особливо важливою є життєпізнавальна діяльність, в ході якої учні пізнають закономірності і принципи індивідуального та соціокультурного життя, починають усвідомлювати імпліцитні чинники життєвого успіху, недоступні емпіричному пізнанню через кумулятивний характер їх впливу (коли наслідки проявляються не відразу, а відстрочено, іноді через тривалий період часу).

Мета тез – розкрити результати експериментального дослідження розвитку інтернальності старшокласників у процесі життєпізнавальної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці розглядають життєпізнання як духовно-практичну діяльність особистості, яка полягає в пізнанні сутності, закономірностей та принципів людського життя, цілеспрямованому вивченні власного життя як унікального, неповторного прояву людського буття [2; 184]. Життєпізнання має активний, дієвий характер, пов'язане з відповідними вчинками, діяльністю людини [1; 124].

З метою визначення рівнів сформованості інтернальності в учнів старших класів загальноосвітньої санаторної школи-інтернату Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії в жовтні 2015 р. було проведено констатувальний експеримент з використанням методики «Суб'єктивний локус контролю», розробленої О.О. Голинкіною та О.М. Еткіндом [5; 93-99]. З'ясувалося, що серед 23-х учнів 11-х класів 43% мають середній рівень інтернальності, 57% – високий рівень. Для подальшого розвитку у старшокласників інтернальності, забезпечення її закріплення як базової

особистісної передумови їх життєтворчої активності нами було складено життєпізнавальну фільмотеку, фрагмент якої представлено в табл. 1. Доцільність використання фільмів для організації життєпізнавальної діяльності зумовлена низкою їх переваг, зокрема: 1) яскравістю подання інформації, що сприяє більш повному та емоційному її сприйняттю; 2) активізацією провідного сенсорного каналу – візуального; 3) тривалішою концентрацією уваги дітей на фільмах, що сприяє цілісному сприйняттю певного масиву інформації; 4) широкими можливостями фільмів щодо інтеграції в структуру дозвілля школярів.

Проведення зі старшокласниками виховних занять життєпізнавальної спрямованості з використанням наведеної фільмотеки сприяло розвитку їх інтернальності. Про це свідчать результати повторної діагностики, проведеної в січні 2016 р. після формувального експерименту: кількість учнів з високим рівнем інтернальності зросла на 8% (з 57% до 65%), із середнім рівнем – зменшилася з 43% до 35%.

Таблиця 1

Життєпізнавальна фільмотека для учнів 10-11 класів

Назва і жанр фільму	Закономірності, принципи і правила життя, репрезентовані у фільмі
«Один в океане» (фільм-екранізація історії океанолога Станіслава Курілова, який, не бажаючи терпіти обмеження своїх професійних прав у Радянському Союзі, втік, вистрибнувши з лайнера «Советский Союз» і пропливши у відкритому океані 3 доби).	Несприятливі обставини і життєві обмеження можна змінити, якщо дуже цього захотіти і усвідомити свої особистісні можливості. Якщо є хоча б найменший шанс втілити свою мрію, – його не можна втрачати, навіть якщо заради цього доведеться 3 доби долати океан вплав.
«Касаясь пустоты» (фільм-екранізація реальної історії альпініста Джо Сімпсона, який зі зламаною ногою декілька днів спускався з Перуанських Анд).	Людина – носій неймовірних можливостей і невичерпного потенціалу. Навіть екстремальні випробування не зламують особистість, яка вірить в те, що її власні зусилля є вирішальним чинником зміни ситуації на краще.
«Разрушитель основ. Билл Гейтс» (документальний фільм про видатного американського бізнесмена, програміста і філантропа).	Не можна зраджувати себе, відмовлятися від свого таланту, навіть якщо заради цього треба відійти від стереотипів звичного життя. Ставка на своє покликання більш надійна, ніж ставка на принцип «бути як усі». Саме від людини залежить, чи зможе вона реалізувати свій особистісний потенціал.

Висновки. Становлення особистості з інтернальним локусом контролю (схильності вважати свої дії, а не зовнішні обставини, головним чинником власних успіхів чи невдач) є одним із ключових пріоритетів сучасної освіти. Ефективним засобом розвитку інтернальності школярів є життєпізнавальна

діяльність, в ході якої вони пізнають закономірності і принципи індивідуального та соціокультурного життя, починають усвідомлювати імпліцитні чинники життєвого успіху. Результати експериментального дослідження підтвердили, що проведення зі старшокласниками виховних занять життєпізнавальної спрямованості з використанням складеної фільмотеки сприяє розвитку їх інтернальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єрмаков І. Г. Життєтворчі компетенції у системі компетентісно спрямованої освіти. Практико зорієнтований посібник / Єрмаков І. Г., Нечипоренко В. В., Пузіков Д. О. – Запоріжжя: Хортицький навчально-реабілітаційний багатoproфільний центр, 2008. – 272 с.
2. Єрмаков І. Г. Теорія і практика життєвого проектування саморозвитку особистості. Практико зорієнтований посібник / Єрмаков І. Г., Нечипоренко В. В., Пузіков Д. О. – Запоріжжя: Хортицький навчально-реабілітаційний багатoproфільний центр, 2011. – 436 с.
3. Нечипоренко В. В. Системний розвиток навчально-реабілітаційного центру як відкритої інноваційної соціально-освітньої інституції : монографія / В. В. Нечипоренко. – Запоріжжя : Видавництво Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру, 2013. – 520 с.
4. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : «Академвидав», 2006. – 424 с.
5. Сборник психологических тестов. Часть I : Пособие / Сост. Е. Е. Миронова. – Мн. : Женский институт ЭНВИЛА, 2005. – 155 с.
6. Dryden G. The New Learning Revolution / Gordon Dryden, Jeannette Vos. – Stafford: Network Educational Press Ltd., 2005. – 549 p.

*Маржановська І. Д., студентка,
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова
Науковий керівник: Степико В.П., канд. філос. наук, професор*

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ СІМ'Ї В УКРАЇНІ

THE STATE AND DEVELOPMENT TRENDS OF FAMILY INSTITUTE IN UKRAINE

У статті розглядаються сучасні тенденції розвитку сім'ї, визначенні сімейні цінності, розкриті проблемні зони її життєдіяльності, причини і фактори, що зумовлюють якість шлюбу та його тривалість. Висвітлено прогнозування подальшого розвитку інституту сім'ї в Україні.

***Ключові слова:** сімейні цінності, шлюбна поведінка, інститут сім'ї, тенденції, сімейна політика.*

The article examines current trends in family, defining family values disclosed the problem areas of life, causes and factors that determine the quality of marriage and its duration. Deals with the prediction of further development of the family in Ukraine.

***Key words:** family values, mating behavior, the family institution, trends and family policy.*

Постановка проблеми. Інститут сім'ї та міжособистісні стосунки в родині належать до явищ, інтерес до яких завжди був стійким та масовим. Україна, як і багато інших молодих демократій, зростає в ситуації дефіциту матеріальних ресурсів, тому змушена виробляти ефективні механізми для створення умов для збереження інституту сім'ї та повноцінного її функціонування. Сучасну сім'ю можна визначити як інституційну спільноту, що утворюється на основі шлюбу, породженій ним спільній правовій та моральній відповідальності батьків за здоров'я дітей, їх соціалізацію та виховання. З одного боку, сім'я є досить автономним та замкненим об'єднанням людей, з іншого боку, це осередок, відкритий для всіх подій, що відбуваються в суспільстві.

Актуальність дослідження зумовлена наявністю загальної кризи інституту сім'ї. Ця криза є доволі поширеною і виявляється як у кількісних (зменшення показників народжуваності дітей, зростання кількості розлучень, збільшення проблемних сімей) так і якісних показниках (трансформація суспільних та сімейних цінностей, ослаблення виховної функції сім'ї, психологічні проблеми членів сім'ї тощо). Очевидно, що за таких умов необхідними є ґрунтовні дослідження тенденцій розвитку сучасної сім'ї та пошук ресурсів для подолання негативних явищ у родинному середовищі.

Метою статті є спроба розглянути і проаналізувати особливості та тенденцій розвитку сучасної української сім'ї.

Аналіз останніх досліджень. Різним аспектам дослідження стану та тенденцій української сім'ї присвячені роботи багатьох вітчизняних науковців: О. Балакірієвої, А. Бови, С. Вакуленко, О. Глазунова, В. Кравца, А.Лантух, Н.Лавриненко, Е. Лібанової, А. Нечипоренко, В. Пічі, Ю. Якубовою, О. Яременка та інші.

Виклад основного матеріалу. Сім'я як соціальний феномен пройшла складний шлях історичного розвитку. Історично змінювались типи й форми сім'ї, ролі чоловіка та дружини, методи виховання дітей тощо. Зміни, які відбуваються у сучасному суспільстві зачепили й інститут сім'ї. Можна визначити наступні тенденції розвитку сучасної сім'ї: збільшення кількості розлучень; збільшення кількості неповних сімей та дітей, народжених поза шлюбом; зниження рівня народжуваності; зменшення середньої тривалості шлюбу; відкладання часу вступу до шлюбу; збільшення кількості самотніх людей, які не одружуються; зменшення кількості повторних шлюбів; проживання подружніх пар без оформлення шлюбу; зміна відносин між дітьми та батьками (вони стали більш гнучкими, рухливими та рівноправними) [4, 46].

За даними Всеукраїнського перепису 2001 р. в Україні все більше набуває поширення одnodітна сім'я. Майже дві третини українських родин (62,4%) мають сьогодні лише одну дитину, у кожній третій родині — двоє дітей, а сімей з трьома і більше дітьми лише 6,3%. Кожна десята українська родина є неповною.

Причому більше таких сімей проживає в місті (12%), в селі – відповідно, менше (6,9%). У більшості неповних родин (88,5%) дітей виховує мати. Збільшується кількість дітей народжених матерями без реєстрації шлюбу (16,7% від загальної кількості новонароджених). Ці явища значною мірою зумовлені погіршенням економічних умов існування. Моніторингове дослідження, що було проведене Інститутом соціології НАН України, показало, що практично половина українських родин (46%) відносять себе до «злидених або бідних». Зубожіння населення унеможлиблює реалізацію господарсько-побутової функції сім'ї. Більшість сучасних сімей не можуть задовольнити свої побутові потреби, зокрема забезпечити дітям культурний розвиток, відпочинок, оздоровлення.

Відсутність умов для своєчасного становлення економічної самостійності змушує молодь відкладати у часі оформлення шлюбу та народження дітей. Так, 2/5 опитуваних вважають, що заводити зараз дітей безвідповідально. Першим та важливим кроком до створення сім'ї є шлюб. Від рівня шлюбності населення безпосередньо залежить кількість нових сімей у кожному році. Якщо рівень шлюбності українського населення традиційно був високим, то сьогодні з'являються нові тенденції. В 2000 – 2014 рр. в країні щорічно, окрім високосних років, які вважаються несприятливими для одруження, утворювалося понад 300 тисяч сімей, а у передвисокосних – понад 400 тисяч. І якщо у кризові 1990-ті рівень шлюбності знизився, то після 2001 року спостерігалось зростання кількості створених шлюбів, але відбулось і збільшення кількості розлучень. Сьогодні в Україні кожен другий шлюб закінчується розлученням, і цей відсоток зростає з року в рік (так, на червень 2014 він вже дорівнював – 61 %). З них:

- 50% розлучень припадає на сім'ї з дітьми, і з них 90% випадків дітей виховує мати-одиначка;
- 52-62% розлучень припадає на молоді сім'ї (після весілля від 3 місяців до 1,5 роки);
- з тих сімей, що не розлучені, відповідно до даних соціопитувань, 58% жінок і 42% чоловіків задумуються про розлучення;

- серед пар, які перебувають у цивільному шлюбі, через певний час 95% розлучаються;
- за 10 років кількість зареєстрованих шлюбів скоротилася майже на 100 тисяч пар, так, у 2003 р. їх було понад 370 тис., а в 2012 р. – вже 278 тис (Рис.1).

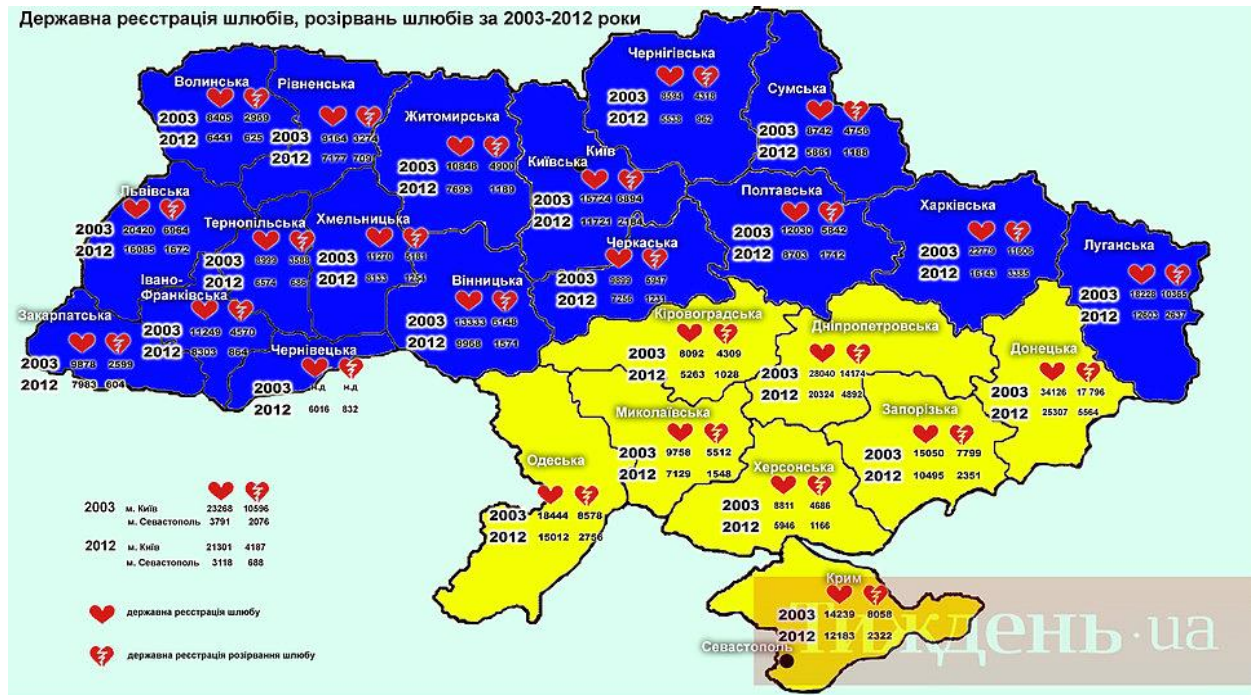

Рис. 1. Державна реєстрація шлюбів, розірвань шлюбів за 2003-2012 роки

Згідно з даними Інституту демографії (2014р.) та соціальних досліджень складено рейтинг **п'яти найчастіших причин розлучень** в Україні:

на першому місці – алкоголізм; на другому – молодий вік та народження дитини; на третьому – матеріальне неблагополуччя; на четвертому – сексуальна дисгармонія; на п'ятому – несправедливий розподіл домашніх обов'язків [5].

Першопричиною даного явища можна визначити те, що у більшості своїй молоді люди не мають психологічної готовності до вступу в шлюб, тобто не мають ані знань, ані вмінь у сфері сімейних взаємин. В Україні, не приділяється достатньо уваги для інформатизації молоді, учнів у питання сімейних взаємовідносин. Але ж від того, наскільки усвідомлено молоді люди будуть брати участь у сімейному житті, тобто в побудові гармонійного простору любові, в організації культурних і господарських питань в сім'ї, настільки буде міцним їх шлюб і, як наслідок, збільшені демографічні показники в Україні.

Соціокультурною особливістю українців завжди було поважне ставлення до родини та сімейних цінностей. Так, за результатами міжнародного порівняльного соціологічного дослідження проведеного у 24 європейських країнах у 2013р., українці на другому місці (середній бал 4,48) стосовно твердження, що «сім'я має бути головним пріоритетом у житті як чоловіка, так і жінки» [1, 44; 6, 231].

Сучасне суспільство перебуває на етапі, коли одні цінності вже втрачено, а інших ще не вироблено. Це зумовлено стрімкими соціально-економічними перетвореннями. Відомий український соціолог Є. Головаха назвав цей феномен «аномічна деморалізованість» людей, які опинилися в умовах стрімкої зміни звичних норм і цінностей [2, 5].

У нинішніх соціально-економічних і політичних умовах цінності та орієнтації населення стосовно родини змінюються, як і вся система особистісних цінностей. Загалом, сьогодні в Україні шлюб як соціальний інститут ґрунтується на любові, бажанні мати дітей і не бути самотнім, знайти людину зі спільними поглядами та цінностям.

Як свідчить історична практика, періоди духовного піднесення суспільства супроводжуються, як правило, зростанням поваги до сім'ї, матері, жінки. Таке ставлення до сім'ї притаманне й українському менталітетові і є глибоким духовним підґрунтям для формування та здійснення ефективної державної соціальної політики підтримки і захисту сім'ї в умовах трансформації українського суспільства до ринкової економіки [3, 46].

Висновок. Сучасна українська сім'я проходить складний процес трансформації, що зумовлений складними соціальними, політичними, економічними, змінами у суспільстві. Наслідками цього є збільшення кількості розлучень, переформатування у виконанні сім'єю своїх функцій та зменшення кількості дітей у сім'ї, зростання труднощів у їх вихованні внаслідок недостатнього рівня педагогічної культури батьків, порушення батьківсько-дитячої взаємодії.

Сім'я в Україні потребує серйозної уваги і допомоги. Для вирішення кризових тенденцій сучасної сім'ї наша держава повинна проводити відповідну сімейну політику. Важливою складовою якої може стати дошлюбна підготовка молоді, яка буде сприяти подоланню тих негативних тенденцій, що пов'язані з процесом кризи інституту сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеєнко Т., Балакірева О. Сім'я в умовах становлення незалежної України (1991 - 2003). - К., 2004. – 252 с.
2. Головаха Е. Постсоветская аномия: особенности выхода из состояния аномической деморализованности в России и Украине.//Общественные науки и современность. - 2008. - № 6. - С.5.
3. Глазунов С. Соціологія сім'ї. - Дніпропетровськ: РВВ ДДУ, 2000. – 140 с.
4. Додонов Р. Соціологія: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. МВС України / Донецький юридичний ін-т МВС при Донецькому національному ун-ті. — Донецьк, 2005. — 224 с.
5. Курс “Сімейні цінності” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radasimeyua.wix.com/kurs#!info/c13ay>
6. Подольська Є. А. Соціологія: 100 питань 100 відповідей. К., 2009. — 352с.

*Мороз І.С., студентка,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманов,
Науковий керівник: Лупійко Л. В., канд. психол. наук, доцент*

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ШЛЯХ ДО ВИРІШЕННЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ПОТРЕБ

ART-THERAPY AS WAY TO DECISION EXISTANTIAL NEEDS

У тезах розглядаються основи арт-терапії, як засобу для вирішення актуальних в нашому суспільстві екзистенційних потреб особистості. Пояснюються цілі та види арт-терапії.

Ключові слова: *екзистенційні потреби, арт-терапія.*

Bases of art-therapy are examined in theses, as the means for the decision of actual existential needs of personality in our society. Objectives and kinds of art-therapy are explained.

Key words: *existential needs, art-therapy.*

Природно говорити про те, що ХХІ століття – вік глобалізації, насичений інноваціями в усіх сферах життя, вік інформаційної революції та електронної культури. Зазвичай, говорячи про такі речі, ми звикли пишатися цим, проте цілком очевидні негативні наслідки соціум якісно приховує за «ширмою» успішності. Труднощі, з якими стикається кожен суб'єкт суспільства, у зв'язку з його прискореним розвитком, стоять поруч із глобальними екологічними проблемами. Ці труднощі по своїй суті є екзистенційними, оскільки стосуються проблеми існування і життєдіяльності людини в сучасно-влаштованому соціумі. Мова йде про екзистенційні потреби та неможливість їх задоволення.

Необхідно окреслити орієнтовний спектр «екзистенційних потреб», як вихідного поняття нашого дослідження.

До **екзистенційних потреб** особистості відносяться: потреба в наявності особистісного простору; потреба в дозволі на «проживання почуттів»; потреба в довірі до себе; потреба в прийнятті себе і любові до себе; потреба в праві на свій вибір; потреба в праві на свободу думок; потреба в можливостях різнобічної самореалізації; потреба в свободі від страху перед думкою суспільства; потреба в праві «заявляти» про свої потреби і т.і.

Арт-терапія – відносно нова галузь психології і психотерапії, яка здатна «безпечними» методами допомогати кожній особистості задовольняти актуальні для неї екзистенційні потреби. Це область, в якій ключову позицію посідає невербальна мова мистецтва, яка дає можливість контактувати з глибинними

аспектами духовного життя, з внутрішньою «реальністю», яка складається із думок, почуттів, сприйняття та життєвого досвіду.

Арт-терапія виникла в першій половині ХХ століття з теоретичних ідей З.Фрейда та К.Юнга, а в подальшому К.Роджерса і А.Маслоу. [3]

Основна мета арт-терапії полягає в гармонізації розвитку особистості шляхом самовираження та самопізнання. Базовим механізмом впливу в арт-терапії є механізм сублімації, тобто захисний механізм психіки, спрямований на зняття внутрішнього напруження за допомогою трансформації енергії в творчості. Мистецтво полегшує процес індивідуалізації саморозвитку особистості на базі встановлення балансу між підсвідомим та свідомим «Я». Важливою є техніка арт-терапевтичного впливу, спрямована на примирення підсвідомого та свідомого. Корекційний вплив арт-терапії пов'язаний з необмеженим доступом до можливостей для самовираження та самореалізації в продуктах творчості, ствердження та пізнання свого «Я». Створювані суб'єктом продукти творчості, які виражають його ставлення до навколишнього світу, полегшують процес комунікації та встановлення зв'язків із іншими значимими суб'єктами реальності. Цікавість до результатів творчості з боку оточуючих підвищує самооцінку та ступінь самоприйняття і самоцінності. Сам процес творчості може розглядатись як дослідження реальності, пізнання нових, раніше прихованих від особистості, сторін буття.

У світі арт-терапія є доволі поширеною. В 1960 р. в Америці була створена Американська арт-терапевтична асоціація. Подібні асоціації створювались надалі в Великобританії, Японії, Голандії.

Вчені виділяють два характерних для арт-терапії механізми психолого-корекційного впливу. Перший механізм полягає в можливості через мистецтво, в символічній формі, реконструювати конфліктну травмуючу ситуацію та відшукати її розв'язання через переструктурування цієї ж ситуації на основі креативних здібностей суб'єкта. Другий механізм пов'язаний з природою естетичної реакції, яка дозволяє змінити дію афекта «від такого, що завдає страждання до такого, що приносить задоволення» [3].

Цілі арт-терапії:

1. Дати «безпечний для оточуючих» вихід агресії та інших негативних почуттів.
2. Спростити процес «лікування» суб'єкта. Неусвідомлювані внутрішні конфлікти та переживання легше виразити за допомогою зорових образів, ніж проговорити їх в процесі вербальної корекції. Невербальне спілкування легше відходить від «цензури свідомості».
3. Послабити стани, що характеризуються нападами причинного або безпричинного страху.
4. Виявити психосоматичні прояви.
5. Отримати матеріал для подальшої інтерпретації та діагностичних висновків. Зміст та стиль художніх робіт дає інформацію про суб'єкта, який сам може допомагати інтерпретувати власні витвори.
6. Дати «прожити» почуття, які суб'єкт пригнічує в собі.
7. Розвинути внутрішній контроль під час травмуючих ситуацій.
8. Навчити відчувати свої бажання, заявляти про них, «прислухатись» до себе.
9. Досягти прийняття себе і любові до себе.
10. Розвинути художні здібності, як такі, які дають можливість виявлення прихованих талантів.

До **методів арт-терапії** відносять: **ізотерапію** (вираження почуттів та емоцій через малюнки, що дає змогу «перепрожити» пригнічені почуття, «вимальовати» ситуації, які викликають агресію і цим самим здійснити сублімацію); **фототерапію** (фотографія як форма соціальних проявів людини, повідомляє важливі для неї переживання та уявлення, і використовується як об'єкт переносу в психотерапевтичній взаємодії); **казкотерапію** (найчастіше застосовується в дитячій психології, у казках відображаються усі аспекти людського життя: проектуються моделі стосунків, визначаються цінності та ін., «щасливий кінець» є ресурсом для суб'єкта, який допомагає долати комплекси, страхи та ін.); **арт-мандали** (один із найпотужніших методів, застосовний до

будь-якої вікової категорії, дає можливість створювати «ресурс», який «лікуватиме» від різноманітних негативних психологічних симптомів, ґрунтується на історично підсвідомо-закладеному розумінні мандали); **ліплення із глини** (дієвість методу пов'язана з архетипом, ліплення з глини запускає глибинні психологічні процеси трансформації) [2].

Арт-терапія лише в останні роки набуває застосування в державних закладах України. Вона є найбільш природною формою психотерапії, саме тому останнім часом знаходить багато прихильників.

Застосування арт-терапевтичних методів у психологічному консультуванні сприятиме вирішенню екзистенційних потреб особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арт-терапия / [Сост. и общая редакция А.И.Копытина]. – СПб.: Питер, 2001. – 320 с.
2. Електронний ресурс: <http://psi-art.rv.ua/>
3. Методы арт-терапии [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://psyera.ru/2420/metody-art-terapii>

*Пащенко Б.С., Никитюк Т.В., аспіранти,
Національний університет харчових технологій,
Науковий керівник: Кітов М.Г., доктор філос.наук, професор*

СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФІЛОСОФІЇ СВІДОМОСТІ З НЕЙРОНАУКОЮ ТА СУЧАСНИМИ ІНФОРМАЦІЙНИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ

MODERN PROBLEMS AND RELATIONSHIP OF PHILOSOPHY OF MIND WITH NEUROSCIENCE AND MODERN INFORMATION TECHNOLOGY

Філософія свідомості – філософська дисципліна, предметом вивчення якої є природа свідомості, а також співвідношення свідомості та фізичної

реальності. У XIX ст. Шопенгауер назвав свідомість «загадкою Всесвіту», натякаючи на те, що таємниця свідомості залишається темним місцем у всій сукупності людського знання. У XX ст. філософія свідомості стає однією з найпопулярніших тем для обговорення та дискусій.

Ключові слова: філософія свідомості, нейронаука, етика, технології.

Philosophy of mind - philosophical discipline subject of study which is the nature of consciousness and value consciousness and physical reality. Schopenhauer called consciousness "mystery of the universe" in the XIX century hinting that the mystery of consciousness remains a dark spot in the totality of human knowledge. Philosophy of mind is one of the most popular topics for discussion and debate in XX century.

Key words: philosophy of mind, neuroscience, ethics, technology.

Проблематика філософії свідомості започаткована ще в античності. Так, Аристотель вважав, що розум існує як окрема від матерії онтологічна реальність. Інший грецький філософ, Парменід, який стоїть біля витоків формування традиції монізму, стверджував, що буття та мислення єдині. Свідомість стає найважливішим об'єктом вивчення для філософів Нового часу. Даний напрямок частково висвітлений в основних концепціях Декарта, Спінози, Юма. Сьогодні філософія свідомості розвивається в основному в рамках аналітичної філософії, яка має на увазі строгість і точність використовуваної термінології поряд з обережним ставленням до широких філософських узагальнень і спекулятивних міркувань [4].

Сучасна філософія в симбіозі з нейробиологією, антропологією та інформатикою створила абсолютно несподівану концепцію, яка мабуть найбільш реалістично відображає стан нашого самоусвідомлення і перекидає повністю теологічний базис поняття душі, як квазіматеріального реального об'єкта. Саме це спричиняє гостру необхідність формування нової гуманістичної етики. Одним з видатних сучасних філософів цього напрямку є Томас Метцінгер. Він стверджує, що основні ознаки усвідомлення «Я» полягають у наступному:

- власність: мої думки, моя нога, мої почуття. Метцінгер приводить численні приклади з нейрофізіології, коли ця компонента або руйнувалася (шизофренія), або навпаки. Чудесний приклад, коли людині з ампутованою однією рукою (скажімо, лівої) показували дзеркальне відображення цієї руки, яка виглядала, як права. Піддослідний відчував зовсім визначене чітко і точно відчуття наявності ампутованою руки. Тобто мозок справно генерував суб'єктивне відчуття;

- «я – це хтось»: переживання себе як щось ідентичне протягом часу;
- усвідомлення себе в центрі власного внутрішнього світу, іншими словами наявність індивідуальної внутрішньої перспективи.

Звідки це все береться? Метафора, яку пропонує Метцінгер, проста і на перший погляд зрозуміла. Хоча відверто кажучи, навіть найпопулярніші його роботи, все ще непрості для розуміння [2].

Отже, уявімо собі спочатку мозок, як якийсь комп'ютер, в який надходять найрізноманітніші сигнали: тактильні, слухові, зорові. Проаналізувавши ці сигнали, він формує модель навколишнього середовища в режимі реального часу, такий собі «симулятор польотів». Потім цей «симулятор польотів» починає симулювати і віртуальну модель пілота. Причому так, що ця модель навіть не здогадується, що вона модель і приймає все за «чисту монету», включаючи себе. Це і є наше дорогоцінне, безцінне і унікальне «Я», перспектива, так сказати, від першої особи. Виходить, що наше «Я» повністю віртуальне явище, до реального світу має вельми віддалене відношення [1].

З цим усвідомленням жити нелегко. Ми єдиний вид тварин, який має вбудовану проблему. По-перше, наша модель самоусвідомлення має просторово-закодовану деталь – уявлення про власне тіло, а з іншого боку зовнішню деталь – свідомість. Таким чином ми з вами є інтуїтивними дуалістами. По-друге, всередині нашої моделі самоусвідомлення протягнутий, в процесі еволюції, біологічний імператив: ти повинен вижити. По-третє, ніхто нас не питає, чи хочемо ми існувати з цим мозком, з цією формою самоусвідомлення і врешті нас

також ніхто не питає, чи хочемо ми йти. Ми перші тварини, які усвідомлено це переживають.

Проте існує й інша точка зору. Її дотримується сучасний видатний дослідник в області штучного інтелекту Дехен: «Свідомість – це обмін інформацією в масштабі всього мозку». Вона, вважає Дехен, могла виникнути як інструмент вибору найбільш релевантної інформації з величезної її кількості і утримання обраних відомостей в глобальному робочому просторі, поки її обробляють всі частини мозку. Свідомість – спосіб розглянути якусь одну річ в даний момент часу за допомогою «колективного інтелекту». Одночасно до якогось одному образу реальності отримують доступ центри, які відповідають за пам'ять, ментальні асоціації та опис протікаючих процесів на природній мові. На це йде час, тому свідомість приблизно на третину секунди відстає від реальності [3].

Чи влаштовує нас такий опис? Свідомість – обмін інформацією між системами, що відповідають за чуттєве сприйняття, його інтерпретацію, пам'ять і мову? Метафора більш ніж притягальна, але, багато хто не погодиться. З погляду суворого філософа, уявлення про щось неможливо створити поєднавши «постріли» нейронів, що відповідають за розпізнавання, асоціації з вмістом пам'яті та позначення чогось певним словом. Яким чином чисто фізична активність нейронів призводить до «відчуття» – одне з «проклятих» питань сучасної філософії. Тут потрібні якісь інші відповіді, які явно виходять за сферу компетенції нейробіології [4].

Отже, можна зробити висновок, що сучасне усвідомлення свого «Я» переживає глибоку кризу (як і вся наука загалом). Вихід з неї, на мою думку, полягає у створенні симбіозу різних галузей пізнання (інформатики, кібернетики, нейробіології), використовуючи який сучасна філософія зможе вивести науку на новий рівень самоусвідомлення, при якому можливий її подальший розвиток. Це призведе до утворення нових форм свідомості, які сучасному суспільству прийдеться прийняти заради загального прогресу. Чи це зміни на краще, чи на гірше – покаже лише час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Метцингер Т. Эго тунель – наука о сознании и миф о самом себе / Томас Метцингер. - Нью-Йорк: Basic Books, 2009. – 447 с. – ISBN 0465045677.
2. Метцингер Т. Быть никем. Теория субъективности и «Я»-модели / Томас Метцингер. - Кембридж: MIT Press, 2003. – 328 с. – ISBN 0262134179 (Hardcover)/ ISBN 0262633086 (Paperback).
3. Livejournal: Хочу рассказать вам сегодня о Томасе Метцингере [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://alexandreev.livejournal.com/136570.html> – Назва з екрана.
4. Livejournal: Понятно о непонятном. О самопознании, понятии "Я" и искусственном интеллекте. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://progenes.livejournal.com/7448.html> – Назва з екрана.
5. Онейрон: Можно ли выйти из пещеры, или «Being No One» Томаса Метцингера. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://www.oneiron.ru/escritos/314/mozhno-li-vyiti-iz-peschery-ili-being-no-one-tomasa-metzingera> – Назва з екрана.
6. Аналітична філософія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://daviscountydaycare.com/kurs-lekcj-z-flosof/483-analtichna_flosofya.html – Назва з екрана.

*Полупан В.В., аспірант,
Національний університет харчових технологій,
Науковий керівник: Кітов М.Г., доктор філос. наук, професор*

ФУНКЦІЇ СЕЛФІ В СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ**SELFIES FUNCTIONS IN MODERN CULTURE**

*Селфі— вид фотографії, автопортрет, зроблений за допомогою камери.
Цей вид фотографії дослідники називають одним із феноменів електронної*

сучасності. Процес створення селфі має набагато більш глибокі мотиви, ніж бажання або небажання когось зацікавити.

Ключові слова: Селфі, Жан Бодрійяр.

A selfie is a self-portrait photograph, typically taken with a digital camera. This type of photography researchers called one of the phenomena of modernity. The process of creating selfie has a much deeper motivation than the desire or unwillingness to anyone interested.

Key words: Selfie, Jean Baudrillard.

Часто, без цього дівчина просто не може вийти з дому. Вона займається цим під час навчання – на парах, на роботі, в ресторані, в клубі. А особливо, любить це робити з подругами в туалеті. Але, на жаль, в прогресивному суспільстві така доля не минула і хлопців. Вони, на відміну від дівчат, не дують губи і не фотографуються з букетами, а більше воліють пограти м'язами або сфотографуватися на тлі крутого авто. Йдеться про новий вид соціомедійної залежності – «селфізм» [3; 1].

Селфі (англ. Selfie; від англ. self – сам, само) – вид фотографії, автопортрет, зроблений за допомогою камери смартфона, фотоапарата чи веб-камери. Може бути зроблений фотографуванням як власного вигляду так і його відображення у дзеркалі. Часто користувачі одразу завантажують селфі на власні сторінки у соціальних мережах [4; 1].

Цей вид фотографії медіадослідники із Graduate Center у Нью-Йорку називають одним із феноменів електронної сучасності. Вперше поняття «селфі» з'явилося на австралійських інтернет-форумах у 2002 році і отримало широку популярність на початку 2010-х років через поширення мобільних пристроїв з фотокамерами та розвитком мобільних додатків, таких як Instagram.

Фіксуючи свій образ, людина свідчить, що цей образ її влаштовує. Що вона примирена з собою. Селфі приносить задоволення тому, що погоджуючись із собою як частиною буття, фотографуючись позбавляється від внутрішнього дискомфорту, який спонукає її до змін. «Я приймаю себе таким, який я є. Я не

змінююся», – немов говорить собі людина, і їй стає трішки легше. Це – полегшення ледаря. Селфі заохочує духовну лінь.

Селфі привчає до поверховості. Важливо не те, що всередині, а те, що йде на камеру. Переживання не накопичуються. Власне кажучи, не переживаються. Те, що треба б пропустити через себе, відразу ж перетворюється в послання для інших, в репліку за допомогою міміки та жесту. Звичайно, існування фотографії не скасовує того, що за кадром людина залишається з пережитим один на один, але те, що були зроблені зусилля для завантаження переживання в кадр, в значній мірі знімає його глибину.

Селфі концентрують увагу людини на своїй персоні. Виходить, що людина цікавиться, насамперед, самою собою, а не тим, що її оточує. Подорож – стає низкою послідовних інсталяцій себе в різних історичних або природних декораціях. Тепер навіть опиняючись в центрі якоїсь події, людина робить селфі на його тлі. Подія стає антуражем, покликаним підкреслити акт самореалізації. Таблоїд «New York Post» в 2013 році виніс на обкладинку фотографію дівчини, яка зробила селфі на тлі рятувальників, які намагаються зупинити самогубця, що збирається зістрибнути з Бруклінського мосту. Дівчину звинуватили в крайньому егоїзмі. Але така атмосфера селфі: що б не трапилося – це лише фон, на якому можна сфотографуватися [5; 1].

Що отримує людина разом з селфі?

Селфі – це найпростіша самореалізація. Яка не вимагає нічого, крім власного буття, ну і звичайно, мобільного телефону. За допомогою селфі людина підтверджує факт свого існування. Це важливо особливо для тих, хто відчуває себе невпевнено. Життя проходить, події змінюють один одного, але відчуття осмисленості не виникає. Час розмиває нашу ідентичність і погрожує звернути нас в ніщо. Сфотографувавшись, людина перешкоджає власній дезінтеграції. Постійно фотографуючись, вона отримує якусь подобу осмисленості: жити, для того щоб залишатися на фотографіях.

Французький філософ Жан Бодрійяр вважає, що сьгоднішні засоби масових комунікацій інтенсивно впливають на соціум, виробляють помилкову реальність і віддаляють індивідів від соціальної дійсності [1; 102-110].

Сучасна людина, навіть якщо її життя є втіленням комфорту і безпеки, знаходиться у дуже вразливому стані. Це пов'язано з тим, що вона зовсім беззахисна перед тією величезною кількістю відомостей, які необмежено надходять з різних джерел. Людина не просто стає жертвою і заручником екрану, вона сама стає екраном, на який проектується будь які зовнішні впливи [Дьяков А.В. Жан Бодрийяр: Стратегии «радикального мышления». --СПб.:Изд-во СПб. ун-та, 2008. – 357 с.].

Процес створення селфі має набагато більш глибинні мотиви, ніж бажання або небажання когось зацікавити. Жан Бодрійяр писав, що бути підключеним до образу себе на екрані, до своєї вітальності куди важливіше, ніж нею володіти. Я на екрані – отже, я існую. Стан підключеності до власних селфі є доказом життя у світі домінуючого візуального образу. І доводити це доводиться регулярно [2; 1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ажимова Л. В. Жан Бодрийяр о феномене массовых коммуникаций в обществе потребления / Л. В. Ажимова. // Гуманитарные исследования в восточной сибирей и на дальнем востоке. – 2012. – № 3. – С. 102–110
2. МОИСЕЕВ В. Почему люди думают, что их многочисленные сэлфи кому-то интересны? [Електронний ресурс] / ВЛАДИСЛАВ МОИСЕЕВ – Режим доступу до ресурсу: <http://thequestion.ru/questions/466/pochemu-lyudi-dumayut-chto-ih-mnogochislennye-selfi-komu-to-interesny>.
3. Нечаев А. С. Почему люди постят свои selfie в соцсетях [Електронний ресурс] / Александр Сергеевич Нечаев – Режим доступу до ресурсу: <http://upsihologa.com.ua/selfizm-narcissizm-iphone.html>.
4. Селфі [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D0%BB%D1%84%D1%96>].

5. Culturolog.ru. Селфи. Самоутверждение в бытии [Електронний ресурс] / culturolog.ru. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://culturolog.ru/index2.php?option=com_content&task=view&id=2093&pop=1&page=0&Itemid=6.

*Рудік К.А., студентка,
Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
Науковий керівник: Кулінка Ю.С., канд. пед., наук, доцент*

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ЗАСОБАМИ ТЕХНОЛОГІЇ ЕМПАУЕРМЕНТУ

FORMATION OF PERSONALITY IN TEENAGERS LESSONS OF LABOR STUDIES MEANS TECHNOLOGIES EMPOWERMENTU

У статті розглянуто роль педагогічного емпайерменту у розвитку особистості підлітків на уроках трудового навчання. Визначено основні ознаки педагогічного емпайерменту. Аргументовано актуальність вибору цієї стратегії у формуванні творчого потенціалу учнів на уроках трудового навчання.

Ключові слова: *особистість, підліток, технологія емпайерменту, розвиток особистості.*

The article discusses the role of teacher empowerment in personality development of teenagers at lessons of labor studies. The main features of teaching empowerment. Argued the relevance of this strategy of choice in shaping the creative potential of students on the lessons of labor studies.

Key words: *person, teenager empowerment technology, personal development.*

Постановка наукової проблеми. Потреби швидкого економічного оновлення господарства країни, зростання інформатизації суспільства, необхідність використання передових наукомістких технологій висувають перед

школою ряд завдань, серед яких основне місце займає проблема розвитку особистості. Вміння творчо використовувати здобуті знання є зараз соціальною цінністю, оскільки допомагає людині виконувати суспільні й професійні функції, робить можливою швидку адаптацію в нових економічних умовах, сприяє ефективному переходу від одного виду діяльності до іншого. А в умовах прискореного науково-технічного прогресу це вміння стає насущною суспільною необхідністю, тому що виробництво відчуває потребу вже не стільки в мускульній силі чи простих навичках розумової праці людини, скільки в її всебічно розвиненій особистості.

Визначення актуальності дослідження. Головною метою педагогіки є формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості. Не виняток є уроки трудового навчання, що мають міждисциплінарний характер і сприяють ефективному розвитку творчої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування особистості висвітлені у працях В. Андрущенко, О. Аніщенко, Г. Васянович, С. Вдович, С. Гончаренко, І. Зязюн, Л. Хомич та ін. За теоріями С. Рубінштейна та О. Асмолова, особистість формується в діяльності та народжується з діяльності. Особистість, на їхню думку, виступає, з одного боку, як умова діяльності, а з іншого – як продукт діяльності.

Формулювання цілей тез – розкрити можливості уроків трудового навчання та технології емпайерменту у формуванні творчої всебічно та гармонійно розвинутої особистості підлітка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідеалом сучасного навчання є особистість не з енциклопедично розвинутою пам'яттю, а з гнучким розумом, зі швидкою реакцією на все нове, з повноцінними, розвинутими потребами подальшого пізнання та самостійної дії, з орієнтувальними навичками й творчими здібностями.

Л. Виготський наголошував, що поняття особистість соціальне, воно виражає все, що є у людини надприродного, історичного. Особистість не є вродженою, вона виникає в результаті культурного та соціального розвитку.[3]

В. Смірнов у праці «Загальна педагогіка в тезисах й дефініціях, ілюстраціях» визначав особистість, яка характеризує суспільну сутність людини та означає сукупність за життя вироблених нею у себе соціальних властивостей та якостей.[1]

Гуго Гаудіга особистість розумів як результат взаємовпливів вродженої індивідуальності й культурного середовища. У книзі «Дидактика єресі» виклав свої педагогічні погляди, визначивши мету загальної освіти – розвитоксамостійності мислення. Вирішальним принципом дидактики вважав самодіяльність і активність учнів.[2]

Найбільш повним на нашу думку є таке тлумачення: особистість–соціальний індивід, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуально-неповторного, залучений до конкретних суспільно корисних відносин та має сформований світогляд і відстоює його в активній життєвій позиції.

Формування особистості – становлення людини як соціальної істоти внаслідок впливу середовища і виховання на внутрішні сили розвитку.

Виділяють такі види формування особистості: 1) цілеспрямоване; 2) стихійне; 3) саморозвиток; 4) самоформування.

У сучасній школі навчання не має бути звичайним та буденним, особливо, коли метою вчителя є формування в учнів розвиненої, інформованої компетентної особистості. Першочерговим завданням є–викликати у підлітків зацікавленість проблемами сталого розвитку з першого уроку і намагатись підтримувати її протягом всього курсу навчання, перетворюючи звичайні уроки в рольові ігри, подорожі, маленькі бесіди, чи дискусії за круглим столом, інтерв'ю, тощо. Головне – це розуміння, що освіта сталого розвитку спрямована на навчання в дії і для дії, тобто оволодіння учнями усіма навичками, необхідних для того, щоб діяти для самостійної роботи.

Розвиток особистості з педагогічної точки зору включає такі аспекти:

1. Навчально-пізнавальна діяльність.
2. Розвиток творчих здібностей (перехід задатків у здібності).

3. Громадська діяльність особистості (дитячі та молодіжні організації, діяльність за власним вибором і бажанням – шефство, волонтерство, гуртки.).

4. Системне виховання дітей у сім'ї.[2]

Метою трудового навчання є формування технічно, технологічно освіченої особистості, підготовленої до соціуму та активної трудової діяльності в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства, життєво необхідних знань, умінь і навичок ведення домашнього господарства, забезпечення умов для професійного самовизначення учнів, вироблення в них навичок творчої діяльності, виховання культури праці й ін.

Значний ефект у плані тренування і розвитку пізнавальних сил особистості щодо подолання різноманітних психолого-гносеологічних бар'єрів, а значить, і розвитку творчих сил і здібностей дає фрагментарне їх використання в курсі трудового навчання творчих завдань за технологією емпайерменту для стимулювання процесів мислення. Причому бажаних результатів можна досягти за систематичного використання. Творчі завдання можна застосовувати для контролю рівня засвоєння нового матеріалу, а також для практичних робіт. В останньому випадку особливу увагу слід приділити питанням правильного добору таких завдань, від чого значною мірою залежить не тільки інтерес учнів до запропонованого виду діяльності, а й темпи його розвитку.

Значимість у розв'язанні завдань творчого розвитку особистості передбачає комплексний підхід до вирішення проблеми реалізації навчальних, розвивальних та виховних цілей. Знання, вміння і навички, що їх учні одержують на уроках трудового навчання, мають методологічне значення. Вони дають можливість пізнавати об'єкти реального світу, власноруч їх створювати і перетворювати на основі певних технологічних прийомів. Запропоновані завдання мають допомогти учням засвоїти ці прийоми і практично їх застосовувати.

Працюючи над поставленим завданням, учні повинні відкривати для себе щось якісно нове, досі їм невідоме, таке, що не зустрічалось в їхній практиці.

На нашу думку, ефективному розвитку особистості підлітків на уроках трудового навчання у 8-9 класах при вивченні тем «Основи біоніки у проектуванні», «Вибір конструкційних матеріалів», «Розробка реклами» тощо сприяють нові методологічні та методичні підходи в освіті – технологія сталого розвитку (емпауермент), а також досвід викладання тем.

При вивченні розділу «Проектування та виготовлення комплексного виробу» ми рекомендуємо використовувати творчі завдання, що сприятимуть не тільки загальному розвитку особистості підлітків, а й культурі споживання, логічному та критичному мисленню. Це можуть бути моделювання ситуацій, віртуальні лабораторії, проведення досліджень, кооперативне навчання, ділові ігри тощо. Наприклад:

Моделювання ситуацій «Ми купуємо в магазині, кіоску, на ринку». Продемонструй процес продажу-купівлі товару (кросівок, цукерок, фруктів). Продемонструй практичні навички культурної споживчої поведінки під час здійснення покупки товарів та послуг (I група – купує в магазині, II група – робить зачіску в перукарні, III група – завітала до торгового центру).

Віртуальна лабораторія. Створення: реклами товарів та послуг; власної етикетки; каталогу товарів та послуг; проекту дитячого кафе.

Дослідження. Завдання: робота із джерелами інформації, обробка статистичної інформації. Порахуй, скільки разів протягом 30 хвилин демонструвалися реклама по телебаченню. Назви, які товари, послуги рекламувалися. Прокоментуй, реклама якого товару, послуги тобі сподобалася найбільше.

Висновки з даного дослідження. Отже, особистість – це сукупність стійких індивідуальних якостей психіки, що керують соціальною активністю людини. Особистість – це специфічне людське утворення, породжене соціальним середовищем і вихованням у процесі активної трудової діяльності. Творчі завдання сприяють загальному розвитку особистості підлітків. Учні стикаються з ситуаціями, релевантними тих випадків, які характерні для їх реальної (і значущою для них) діяльності і ставляться перед необхідністю змінити свої

установки. Творчі завдання повинні моделювати сучасне суспільство, то, яке повинно бути; моделі, створені в грі - діючі; позиція педагога не повинна виходити за рамки експертно-консультативної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бардовская М. У. Педагогіка. Підручник нової доби. / Бардовская М. У., Реан А. А. – Спб., 2000.-100 с.
2. Василькова Ю. У. Соціальна педагогіка. [Курс лекцій] / Василькова Ю.У., Василькова Т. А. - М., 2006.-15 с.
3. Клепиков О. Основи творчості особи: [навчальний посібник] / О. Клепиков, І. Кучерявий. – К. : Вища школа, 1996. – 195 с.

*Сіляк О.А., студентка,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Паньковець В. Л., канд. психол. наук, доцент*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА Я-ОБРАЗ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

THE PSYCHOLOGICAL FEATURES OF INFLUENCE THE STYLE OF FAMILY EDUCATION ON SELF-IMAGE IN TEENAGE

У тезах проаналізовано теоретичні підходи до проблеми особливостей розвитку образу Я в підлітковому віці, роль сім'ї в процесі розвитку Я-образу підлітка та вплив стилю сімейного виховання на Я-образ підлітка. Висвітлено методи збору інформації про стилі сімейного виховання та психологічні особливості Я-образу підлітків. За результатами дослідження виявлено особливості впливу стилю сімейного виховання на розвиток Я-образу у підлітковому віці.

Ключові слова: Я-образ, підлітковий вік, стиль сімейного виховання.

The theses analyzes the theoretical approaches to the problem of features of the development in a teenage, role of the family in the development of self-image teenager

and the influence of family education style on teenager self-image. Has been shown methods of collecting information about styles of family education and psychological features of self-image of teenagers. According to results of research has been detected the features of influence the style of family education on the development of self-image in teenage.

Key words: *self-image, teenage, family-style education.*

Вивчення особливостей Я-образу і його становлення в підлітковому віці набуває особливої значущості у зв'язку з тим, що саме в цьому віці відбувається інтенсивний процес його формування, що значною мірою визначає особливості особистості та поведінки підлітка.

Формування позитивного Я-образу, тобто цілісної, щодо динамічної системи позитивних когнітивних і емоційно-оцінних уявлень підлітка про себе і адекватних їм способів побудови поведінки, в умовах сімейного виховання є важливою передумовою повноцінного розвитку особистості підлітка. Навпаки, формування негативного Я-образу може призвести до деформації особистості.

Успішний процес становлення Я-образу забезпечується в таких умовах сімейного виховання, які характеризуються позитивною взаємодією дитини з батьками, враховують комунікативний досвід підлітка і характер його самоставлення.

Особливості розвитку образу Я в підлітковому віці вивчали зарубіжні вчені та вітчизняні вчені: І.Д. Бех, І.С. Булах, Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, Е.Еріксон, М. Кле, Л. Кольберг, І.С. Кон, Г.С. Костюк, Д.Д. Отич, Ж. Піаже, С.Л. Рубінштейн, М.В. Савчин, В.В. Столін, І.І. Чеснокова та Д.Й. Фельдштейн. Стилi сімейного виховання та їх вплив на Я-образ підлітка досліджували Д. Баумрінд та її колеги Е. Маккобі і Дж. Мартін, Е.Г. Ейдемільер, В. Юстицькіс.

Мета тез полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей впливу родини на розвиток Я-образу підлітка.

Образ «Я» – складне психологічне явище, соціальна установка, ставлення особистості до самої себе, що містить три взаємопов'язаних компоненти:

когнітивний – знання себе, уявлення про свої якості й властивості; емоційний – оцінка цих якостей і пов'язана з цим самоповага; поведінковий – тобто практичне ставлення до себе, похідне від перших двох компонентів [2; 55]. Найбільш важливою відмітною ознакою підліткового періоду є фундаментальні зміни, що відбуваються у сфері самосвідомості, які мають кардинальне значення для всього подальшого розвитку та становлення підлітка як особистості [1]. Ґрунтовні зміни самосвідомості зумовлюють інтенсивний розвиток центрального її компоненту – образу «Я» – системного пізнавального самоуявлення, яке формується і розвивається на основі настановлень стосовно себе через когнітивні та емоційні компоненти соціальної взаємодії.

Установки підлітка щодо інших людей та самого себе породжуються сім'єю. У процесі життя підлітка у сім'ї йому передається життєвий досвід старших, їх рівень культури, прийняті ними приписи поведінки, а це є фундуєм чинником напрацювання ним власних ціннісних орієнтацій, інтересів та звичок поведінки. Сім'я формує базис, виходячи з якого підліток сприймає, оцінює та осмислює навколишній світ та себе [3].

Стиль виховання, спілкування, взаємодії батьків з підлітками сприяють розвитку та закріпленню певних особливостей поведінки і характеру, визначають напрям розвитку самосвідомості зміни якого зумовлюють розвиток образу «Я», тобто уявлень людини про саму себе: про свій розум, тіло, здібності, риси характеру.

Дослідження внутрішньо-родинних взаємин сімей з дітьми підліткового віку за допомогою методики «Батьків оцінюють діти» (І.О.Фурманова і А.А. Аладьїна) виявило три види недоліків сімейного виховання, які можна умовно розподілити на: психологічну незрілість особистості батьків, що виявляється у вихованні у формі проекції на дитину власних небажаних якостей, що спостерігалось у 35,3% осіб з вибірки, у виховній невпевненості батьків (11,8%); недостатню увагу до дітей, що демонструється у стилях виховання, як-от: недостатність вимог-заборон до дитини (23,5%) та мінімальність санкцій (23,5%); третьою проблемою у вихованні постає надмірна увага до дітей-

підлітків, яка висвітлюється в стилях виховання – гіперпротекція (17,6%) та надмірність вимог-обов'язків (17,6%).

Психологічні особливості розвитку Я-образу у підлітків досліджувалися за допомогою методик Опитувальник самоствавлення (В.В. Століна и С.Р. Пантілеєва) та «Особистісний диференціал». За результатами першої методики виявлено, що у більшості досліджуваних (94,1%) спостерігається переважаюче позитивне самоствавлення. Також присутній високий рівень самоповаги (70,6%) та самокерівництва (52,9%). Проте, водночас у більшості досліджуваних спостерігається низький рівень аутосимпатії (52,9%), самозвинувачення (76,5%). Результати другої методики демонструють те, що більшість досліджуваних (82,4%) оцінюють себе такими, у яких наявний достатній рівень самоповаги, але, водночас, недостатній – самоконтролю (58,8%).

Внаслідок проведеного дослідження впливу стилю сімейного виховання на особливості розвитку Я-образу підлітків, за допомогою кореляційного аналізу, було виявлено статистичний зв'язок між показниками стилю сімейного виховання та особливостями розвитку Я-образу у дітей підліткового віку.

У тезах проаналізовано теоретичні підходи до проблеми впливу стилю сімейного виховання на Я-образ підлітка, було виявлено, що проблема сімейного виховання привертає до себе увагу як вітчизняних, так і зарубіжних вчених і практиків.

Досліджено стилі сімейного виховання підлітків та розвиток їхнього Я-образу. Негативний вплив на становлення Я-образу підлітка надають такі особливості сімейного виховання як інфантилізація дитини, її емоційне відкидання, інтерес при його надмірному прояві і директивність.

Доведено, що різні стилі виховання сприяють особливостям розвитку Я-образу підлітків за різними векторами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Булах І.С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків: Автореф. дис. д-ра психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. — К., 2004. — 42с.;

2. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2002. – 656 с.;
3. Кон И.С. Социология личности. – М: Политиздат, 1967 – 383 с.;
4. Отич Д.Д. Психологічні особливості розвитку Я-концепції особистості в різні вікові періоди / Д.Д. Отич // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки: зб. наук. праць. – К. НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – № 43 (67). – С. 258–265.;
5. Столин В.В. Самосознание личности. – М.: Просвещение, 1983. – 387 с.

*Столяр А.О., студентка,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: Данилюк І.В., доктор псих.наук, професор*

ЕТНОПСИХОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

ETHNOPSYCHOLOGY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

В статті розглядається вплив феномену глобалізації на етнос, здійснюється теоретичний аналіз сучасного стану проблеми збереження національної ідентичності української культури в умовах глобалізації, проаналізовано суперечливість глобалізації, її позитивні та негативні аспекти.

Ключові слова: *глобалізація, етнос, особистість, культура.*

The article deals with the phenomenon of globalization and its influence on ethnos; realizes a theoretical analysis of the Ukrainian national culture identity preservation problem and its current state in the circumstance of globalization. It's been analyzed the contradictions of globalization: positive and negative aspects.

Key words: *globalization, ethnos, personality, culture.*

*Глобалізація - це можливість відчувати себе скрізь як вдома
і разом з тим ніби за кордоном.*

Фредерік Бегбедер. «Романтичний егоїст»

В наші дні соціально-економічні, культурні, політичні зміни, що відбуваються в Україні, суттєво впливають на соціальне оточення, етноси та націю, торкаючись усіх їх аспектів. Саме тому проблема вивчення етнонаціональної ідентичності сучасного українського суспільства, яке виступає детермінантою оптимізації українського соціуму в умовах глобалізації, як ніколи є актуальною для дослідження.

Питання пов'язане з глобалізацією та національно-культурною ідентифікацією народів висвітлювалося в роботах зарубіжних і вітчизняних дослідників. Теоретичну базу дослідження соціально-політичного аспекту глобалізації склали роботи *З. Баумана, У. Бека, Е. Гідденс, Дж. Рітцер, Р. Робертсона, Т. Фрідмана*; інформаційно-культурного аспекту - праці *Д. Белла, М. Кастельса, М. Маклюена, Е. Тоффлера*, економічного аспекту - дослідження *І. Валлерстайна, М. Уотерса*. Особливе розуміння глобалізації як «зіткнення цивілізацій» запропонував *С. Хантінгтон*. та ін. Серед українських дослідників даної проблематики - *В. Андрущенко, В. Бех, Є. Бистрицький, О. Волович, В. Волинка, В. Воронкова, В. Горський, І. Данилюк, С. Кримський, А. Львовчкін, В. Лях, М. Михальченко, В. Пазенко, М. Попович, М. Степико*.

У кожного народу є своя психологія сприйняття зовнішнього світу, що складається протягом століть. І у кожного етносу є свій особливий менталітет: спосіб життя, духовність, традиції, звичаї, мислення, моральні норми, світогляд. Повсякденне життя, взаємодія з навколишнім соціальним і природним середовищем виробляють унікальний спосіб життя, який є сутнісною характеристикою етносу. Зміни способу життя є психологічно непомітними для членів етносу і усвідомлюються тільки через досить великі інтервали часу, не впливаючи на колективне відчуття спільності.

Історична пам'ять етносу сприймає час як безперервність, включаючи часи криз і катаклізмів. Зовнішні атрибути етносу (етнічна територія, мова, релігія, культура) виявляються лише похідними від основи етнічності - безпосередньої соціальної спадковості, заснованої на тривалій і тісній соціальній взаємодії в рамках «структур повсякденності» і способу життя. Для етносу як соціальної

групи такі характерні властивості: висока інерційність, еволюційний, безперервний і спадкоємний характер змін, що зберігають не тільки символічну, але і пряму спадкоємність сучасних етносів стосовно вихідних етносів історичного минулого [4;169–170].

Етноси зберігаються, незважаючи на глобалізацію, вони зберігають культурно-історичну спадкоємність при зміні суспільних формацій, охоплюючи більшість населення. Це означає, що і в епоху глобалізації етнос далекий від зникнення. Хоча б в силу того, що складає повсякденне соціальне середовище індивіда і охоплює великі маси людей. Етнос існує, залишаючись основним механізмом відтворення способу соціального життя. На наш погляд, зараз, етноси повинні бути більш інтелектуальними і творчими, ніж раніше. І в той же час їм треба намагатися зберігати свою унікальну національну спадщину [3; 77–98].

Як ми бачимо, глобалізація змусила багатьох людей замислитися над тим, хто вони такі, і спробувати знайти для себе відповіді про сенс, цілі та цінності кожної людини у виборі нею свого шляху. Глобалізація складна, багатоаспектна і суперечлива. Суперечливість її полягає в тому, що в процесі свого поширення вона несе багато як позитивних, так і негативних моментів. Глобалізація формує уявлення про взаємопов'язаність світу, збільшує кількість інформації, яку отримує людина, і дає можливість деяким культурам розвиватися в новому руслі. Так само вона може сприяти поширенню і споживанню нових культурних цінностей, що призводить до інших вимог до людей. Як наголошує *Волович О.О.*, глобалізація являє собою комплексне геополітичне, гео економічне і геокультурне явище, яке здійснює потужний вплив на всі сторони життєдіяльності суспільств [5].

Глобалізація як процес сучасної культури має дві тенденції: 1) поширеність по всьому світу; 2) спрямованість у майбутнє. На жаль, вона лише незначною мірою звертається в минуле. Найчастіше глобалізація асоціюється з постійним рухом, де приватне одних культур швидко переростає в загальне і потім стає знову приватним в інших культурах, проростаючи в них, але майже не

змінюючись. Слід відзначити ще один плюс об'єктивної глобалізації в тому, що прогрес інформаційних технологій дозволяє людині ознайомитися з більшістю цінностей, накопичених світовою культурою - все це завдяки Інтернету, телебаченню й ЗМІ. Також будь-яка людина, сидючи у себе вдома і користуючись Інтернетом, може не тільки практично миттєво зв'язуватися з будь-якою людиною на планеті, а ще познайомитися з видатними шедеврами культури або виконати багато видів роботи для роботодавця, при цьому фізично знаходячись на іншому кінці світу [1; 246-254].

Особистість зростає і розвивається в певному соціальному, культурному та національному середовищі, і вторгнення в її розвиток чужих культурних, соціальних та інших елементів може вести до різного роду незворотних процесів. В умовах глобалізації при найсильнішому впливі глобальної культури особистості дуже складно зберегти власну ідентичність, що веде, і до психічних хвороб, і до зростання почуття покинутості, незахищеності. Зростає звернення людей до примітивних форм самореалізації: під впливом маніпулятивних технологій набагато простіше прийняти готову примітивну ідентичність, ніж з працею вибудувувати свою власну. Таким чином, можна стверджувати, що глобалізація впливає на основні сторони життя етносу як позитивно, так і негативно. Нині, як свідчить практика умов глобалізації, сучасна людина стала вже не метою, а засобом для досягнення будь-яких цілей - політичних, економічних, ідеологічних. Відзначається також, що, втративши довіру до держави, український громадянин майже автоматично усвідомлює себе членом етносу [6].

На наш погляд, глобалізація - це невід'ємна частина як української, так і світової дійсності, адже у всьому світі можна спостерігати прагнення етносів зберегти свою етнічну ідентичність, підкреслити унікальність своєї культури та психологічного складу, усвідомлення приналежності до певного етносу. Пояснити це можна тим, що етнос в нашу епоху інформації та глобалізації здатний успішно виконувати важливі для кожної людини функції: орієнтувати в навколишній світ, поставляючи відносно впорядковану інформацію, задавати

загальні життєві цінності, захищати, відповідаючи за соціальне і фізичне самопочуття. Без спілкування і відкритості етнос приречений на обмеження культурного життя і, можливо, навіть на культурне зубожіння. Якщо культура буде дотримуватися шляху самоізоляції, то це буде істотно гальмувати її зустріч зі світовою цивілізацією [2; 292].

Отже, розвиток етносів і глобалізації триватиме завдяки прогресивним змінам в соціальному житті, створенню умов для вирішення нових завдань і обчислення перспектив в етнонаціональних відносинах. Саме тому Україна знаходиться на етапі глобалізаційних процесів сучасності та пошуків шляхів оптимізації в умовах інтеграції до загальноєвропейського простору. Разом з тим слід відзначити ще недостатню теоретичну вивченість проблеми етнопсихології в контексті глобалізації, особливо в світлі її суперечливих тенденцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма - ответы на глобализацию / Пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника; Общ. ред. и послесл. А. Филиппова - М.: Прогресс-Традиция, 2001. - 304 с.
2. Данилюк І.В. Етнічна психологія як галузь наукового пізнання: історико-теорет.вимір: моногр./І.В. Данилюк. - К. «САММІТ-КНИГА», 2010.- 432 с.
3. Львовичкіна А.М. Етнопсихологія: Навч. посіб. / Антоніна Михайлівна Львовичкіна. – К. : МАУП, 2002. – 144 с.
4. Крысько В.Г. Этническая психология: Учеб пособие для студ. высш. Учеб. Заведений / Владимир Гаврилович Крысько. – М. : Издательський центр «Академия», 2002. – 320 с.
5. Волович О.О. Глобалізація: переваги і загрози для нашої країни. [Електронний ресурс] / О.О. Волович. – Режим доступу: <http://izvestiya.odessa.ua/index.php?go=Newspaper&in=view&id=23646>.
6. Воронкова В.Г. Місце і роль України в глобалізаційних процесах сучасності. [Електронний ресурс] / В.Г. Воронкова. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_37_2.pdf

*Сюмаченко Д. М., аспірант,
Національний університет харчових технологій,
Науковий керівник: Кітов М. Г., доктор філос. наук, професор*

**ПРОТИРІЧЧЯ ІНТЕРЕСІВ Я ТА ІНШОГО В ДИЛЕМІ
«АЛЬТРУЇЗМ-ЕГОЇЗМ»**

**CONFLICT OF INTERESTS I AND THE OTHER IN DILEMMAS
«ALTRUISM-EGOISM»**

Розглянемо становлення та еволюцію розуміння таких термінів як егоїзм і альтруїзм, їх взаємовідношення та проблеми сучасного суспільства в контексті задоволення власних потреб і допомоги в отриманні блага іншим людям.

Ключові слова: *альтруїзм, егоїзм, власний інтерес, біологічний альтруїзм.*

Consider the formation and evolution of the understanding of terms such as egoism and altruism, their relationship and the problems of modern society in the context of their own needs and help in obtaining benefits others.

Key words: *altruism, egoism, self-interest, biological altruism.*

Традиційно слово егоїзм, під яким розуміють отримання власного зиску, має негативний відтінок, а альтруїзм, як дія для задоволення інтересів інших, позитивний. Та чи так все просто? Альтруїзм не передбачає ідеї справедливості та самоповаги, натомість пропонує надмірну жертвовність. Чи це добре? Спробуймо розібратися більш детально.

Егоїзм (франц. Egoisme – себелюбство) – спосіб мислення і поведінки, в якому вихідними є власні інтереси. Т.Гоббс стверджує, що людина за природою егоїстична і для своєї вигоди може заперечувати навіть геометричні теореми. Усі люди хочуть собі добра, тому прагнуть до самозбереження та уникають зла. В цьому сенсі морально лише те, що стосується користі окремого індивіда. Врешті-решт, егоїзм породжує хаос, людьми опановує страх, і вони укладають суспільну угоду для своєї ж користі. Концепція суспільної угоди Т.Гоббса передбачала, що

свою особисту свободу люди передають державі і, поступаючись свободою, вводять своє життя у впорядковане русло. У праці «Антропологія, з прагматичної точки зору» Кант представляє егоїзм як світоглядну орієнтацію людини. Людина сповідує егоїзм від самого народження. Одроз як ми починаємо говорити від першої особи, зауважує філософ, ми скрізь, де тільки можна, «стверджуємо своє улюблене Я» – якщо не відверто, бо ж на перешкоді цьому – егоїзм інших людей, то приховано, прагнучи будь-що підвестися у сприйнятті інших. Певна ускладненість даного твердження, виявляється, може бути «заземлена» до настанови найпростішого, буденного розумного егоїзму: «не роби іншому того, що б ти не бажав, аби чинили щодо тебе» [1].

Термін альтруїзм запропонував О. Конт для поняття, протилежного егоїзму. Альтруїзм як принцип, за Контом, звучить так: «Живи для інших». З точки зору відносин між людьми, альтруїзм, як бажання блага іншому, ширше принципу поваги і справедливості. Виділяють психологічний та біологічний альтруїзм. Перший означає турботу про благополуччя інших людей без власних інтересів. Другий передбачає поведінку, яка допомагає виживанню роду і при цьому не приносить користі конкретній особі.

За своїм змістом принцип альтруїзму був втілений у заповіді любові, як окремий випадок милосердя. Проте в новоєвропейській філософії милосердя починає трактуватися саме в дусі альтруїзму, а сприяння благу іншого розглядається як основа моралі. В XIX-XX ст. принцип альтруїзму став предметом критики християнських мислителів: К.М. Леонт'єв ототожнював альтруїзм з неприпустимим людиноугодництвом, а М.О. Бердяєв відкидав альтруїзм як «вчення буржуазно-демократичної моралі». В марксизмі альтруїзм, як і егоїзм, розглядалися в якості історично і ситуаційно конкретних форм самовираження індивідів. Альтруїзм визначався як ідеологічна ілюзія, покликана приховати такий суспільний лад, що дозволяє окремим індивідам представити свій корисливий інтерес «в якості інтересів ближніх». В 2-й половині XX ст. філософсько-етична проблематика, пов'язана з альтруїзмом, отримала розвиток у дослідженнях просоціальної поведінки, де альтруїзм аналізується в контексті

практичних відносин між людьми на основі різних форм солідарності та благодійності. Альтруїзм переосмислюється в контексті етики турботи (К. Галліган, Н. Ноддінгс) [2].

Досягнення еволюційної генетики дозволили представникам еволюційної етики показати біологічні передумови альтруїзму і функціональну невизначеність того, що прийнято вважати «особистим інтересом». Висуваються гіпотези про те, що психологічний альтруїзм може бути наслідком біологічного альтруїзму. Люди діють на основі своїх переконань, бажань, надій і страхів, уявлень про добро і зло. Джефрі Шлосс вважає що схильність до альтруїстичного мислення закладена в нейронних зв'язках кори головного мозку, як продукт еволюції [3].

Всі попередні теорії та докази були систематизовані Е.О. Вільсоном [4]. Розділ його роботи, присвячений еволюції поведінки людини, зробив автора своєрідною мішенню для критики. Роздуми Вільсона про те, що наші етичні і моральні системи (і навіть естетичні вподобання) мають еволюційну основу не поєднувалися з ідеями про *tabula rasa*.

Проблема, виражена в дилемі «альтруїзм-егоїзм», полягає в протиріччі не особистих і спільних інтересів, а інтересів Я та Іншого. Альтруїзм і егоїзм є поняттями неподільними та доповнюють один одного. Моральні вчинки приносять користь як егоїсту, так і альтруїсту. Коли в альтруїста закінчуються можливості чинити добро, він перетворюється на егоїста, а егоїст, який має змогу допомогти ближньому, нехай і з власним зиском, постає альтруїстом.

Важливим є також питання відносно того, хто судитиме про благо іншого, коли той інший і сам не впевнений щодо своїх істинних інтересів. Направлений до індивіда, як носія власного інтересу, альтруїзм передбачає самозречення, оскільки в умовах соціальної і психологічної відокремленості людей турбота про інтереси свого ближнього можлива лише за обмеження власного інтересу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кант И. Критика практического разума/ И. Кант. – Москва: Издательство «Мысль», 1965. – 544 с. – (Сочинения в шести томах. Том 4. Часть 1).

2. Новая философская энциклопедия [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://iph.ras.ru/elib/0135.html>.
3. Research on Altruism & Love: An Annotated Bibliography of Major Studies in Psychology, Sociology, Evolutionary Biology, and Theology / [S. Jeffrey, M. Michael, J. Byron та ін.], 2003. – 256 с. – (1 edition).
4. Edward O. Wilson. Sociobiology: The New Synthesis / Edward O. Wilson., 2000. – 720 с. – (Twenty-Fifth Anniversary Edition)

*Тимошук С. В., студентка,
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича,
Науковий керівник: Гуцуляк Н. М., канд. псих. наук, доцент*

ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ САМОТНОСТІ У ПСИХОЛОГІЇ

TREATMENT OF LONELINESS IN PSYCHOLOGY

Розглянуто проблему самотності особистості в психології. З'ясовано зміст даного поняття, а також висвітлено сучасні напрямки досліджень феномену самотності.

Ключові слова: *самотність, модель систематизації концепцій самотності, культурно-історичні форми самотності, відокремленість, відчуженість.*

The problem of loneliness of personality in psychology was reviewed. It was found the content of this concept and also modern direction researches of phenomenon of loneliness were highlighted.

Key words: *loneliness, loneliness model systematize concepts, cultural and historical forms of loneliness, isolation, alienation, isolation.*

Сучасний розвиток цивілізації майже не залишив безлюдних місць і непізнаних куточків земної кулі. В цих умовах люди приречені впродовж всього життя перебувати у людській спільноті, в системі численних соціальних

стосунків і взаємодій. Однак, перебування серед людей, активне соціальне життя далеко не завжди допомагає людині уникнути самотності, або, навпаки, не може стояти на заваді її прагненню до самоти.

Протягом останнього часу багато науковців цікавляться проблемою самотності та присвячують свої роботи дослідженню сутності та змісту самотності, її видів, причин виникнення та особливостей перебігу на різних вікових етапах. Проте, єдиного погляду на визначення самотності на даний час не існує. Відповідно, метою нашого дослідження є аналіз різних підходів вчених-психологів до трактування поняття самотності.

Вітчизняна вчена Л. Ю. Айвазян [2, 3-4] зазначає, що в психології існують підходи до систематизації великої кількості досліджень самотності. Найпоширеніша модель систематизації концепцій самотності запропонована Д. Расселом, М. Фергюсоном і Л. Пепло, в якій центральним критерієм є школа психології. Вчені виділяють наступні підходи до визначення самотності: психодинамічний (А. Феррейра; Ф. Фромм-Рейхман; П. Лидерман; Х. Пеплау; Дж. Роббінс; Г. Салливан; Д. Зілбург), феноменологічний (К. Роджерс), екзистенціальний (К. Мустакас, Б. Міюскович), соціологічний (Д. Рісмен, К. Боумен і Р. Слейтер), когнітивний (Д. Рассел, М. Фергюсон, Л. Пепло), інтеракціоністський (Р. Вейс), приватний (В. Дерлега і С. Маргуліс), гуманістичний (А. Маслоу).

Серед сучасних робіт можна виділити наукові коментарі Р. Андре (Andre, 1991), які стверджують позитивний сенс переживання самотності; дослідження Е. Рокач і Х. Брока (Rokach, 1990, Rokach, Broek, 1998, Rokach, 2001), які виявляють стратегії подолання та чинники самотності; дослідження, які розглядають самотність людей, орієнтованих на досягнення успіху (Cooper, 2003), користувачів мережі Інтернет (Moody, 2001, Amichai-Hamburger, Ben-Artzi, 2003); дослідження, присвячені впливу гендеру та сімейного статусу на переживання самотності (Pinquart, 2003, Dykstra, Fokkema, 2007, Rokach, Matalon, Safarov, 2007); наукові праці, які розглядають самотність як фактор виникнення депресивних станів (Cacioppo, 2006) [6, 72].

Феномен самотності також вивчається вітчизняними психологами. На думку Ю. М. Швалба та О. В. Данчевої [8, 127], відсутність духовного єднання переживається як самотність. Мова йде не просто про зовнішню та випадкову самотність - відокремленість, а про самотність, яка може бути і в комунікації, і як наслідок комунікації. Вчені виокремлюють три основні культурно-історичні форми самотності: 1) виховання (випробовування) самотністю, яке мало відповідні обряди і ритуали та існувало практично у всіх племен та народів; 2) покарання самотністю, яке виражалося у соціальному вигнанні з групи чи родини, що прирікало індивіда на соціальну або фізичну смерть; 3) добровільне усамітнення окремих індивідів, яке проіснувало багато тисячоліть.

Н. О. Гусейнова зазначає, що самотність - це суб'єктивне переживання, яке проявляється у неможливості задовольнити потребу у взаємодії, спілкуванні, інтимності з іншою людиною або відчутті власної покинутості незалежно від присутності людей. Самотність виявляється у механізмах прояву на когнітивному, емоційному, поведінковому та мотиваційно-вольовому компонентах відображення даного переживання та може призводити до самореалізації або до дереалізації особистості [5, 10].

На думку Л. А. Варави, почуття самотності є усвідомленням власної відокремленості від груп й значущих інших людей і відчуженості від соціальних процесів та інституцій. Окрім емоційного забарвлення, переживання даного почуття характеризується екзистенційною глибиною (інтенсивністю) та ступенем постійності (перманентністю/ситуативністю) переживання [3, 16].

Згідно з І. В. Ващенко та Л. Ю. Айвазян, переживання самотності часто зумовлено наявністю певних особистісних особливостей: емоційна нестійкість, сором'язливість, низька самооцінка, інтроверсія, емоційна зрілість, суб'єктивний контроль, невротизація особистості, усвідомлення життя [4, 115]. Крім того, Л. Ю. Айвазян припускає, що ізоляція призводить до порушення психологічної безпеки особистості й самотність в цьому контексті виступає як сигнал незадоволеності потреби у спілкуванні [1, 5].

Українські психологи Є. І. Головаха і Н. В. Паніна серед переліку особистісних характеристик, пов'язаних із переживанням самотності, виділяють таку рису, як конфліктність, тобто схильність загострювати не тільки конфліктні, але і просто ускладнені ситуації людських взаємин [7, 48].

Слід підкреслити, що, незважаючи на те, що вивченням феномена самотності займалися і продовжують займатися зарубіжні та вітчизняні вчені різних поглядів і напрямків, самотність, як соціально-психологічне явище, недостатньо вивчена. Враховуючи ці обставини, а також відсутність узгодженості між основними підходами до вивчення проблеми самотності, можна узагальнити, що самотність є об'єктивною психологічною проблемою сучасності та зумовлює актуальність розкриття теоретичної сутності даного поняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Айвазян Л. Ю. Взаємозв'язок переживання самотності та психологічної безпеки особистості / Л. Ю. Айвазян // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. – 2012. – Вип. 2 (1). – С. 3-11.
2. Айвазян Л. Ю. Понятие одиночества как методологическая проблема в современной психологии [Електронний ресурс] / Л. Ю. Айвазян // Электронный научный журнал «APRIORI. Серия гуманитарные науки». – Электронные данные. – [Киев: Киевский национальный университет им. Т. Шевченко, 2014]. – № 2. – Режим доступа: WWW.APRIORI-JOURNAL.RU. – Название с экрана.
3. Варава Л. А. Особливості переживання особистістю почуття самотності у стані соціальної депривації: автореф. дис...канд. психол. наук / Л.А. Варава. - К., 2009. - 30 с.
4. Ващенко І. В. Проблема діагностичного виміру суб'єктивного відчуття самотності / І. В. Ващенко, Л. Ю. Айвазян // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Зб-к наук. пр. – Вип. 16. – К.: Логос, 2012. – С. 110-117.

5. Гусейнова Н. О. Механізми переживання самотності / Н. О. Гусейнова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія: Зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2014. – Вип. 45., Ч. 4. – С. 345-353.
6. Сафонова М. В. Социальные представления современных россиян об одиноком человеке / М. В. Сафонова // Problems of Psychology in the 21st Century. – 2012. – Вип. 4. – С. 71-84. – Режим доступу: <http://www.scientiasocialis.lt/ppc/?q=node/49>
7. Холостова Е. И. Социальная работа с пожилыми людьми: Учебное пособие / Е.И. Холостова. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2003. – 296 с.
8. Швалб Ю. М. Одиночество: социально-психологические проблемы / Ю. М. Швалб, О. В. Данчева. – Киев: Украина, 2001. – 270с.

*Тимченко К. О., студентка,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Степико В. П., канд. філос. наук, доцент*

СТИЛІ ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї: ПРОБЛЕМА ЗОЛОТОЇ СЕРЕДИНИ

PARENTING STYLE IN THE FAMILY: PROBLEM A MIDDLE GROUND

У статті аналізується один із суперечливих моментів виховного процесу, а саме вибір стилю спілкування між дітьми та батьками. Розглянуті позитивні та негативні аспекти кожного зі стилів. Висвітлена важливість процесу виховання для позитивного процесу соціалізації та становлення повноцінної особистості, адаптованої до соціального життя.

Ключові слова: *виховання, сім'я, стиль виховання, взаєморозуміння, батьки, діти, соціалізація.*

The article analyzed one of controversial moments of educational process, communication style choice between parents and children. Positive and negative

aspects of each style were reviewed. Shows the importance of proper education process for positive socialization process and becoming personality, adapted to social life.

Key words: *education, family, parenting style, understanding, parents, children, socialization.*

Постановка проблеми та її актуальність. На сьогоднішній день з проблемою виховання дитини та становлення її як особистості стикається майже кожне подружжя. Ця тема розглядається вченими ще з моменту становлення сім'ї як соціального інституту. Умови сучасного світу створюють як перепони для якісного виховного процесу, так і засоби для його полегшення. Результат виховання в значній мірі залежить від батьківських орієнтирів, настанов та соціальних норм і вимог, що поширені у суспільстві.

Актуальність даної теми полягає в тому, що в наш час досить важко визначитись, що саме потрібно дитині для успішної соціалізації та комплексного розвитку особистості. Зараз існує безліч методик, які дають поради щодо «правильного» виховання дитини, спільним для них є те, що демократичний стиль є оптимальним для успішних взаємовідносин батьків та дітей. Це питання постійно підіймається в науковій та періодичній літературі для батьків, висвітлюється в телепрограмах та обговорюється на блогах в інтернет-просторі.

Аналіз джерел і публікацій: Нажаль у вітчизняній соціології відсутні ґрунтовні дослідження з проблем виховання дітей.

Мета статті – розглянути позитивні та негативні сторони полярних стилів виховання: авторитарного та ліберального. Визначити доцільність демократичного стилю, як ефективного засобу виховання дитини.

Основний зміст. Сім'я – це наш старт, це та основа, відштовхуючись від якої ми крокуємо життям та включаємося в процес соціалізації. Саме батьки дають нам перші підказки і вказують напрямки, яких слід дотримуватися. У сім'ї формуються основи характеру дитини, її ставлення до оточуючого світу, закладаються основи моральних, ідейних і культурних цінностей

Чи є важливим стиль виховання, який використовують батьки, чи має значення просте спілкування для становлення нової особистості? Безперечно, так. І все-таки чим різняться стилі виховання і які наслідки можуть вони нести для маленької особистості? Авторитарний стиль характеризується «класичними» взаєминами між батьками та дітьми, коли правила диктуються старшими, а менші повинні беззастережно їх виконувати. В результаті такого виховання можна отримати замкнуту особистість, з агресивними нахилами в поведінці і зовсім не налаштовану до активної соціальної взаємодії. Надмірні вимоги батьків до дитини без урахування її здібностей, можливостей, інтересів можуть привести до виникнення неврозу, що також провокуватимуть агресивну поведінку [1].

Ліберальний стиль батьківського виховання характеризується низьким рівнем контролю на тлі дружнього ставлення до дітей. На думку Бомрінда (Baumrind D., 1975), надто ліберальні батьки так захоплюються демонстрацією «безмежної любові», що перестають виконувати безпосередньо батьківські функції, зокрема, встановлювати заборони для своїх дітей. Внаслідок чого діти ліберальних батьків схильні потурати своїм слабкостям, імпульсивні і нерідко не вміють поводитися на людях [2].

Більшість науковців вважає, що оптимальним під час виховання є демократичний стиль, коли батьки, мотивуючи свої вчинки і вимоги, прислухаються до думки дітей, поважають їх позицію, розвивають самостійність суджень. Але чи дійсно це так?

Безперечно, він дозволяє створити найкращі умови для самореалізації особистості. Але все ж стилі мають чергуватися у відповідності з періодами розвитку дитини, та міксуватися між собою. В період раннього дитинства було б доцільніше брати за основу авторитарний стиль, аби вкласти в голову елементарні правила поведінки в соціумі. Але це не означає, що потрібно ним і обмежитися - для збалансованого психічного та соціального розвитку необхідно застосовувати і елементи демократичного та ліберального.

По мірі зростання дитини, та її усвідомленості власних вчинків, авторитарний стиль має трансформуватися в повноцінний демократичний, але тільки за умови, що підліток хоча б частково розуміє спрямованість своїх вчинків та їх наслідки. Тобто він вже на тому етапі свого розвитку, коли можна встановлювати певні умови, які будуть виконуватися сторонами, та йти на компроміси заради задоволення як потреб дитини, так і спокою батьків. Підліток це вже не маленька дитинка, за кожним кроком якої потрібно уважно слідкувати та спрямовувати, це людина, яка вже увійшла в процес соціалізації і має змогу сама обирати свої інтереси, підтримувати ті чи інші погляди. Але в той же час, це ще не до кінця сформована особистість, яка все-таки потребує допомоги дорослих, їхніх порад, можливо настанов, та звичайно як фізичної так і моральної підтримки.

І тільки коли дитина, тобто вже підліток, досягає юнацького віку ми можемо взяти за основу ліберальний стиль спілкування, адже по суті вихованець вже знає основні правила соціуму, і може більш-менш самостійно орієнтуватися в соціальному просторі. Отже батьки можуть дати більше свободи вибору. Але тут важливо орієнтуватися на індивідуальний розвиток. Ефективною свобода є лише тоді, коли вона перетворюється в розумну, відповідальну, виважену, вільну від чуттєвих пристрастей діяльність. Це найвищий ступінь свободи (Декарт). Доцільно було б в цьому віці десь на 30% дотримуватися демократичного стилю, оскільки саме цей життєвий етап передуює зрілості і юнак матиме безліч питань щодо дорослого життя, і хто ж як не мама і тато можуть дати на них відповідь і водночас скерувати в бажане русло.

Звичайно багато залежить від мікроклімату взаємовідносин подружжя і від індивідуальних психологічних особливостей дитини. Чим тепліші відносини у батьків між собою, тим легше їм буде зійтися в питаннях виховання.

Висновок. Виховання є процесом суто індивідуального характеру і має особливість змінюватися в залежності від поведінки дитини. Всі загальні виховні методики є корисними, але їх застосування повинно враховувати індивідуальні

особливості дитини та взаємодії виховання. Демократичний стиль є оптимальним лише за умови, коли вихованець усвідомлює свої вчинки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мізерна О. О. Вплив батьківського виховання на соціалізацію агресивності в підлітковому віці // Вісник: збірник наукових статей викладачів, докторантів, аспірантів НПУ ім. М.П. Драгоманова; – 2002. – № 3. – С. 45-47.
2. Тарасюк Л. М. Стилі батьківського виховання як чинник формування міжособистісної взаємодії дітей у дошкільному віці. // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка» – 2014 – №26 – С. 125-127.

*Ткаченко М.В., студентка
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Науковий керівник: Чугаєвський В.Г., канд. пед. наук, доцент,
професор кафедри соціології*

ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ» У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

THE CONCEPT OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION IN SCIENTIFIC DISCOURSE

У статті з'ясовано сутність поняття «професійне самовизначення» у науковому дискурсі. Звернення до наукової та довідникової літератури з різних галузей знань, дозволяє з'ясувати багатоманітність підходів до окреслення поняття «професійне самовизначення» на основні його складові.

Ключові слова: професійне самовизначення, науковий дискурс, особистість.

The article reveals the essence of the concept of professional self-determination in scientific discourse. The appeal to scientific and reference literature on various branches of knowledge, allows us to determine the diversity of approaches to the

development of the concept of professional self-determination on its major components.

Key words: *professional self-determination, scientific discourse, identity.*

Питання, пов'язані з вибором професії, розглядалися вченими різних наукових галузей. Їх відображено у контексті проблем соціального аналізу ситуації професійного вибору (Є.В. Лобова), професійного самовизначення як однієї зі складових самовизначення особистості у психологічній (Л.І. Божович, Е.Ф. Зеєр, Л.М. Мітіна, П.А. Шавір та ін.) та соціальній психології (Л.Є. Субботіна, Д.І.Фельдштейн), мотиваційно-ціннісної сфери особистості (К.О. Абульханова-Славська, Є.О. Клімов, М.С. Пряжніков та ін.), планування життєвих перспектив особистості та її майбутнього (В.І. Журавльов, М.Р. Гінзбург, Є.І. Головаха), теорії та методики виховання (Т.П. Колісник, Г.О. Корсун) тощо.

Множинність точок зору на досліджуване поняття підтверджує актуальність досліджень у цьому напрямі. Мета наших розвідок – розглянути поняття «професійне самовизначення» у науковому дискурсі. Завданням дослідження є – з'ясувати основні підходи до розуміння сутності професійного самовизначення і окреслити його складові.

Звернення до цієї проблеми з позицій соціології знаходимо у Я.В. Дидківської. Вона розглядає професійне самовизначення як поєднання суб'єктивних факторів та реалізації їх в об'єктивних обставинах [5].

Професійне самовизначення як включення людини до певної соціальної групи розуміє Є.О. Клімов. Особистість обирає групу, приймаючи й засвоюючи її цінності – мету, норми, стиль життя тощо [7]. З представленої дослідником класифікації типів професій за п'ятьма родами діяльності особистість той тип, що відповідає її схильностям. На думку Є.І. Головахи професійне самовизначення означає процес входження молодого покоління у соціальні сфери й соціальні структури життя [3].

Так, на думку психологів І.В. Дубровіної та В.О. Моляко [6; 9], професійне самовизначення це не лише обрання майбутньої професії, а також його реалізація – отримання професії та адаптація на робочому місці. К. О. Абульханова-Славська виділяє у професійному самовизначенні самодетермінацію особистості, усвідомлення нею своєї позиції [1]. Л. І. Божович розглядає проблему як появу психічного новоутворення старшокласника, що пов'язано із усвідомленням себе членом суспільства і необхідністю самостійності у питаннях щодо свого майбутнього [2]. М.С. Пряжніков [10] вважає, що характер і зміст професійної діяльності людини обумовлені її ставленням до світу та актуалізацією себе в ньому.

Педагогічний підхід до розв'язання проблеми всебічно окреслений дослідником Я.В. Цехмістером [13]. Він вбачає необхідними складовими цього професійну орієнтацію, діагностику, відбір дітей за спеціальними програмами, допрофесійну підготовку.

Технологізацію складного процесу визначення у професії і врахування максимальної кількості факторів запропоновано американським дослідником Дж. Голландом [14] і японським – С. Фукуямою. Останній, наприклад, передбачив комплексні заходи до розв'язання проблеми: самоаналіз молоді людини, ознайомлення зі світом професій та професійні проби (за шістнадцятьма напрямками професійної діяльності) [12].

У дослідженнях останнього часу (М.В. Мельник) окреслений підхід, що полягає у поєднанні професійного самовизначення із обдарованістю: співвіднесення інтересів і здібностей з вимогами обраної професії [8].

Психологічний словник (1982) розкриває це поняття як «процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності..., усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності і передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професій ...». У цьому ж визначенні міститься соціологічна складова розуміння зазначеного поняття: «усвідомлення своєї ролі в даній системі соціальних відносин і своєї

відповідальності за успішне виконання діяльності та реалізацію своїх здібностей; саморегуляцію поведінки, спрямованої на досягнення поставленої мети» [11, с. 138-139]. Повторює це визначення (у скороченому вигляді) Український педагогічний словник С.У. Гончаренка [4, с. 275].

Отже, у кожному з напрямів наукових досліджень зазначеної проблеми акцентовано увагу на своєму предметі. У соціологічних дослідженнях – на функціональному входженні індивіда у професійний простір соціуму, психологічних – готовності особистості до нового життєвого статусу, педагогічних – умовах та технологіях визначення особистості в ситуації вибору професії. Спільним для наведених визначень є думка, що професійне самовизначення є актом вибору на основі співставлення власних уявлень суб'єкта з вимогами професії. Тому професійне самовизначення розглядається як процес, що відбиває становлення особистості та пізнання нею об'єктивної реальності – соціально-економічних умов, професій тощо.

Отже, вибір професії означає для людини готовність опанувати знання та навички в обраній сфері й виконувати певний різновид праці протягом життя для забезпечення своєї життєдіяльності (отримання винагороди за працю). Природно припустити, що людина хотіла б займатися тим видом праці, якій їй найбільше подобається, або робити те, що в неї найкраще виходить. Проте, як істота соціальна, вона зростає й адаптується у соціумі, тому має враховувати ті вимоги й закономірності, які їй пропонує оточуюче суспільство. Тому вибір професії є частиною загального процесу адаптації особистості – її соціалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, – 1991.– 299 с.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте: Психологические исследования / Л.И. Божович.– М.: Просвещение, – 1968.– 252 с.
3. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодёжи. – К.: Наукова думка, – 1988. – 144 с.

4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь. – 376 с.
5. Дидковская Я. В. Динамика профессионального самоопределения студентов // Социс. – 2001. – № 7. – С. 132–135.
6. Дубровина И.В. Формирование личности старшеклассника / И.В. Дубровина. – М.: Педагогика, 1989. – 169 с.
7. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. – М., Академия, – 2004. – 304 с.
8. Мельник М.В. Психологічні особливості професійного самовизначення обдарованих старшокласників // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: зб. наук. праць. – К. : Інститут обдарованої дитини АПН України, 2010. – Вип. 4. – С. 32-38.
9. Моляко В.О. Психологічна готовність до творчої праці / В.О. Моляко – К.: Т-во «Знання» УРСР. – 46 с. – (Сер.7 «Педагогічна»; № 9).
10. Пряжников Н.С. Профориентационные игры: проблемные ситуации, задачи, карточные методики: Учебно-методическое пособие для студентов факультетов психологии гос. Университетов / Н.С. Пряжников.– М.: Изд-во Моск. ун-та, – 1991.– 87 с.
11. Психологічний словник / За ред. В.І. Войтка. – К.: Висш. Школа, 1982. – 216 с.
12. Фукуяма С. Теоретические основы профессиональной ориентации / С. Фукуяма. – М.: Изд-во МГУ, 1989, – 108 с
13. Цехмістер Я.В. До проблеми допрофесійної підготовки учнівської молоді // Психологія і педагогіка. – 2000.– № 1. – С. 59-66.
14. Gary D. Gottfredson John L. Holland's Contributions to Vocational Psychology: A Review and Evaluation, Journal of Vocational Behavior, N55, 1999, Academic Press, P. 15-40.

*Ткачук Н.М., студентка,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Науковий керівник: Русаков С.С., канд. філос. наук, старший викладач*

**МЕРЕЖЕВЕ СУСПІЛЬСТВО І ОСОБИСТІТЬ:
КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СПРОБА АНАЛІЗУ**

***NETWORK SOCIETY AND IDENTITY: OF CULTURAL ATTEMPT
TO ANALYZE***

У статті аналізується поняття мережевого суспільства. Піднімається питання про мережеву комунікацію як про фактор, що починає відігравати одну з головних ролей у формуванні нового типу суспільства. Розглядаються соціальні медіа, що виходять на перший план завдяки своїм комунікативним можливостям, що дозволяє кожній людині задовольняти свої інтереси, такі наприклад, як спілкування або необхідність інформації.

Ключові слова: *Інтернет, соціальні медіа, віртуальна культура, горизонтальна мережева структура.*

The article analyzes the concept of the network society. Raises the question of network communication as a factor that is beginning to play a major role in the formation of a new type of society. We consider social networks that come to the fore because of their communicative abilities, allowing each person to satisfy their interests, such for example as communication or the need for the necessary information.

Key words: *Internet, social media, virtual culture, horizontal network structure.*

Кількість користувачів Інтернету постійно зростає, а отже і численність користувачів у соціальних мережах постійно збільшується. Традиційний перегляд статичного тексту і мультимедіа в браузері вже не влаштовує людей: популярності поступово набувають такі сайти, де відвідувач може активно взаємодіяти з іншими користувачами та інструментами цього сайту. Відповідно, виникає потреба у культурологічному дослідженні таких сайтів, серед яких

сьогодні виділяються т.зв. соціальні медіа. Також актуалізується питання розвитку горизонтальної мережевої структури, що приходить на зміну вертикальним управлінським зв'язкам і поступово стає основою суспільства. В результаті цього, суспільство набуває нового вигляду, стає більш незалежним від органів державної влади в інформаційному і комунікативних планах. Абсолютно в інший стиль переходить розвиток всіх сфер життя.

Аналізуючи вплив мережевих технологій на соціум найголовнішу роль набуває мережа Інтернет, пронизуючи всі сфери суспільства як на локальному, регіональному, так на більш масштабному, глобальному рівні. На місцевому рівні користувачі мережі обмінюються між собою файлами, інформацією, вступають в процес комунікації. На більш широкому рівні вони отримують вже більше можливостей комунікації і в пошуку інформації. Вони стають законодавцями мережевого простору. І найважливішим завданням тепер стає задоволення широкого кола інтересів і потреб кожної людини, що може бути здійснене за допомогою віртуального мультимедійного простору Інтернету. Значне розширення та поширення мереж, масштаби їхнього використання призводять до того, що люди, об'єднуючись мережами, стають членами нового типу суспільства– мережевого[3].

Основними перевагами соціальних медіа є недоступні раніше в комунікативному плані можливості: децентралізоване управління, контроль виконання завдань будь-якої складності, віддалена координація дій і прийняття рішень. В результаті цього в процесі в взаємодії користувачів мережі, на відміну від ієрархічного способу комунікації, не з'являється жодних структурних перепон, учасники взаємодії є рівними по статусу і положенню, що було би практично неможливим для вертикальної моделі комунікативних структур.

В області віртуальної реальності сформувалася своя, віртуальна культура, яка поєднала в собі особливості багатьох видів культури людства і доповнила їх своїми, специфічними для віртуальності властивостями. У віртуальній культурі транслиуються від покоління до покоління її власні культурні цінності та принципи, які збагачуються новими, виникаючими у зв'язку із змінами

актуальної соціальної дійсності. Віртуальна культура завдяки використанню інформаційних технологій, що дозволяють величезним масам людей стати користувачами Інтернету, є масовою і володіє рядом типових для масової культури властивостей. Вона в стандартизованій формі трансліує не тільки досягнення культури людства в самих різних її областях, але і всілякі забобони, негативні соціальні стереотипи, помилкові і деструктивні для духовно-моральної сфери людини ідеї.

Головною ідеєю сучасної віртуальної культури стала орієнтація на ефективну інтеграцію з процесами реального життя людей («Будь реальний»), а головним ціннісним принципом став принцип інформаційної свободи. Цей принцип передбачає необмежений безкоштовний доступ до інформаційних ресурсів, вільне поширення та тиражування будь-якої інформації, свободу висловлювань, свободу самовираження, свободу «бути собою», що виражається в праві створення вигаданої ідентичності, та ін. »[4, с. 43].

Цінність людини у віртуальній культурі дуже невизначена, має безліч сенсів, серед яких домінують твердження про те, що люди поділяються на «вищих», особливо обдарованих, здібних досягти досконалості і «нижчих» - тих, кому це не дано, здатних тільки до «сірого існування». «Головна мета людини - знайти себе» [2]. Відбувається спотворення цінностей людських якостей і почуттів: великою людиною оголошується той, хто навіює іншому, що теж може стати великим, а того, хто висловлює сумніви, критичні зауваження слід уникати. Таким чином, йде протиставлення видатної особистості «натовпу», стверджується ідея отримання себе як доля обраних, само ідентифікація, самореалізація як доступне небагатьом.

Соціальні медіа здатні впливати, маніпулювати свідомістю молодих людей за допомогою інформації, яка в них міститься. Однією з головних проблем Інтернету є його просторість, неохвачуваність, як наслідок - при необхідності, його неможливо повністю контролювати. Поява величезної кількості інформаційних мердіа є причиною того, що своє значення втрачають вертикальні зв'язки управління, на зміну яким приходять інтенсивно розвиваючись

горизонтальні соціальні зв'язки. Як наслідок, державний суверенітет слабшає, відбувається інтернаціоналізація соціального життя[1].

Отже, сьогодні соціальні медіа мають як позитивний, так і негативний вплив на сучасне молоде покоління, і суспільство загалом. Інтернет сам по собі шкоди не несе, але лише при правильному застосуванні. Потрібно пам'ятати, що сучасна молодь - це не тільки споживачі, що роблять вибір серед предметів споживання, а й учасники політичного, соціального та культурного співтовариства, в якому формування думки і ціннісних структур багато в чому залежать від медіа. Інтернет забезпечує новий вид соціальної взаємодії між людьми, дозволяючи відчутти приналежність до якоїсь більш загальної групи, об'єднаної схожими інтересами, незалежно від статі, соціального стану та віку. Таким чином формується нова соціальна ідентичність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Давыдов О.Б. Сетевое общество и его бытие // Современные исследования социальных проблем [Электронный ресурс] / О.Б. Давыдов//Электронный научный журнал . – 2013, № 11(31).
2. Назарчук А.В. О сетевых исследованиях в социальных науках // А.В. Назарчук. - Социологические исследования. – 2011. №1. – С. 39-51.
3. Немеш. О.М. Інтернет технології в психологічній практиці : посібник / О.М.Немеш. – К. : Видавничий дім «Слово», 2014. – 256 с.
4. Онищенко О.С. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горюхов, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 220 с.

*Фурсік О.П., Суходольська Н.П., аспірантки
Національний університет харчових технологій
Науковий керівник: Кітов М. Г, доктор філос. наук, професор*

ХАРИЗМА ЯК СУБ'ЄКТ ПЕРЕБУДОВИ СУСПІЛЬСТВА

CHARISMA AS THE SUBJECT OF THE RECONSTRUCTION OF SOCIETY

Особливу роль в період криз відіграють «харизматичні особистості» або пасіонарії. Вони задумують, готують і здійснюють не тільки революції але і подальшу розбудовчу діяльність. Пасіонарність, як характеристика психіки і поведінки особи, – це активність, яка проявляється у здатності та навіть прагненні до неодноразової наднапруги та певної жертовності заради поставленої мети. Пасіонарність не дозволяє бути байдужим конформістом, вести «рослинне» життя. Імпульс пасіонарності може бути таким сильним, що його носії – пасіонарії – можуть не завжди передбачити всіх наслідків своїх дій і не відмовлятися від цих дій навіть під прямою загрозою смерті чи через чийсь осуд, чи матеріальні втрати.

Ключові слова: харизма, пасіонарність, криза, розбудовча діяльність.

«Charismatic personality» or passionarians have a special role in times of crisis. They devise, prepare and carry out not only the revolution but also further development activities. Passionarity as mental and behavioral characteristics of a person is a activity, which manifests itself in the ability or even the pursuit of repeated over tensions and some sacrifice for this goal. Passionarity prevents be indifferent conformist, carry out «plant» life. Impulse passionarity can be so strong that its media – passionarians – can't always foresee all the consequences of their actions and not to abandon these actions even directly threatened by someone's death or condemnation, or material losses.

Key words: charisma, passionarity, crisis, development activities.

Останні два століття існування цивілізації можна сміливо охарактеризувати як періоди апогею, революцій, громадянських воєн, громадської непокори, повстань тощо. Особливу роль у перетворенні наведених соціальних ситуацій, переході від старого до нового, особливо в період криз відіграють «харизматичні особистості», адже саме їх громадянська участь може стати визначальною на певних етапах розвитку суспільства [2,67-79].

Поняття харизматичного авторитету займало важливе значення в рамках аналізу німецьким соціологом Максом Вебером ідеальних типів держав. За його класичним визначенням: «Харизмою називається якість особи, що визнається надзвичайною, завдяки якій вона оцінюється, як обдарована надприродними, надлюдськими або, щонайменше, специфічно особливими силами і властивостями, не доступними іншим людям». Феномен харизми має місце в малих і особливо великих групах, де спостерігається персоніфікація ідеалів в процесі об'єднання. Харизма найчастіше виникає в екстремальних історичних умовах, коли формується відповідна соціально-психологічна потреба. Якості харизматичного лідера, що діє на релігійній або політичній арені, містифікуються. Його вважають пророком, гігантською історичною фігурою, рятівником, напівбогом, що здійснює «велику місію» приписуються всі успіхи його прихильників. Харизму можна співставити з пасіонарністю.

Згідно вчення Льва Гумільова пасіонарність (пасіон. від латинського *passio* – пристрасть) – поведінковий феномен, зумовлений біохімічною енергією людини, що визначає здатність, зокрема, етнічних колективів до цілеспрямованої активної діяльності (природо перетворюючої, економічної, військової, міграційної, у сфері культури, духовності тощо). В етнічних спільнотах пасіонарна напруга визначається кількістю енергії в системі, що складається з її членів, котрі продукують і акумулюють енергію; а спрямування та «продукція» цієї напруги залежить від міри її усвідомлення та злагодженої цілеспрямованості в кожного носія та їх об'єднань.

Різний рівень пасіонарності частково може успадковуватися, частково залежить від виховання, від впливу оточення та обставин. Л. Гумільов у своїй праці «Географія етносу і історичний період» розділяє:

1) гармонійних особистостей (величина імпульсу пасіонарного напруження яких дорівнює інстинкту самозбереження) – це переважна більшість етносу.

2) субпасіонарії (пасіонарність яких менша за інстинкт самозбереження) – люди, які нездатні адаптуватися до соціального оточення.

3) людей у яких пасіонарне напруження вище за інстинкт самозбереження. Лише в третьому випадку ми маємо пасіонарних особистостей. Їх кількість дуже мала, але завдяки своїй енергії вони здатні створити нові етноси та втілювати в життя найсміливіші ідеї, підкорювали народи та руйнували держави [1,43-47].

Етногенез кожного народу будується на поєднанні всіх типів людей по пасіонарності, однак останні є його рушіями, «сіллю», а їх кількість, конструктивність, здатність до згуртування між собою великою мірою визначає успішний розвиток етносу серед інших етносів. Пасіонарії – природно, активні в соціальному і суспільному житті. Вони задумують, готують і здійснюють не тільки революції але і подальшу розбудовчу діяльність. Коли в силу складного комплексу причин в народі з'являється певна кількість пасіонаріїв, вони вже навіть самим фактом свого активного існування порушують інерцію «болота», а його «опір» змушує їх до узгоджених дій та об'єднання, яке набуває тих чи інших соціальних форм. Активність об'єднаних пасіонаріїв сприяє створенню ситуації, коли їх кількість максимально примножується, вони ведуть за собою субпасіонаріїв, а за певних умов можуть підняти, принаймні на разові дії, навіть малопасіонарних людей – основну масу членів тої чи іншої людської спільноти.

Велику увагу ролі пасіонаріїв у історії приділяв видатний англійський філософ Арнольд Тойнбі. Він вбачав рушійну силу суспільного прогресу у пасіонарності особистостей. Саме вони володіють здатністю руйнувати порочне коло примітивного суспільного життя і здійснювати акти творчості. Саме завдяки внутрішньому розвитку пасіонарної особистості відбувається зростання суспільства. Перетворення у мікрокосмосі переносяться на макрокосмос. Цим людина здійснює своє самовизначення, спираючись на суворий внутрішній контроль та доцільність дій.

Пасіонарії, чия діяльність у період соціальної стабільності стримується і контролюється, отримують більшу соціальну значимість. Неутилітарна спрямованість діяльності пасіонаріїв, відсутність самоцензури, низький рівень самоконтролю, превалювання імпульсу до творчості та перетворення над інстинктом самозбереження виявляють готовність пасіонаріїв до здійснення

репресій проти незгодних із новим правом. Компонентом механізму здійснення різноманітних репресій можна визначити провокацію, тобто певну подію, яка спричиняє імпульс волі, легітимізуючи застосування пасіонарними насильницьких методів у боротьбі з існуючими нормами та правилами [3, 576].

Отже, пасіонарність, як характеристика психіки і поведінки особи, – це активність, яка проявляється у здатності та навіть прагненні до неодноразової наднапруги та певної жертвовності заради поставленої мети. Пасіонарність не дозволяє бути байдужим конформістом, вести «рослинне» життя. Імпульс пасіонарності може бути таким сильним, що його носії – пасіонарії – можуть не завжди передбачити всіх наслідків своїх дій і не відмовлятися від цих дій навіть під прямою загрозою смерті чи через чийсь осуд, чи матеріальні втрати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гумилев Л.Н. Этногенез и проблемы этнической психологии / Л.Н. Гумилев, М.И. Коваленко // Актуальные проблемы этнической психологии. – Тверь, 1992. – С. 43-47.
2. Давыдов Д.Г. Пасионарность как фактор отклоняющегося поведения / Д.Г. Давыдов // Материалы междисциплинарной научно-практической конференции «Здоровьесберегающие образовательные технологии». – М.: СГА, 2007. – С. 67-79.
3. Тойнбі Арнольд. Людина в історичному діянні / Арнольд Тойнбі. – К.: Либідь, 1990. – 576 с.

*Хоменко Г.В., студент,
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова,
Науковий керівник: Кирилова О.О., канд. філос. наук, доцент*

ТВІТЕР-МИСЛЕННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В XXI СТОЛІТТІ

TWITTER-THINKING AND ITS INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF PERSONALITY IN THE XXI CENTURY

У статті висвітлюються позитивні і негативні аспекти сучасної людської комунікації з електронними пристроями. Особистість отримала необмежені можливості для отримання інформації, але збільшення її кількості призвело до формування вибіркового або фрагментарного мислення. Як результат, відбулися зміни в сучасній освіті, кінематографії та соціальних мережах Інтернету.

Ключові слова: твітер-мислення, Інтернет, споживання, увага, пам'ять.

Annotation: The article highlights the positive and negative aspects of modern human communication with electronic devices. A personality has acquired unlimited opportunities for information, but increasing of the amount has resulted in a fragmented or selective thinking. As a result, there have been changes in modern education, cinematography and social networks of the Internet.

Key words: twitter-thinking, the Internet, consumption, attention, memory,

Сучасне життя пересічної людини неможливо уявити без технологій. Універсальні пристрої трансляції та передачі інформації міцно укорінилися у її суспільний побут та призвели до безперервних змін у соціокультурній реальності. Отримавши різноманітні можливості щодо споживання інформації, особистість стала менше її осмислювати.

Якщо у ХХ столітті члени суспільства розподілялися на технофобів та технофілів, у новому тисячолітті кількісну перевагу остаточно здобули останні. Відтак, мало хто на сьогодні обмежує себе у використанні новітніх гаджетів чи глобальної мережі Інтернет. Подібне ціннісне зрушення започаткувало новий тип комунікації із віртуальним середовищем – твітер мислення. Цей термін вживається в одній із книг російського дослідника Д. Чернишова. Під твітер-мисленням розуміється цілеспрямоване спрощення людиною власних зусиль щодо засвоєння інформації. Вибірковий характер її сприйняття здійснюється завдяки ризоматичній структурі Інтернет сторінок та наявності в них гіпертексту. За внутрішньою складовою твітер-мислення належить до наочно-дієвого різновиду мислення.

Негативними характеристиками твітер-мислення є фрагментарність в усвідомленні інформації, слабка здатність до відтворення у пам'яті, стереотипізованість особистісних міркувань. Прикладним проявом твітер мислення є запити у провідних пошуковиках світового масштабу. Замість нагромадження корисної інформації безліч юзерів надає перевагу комічним та навіть абсурдним пошукам. Окрім цього, Інтернет-запити символізують ціннісний пріоритет сучасного суспільства та їх звичку до споживання перш за все практично значущої інформації.

Серед позитивних якостей споглядається швидкість засвоєння інформації та можливість її наочного сприйняття за допомогою медіаконтенту. Зокрема, комунікація в Інтернет-мережі надає можливість дізнаватися про актуальні новини миттєво, не чекаючи чергових «Підсумків тижня». Люди похилого віку, які не користуються сучасними електронними пристроями – комп'ютерами та планшетами, не схильні до твітер-мислення як такого. Натомість, досить парадоксальним є збереження у них гарної пам'яті навіть у літньому віці.

Найбільш глибоко твітер-мислення проявляється у соціальних мережах. Це пояснюється їх популярністю серед регулярних Інтернет користувачів. Одним із найбільш поширених онлайн сервісів подібного гатунку є Твітер, який щодня відвідує кілька десятків мільйонів людей з різних куточків планети. Етимологія терміна в перекладі з англійської означає «базікати» та наштовхує на думку про першочергову мету його створення як веб ресурсу. На пострадянському просторі альтернативою цієї мережі є «Вконтакті».

Сучасні соціальні мережі синтезують в собі декілька ознак твітер-мислення: пости з мінімальною кількістю слів, обмежені статуси, набори хеш-тегів та шаблонні Інтернет-меми. Вони систематизують соціальну активність споживачів у окремих групах та оперують колективними смислами, які знаходять схвалення у вигляді «лайку» від членів Інтернет-спільнот.

Доступність Інтернет-технологій на широкий загаль перетворило людей у медіапродюсерів. Адже раніше ніхто не витрачав настільки багато часу і зусиль на те, щоб фотографувати, завантажувати контент та поширювати його в якості

інформаційного продукту. За допомогою певної кількості функцій, яким володіє сучасне програмне забезпечення, можна створювати те, що може претендувати на роль мистецтва.

Не менш суттєвих трансформацій зазнала і освітня галузь. Сучасні школярі та студенти мають безсумнівну перевагу в порівнянні зі своїми однолітками, що здобували освіту десятиліттями раніше. Вони мають змогу розвивати власне творче мислення, не використовуючи стародавні методи «зазубрювання» без цілковитого розуміння самого сенсу. Інформація, яка може стати в пригоді, може бути знайдена в будь-який момент на веб-сторінках та потребує лише доцільного засвоєння. Подібна всюдоступність призводить до негативних тенденцій в освіті через невміння реципієнтами адекватно оперувати наданою інформацією. Так, більшість студентів не зацікавлені у написанні оригінальної реферативної роботи та надають перевагу споживанню обмеженого контенту, примножуючи виключно плагіат.

Ознаки твітеризації мислення знаходять місце не лише в середовищі кіберпростору, а й в творах масової культури. Все частіше на екранах телевізору з'являються, сіквели, франшизи, ремейки та спін-оффи, а також продукція серіалів. Їх об'єднує, в тій чи іншій мірі, орієнтація на вже існуючий твір кіноіндустрії. Постулюючи думку про те, що людство вже не в змозі тримати пам'ять у необхідному тонусі, режисери продовжують звертатися до історій з добре відомими для глядача героями.

Отже, поширення твітер-мислення в сучасну добу є результатом панування конформізму у світогляді людини. Ірраціональне споживання послуг, які запропоновані сучасними технологіями, загрожує поступовою деградацією особистості через втрату концентрації уваги та пам'яті. Однак вплив електронних засобів на людину несе в собі й певні позитивні ознаки: швидке засвоєння інформації користувачем, наявність додаткових послуг та можливостей у користуванні електронних гаджетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чернышев Д. Как люди думают? – 2013. – С. 25-31. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://lifeinbooks.net/chto-pochitat/kak-lyudi-dumayut-dmitriy-chernyishev/>
2. Что такое твиттеризация мышления? // Молодежный блоггерский сайт Путь надежды. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.hopesite.info/thinking_twitterization#!/single
3. Виды мышления // Энциклопедия практической психологии [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.psychologos.ru/articles/view/vidy_myshleniya

*Шевченко А. О., аспірантка
Національний університет харчових технологій
Науковий керівник: Кітов М. Г., доктор філос. наук, професор*

**АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЇ КЛАСИЧНОГО І НЕКЛАСИЧНОГО
ІДЕАЛІВ РАЦІОНАЛЬНОСТІ У ПРАЦІ М. К. МАМАРДАШВІЛІ****ANALYSIS OF CONCEPT OF CLASSICAL AND NON-CLASSICAL
IDEAL OF RATIONALITY IN THE WRITING BY M.K. MAMARDASHVILI**

У тезах розглядається проблема опозиції співвідношення «класичне» та «некласичне» в філософії М.К.Мамардашвілі. Акцентується увага на об'єкті, виключаючи все, що відноситься до суб'єкта та засобів його діяльності в класичному типі раціональності і протиставляється йому некласичний принцип розуміння речей.

Ключові слова: класичний, некласичний, раціональність, ідеал.

The theses deals with the problem of the opposition "classical" and "non-classical" in philosophy by M.K.Mamardashvili. The attention is focused on the object, eliminating all that relates to the subject and the means of its activity in the classical type of rationality and it is opposed the principle of non-classical understanding of things.

Key words: *classical, non-classical, rationality, ideal.*

Об'єктивні фізичні явища, знання про які існують в науці, описує певна онтологія розуму, яку задали наука і філософія. Проте виникає проблема розуміння проявів свідомих явищ. Вся складність введення їх в наукову картину світу полягає в тому, що свідомі явища, за визначенням, створюючи власний простір і час, вислизають від нашого, сформованого класичними правилами, спостереження, яке може бути виділено в якості зовнішнього простору спостереження [1; 9-10].

Поставлена проблема розглядається шляхом простеження еволюції опозиції «класичне» та «некласичне» в філософії М. К. Мамардашвілі та аналізу того, як некласично формулюється ідеал раціональності нашого знання про світ в сучасній картині світу.

Важливо розуміти, в чому ж полягає проблема, що назріла в філософській та науковій культурі ХХ ст. Вона полягає в тому, що той стиль наукового дослідження, який панує, нездатний в одному, логічно гомогенному дослідженні, об'єднати дві різні речі: те, як ми досліджуємо фізичні явища і досягаємо їх об'єктивного розуміння, і те, як ми при цьому здатні розуміти ті свідомі і життєві явища, які спостерігаються в дослідженні і розумінні фізичних явищ.

Одне з правил класичної раціональності, пов'язане із завданням ототожнення простору з матерією, має глибокий філософський і методологічний сенс. У тій мірі, в якій ми під терміном «матерія» маємо на увазі щось відмінне від свідомості, що має внутрішній вимір, то під «матеріальними процесами» ми, звичайно, маємо на увазі те і тільки те, що повністю виражає саме себе своїм просторовим розташуванням, піддається зовнішньому спостереженню. Але тут виникають проблеми некласичної раціональності.

У класичній філософії формулюється теза, що даність свідомості є безпосередньою, що може бути покладена в основу розуміння всього іншого. Розуміння всього іншого буде відносним, лише даності свідомості володіють

безпосередньою очевидністю або абсолютністю. Але це не даність усвідомлення чогось, а феномен усвідомлення. Цей феномен усвідомлення рефлексивний, тому що, як бачимо, ми свідомість навіть визначити не можемо, не припускаючи свідомість свідомості, тобто самосвідомість.

Саме тут проблема раціональності йде далі і неминуче ставить нас впритул перед обставиною, що саме той стан, в якому ми висловлюємо знання про явища або взагалі маємо їх, є не тільки дуже складний і цілісний продукт нашого життя і історії, а й, в свою чергу, частина Всесвіту і його еволюції.

Спадщиною класичного раціоналізму є «безумовний раціоналізм», створений для вирішення тих завдань, які звичайним формам раціоналізму не під силу [2; 46].

Відомий класичний принцип розуміння речей через розуміння зробленого. Тоді варто подумати, як можна висловити некласичний принцип. Можливо так: ми розуміємо зробленим, а не зроблене (яке ми якраз найменше розуміємо і ще менше можемо рефлексивно відтворити). Інакше кажучи, ми розуміємо і бачимо світ предметами, ми можемо не розуміти самі ці предмети. Звідси випливає наслідок, що порушує ще один принцип, а саме – ми можемо знати чи розуміти, не знаючи власний стан розуму.

Отже, класичний тип наукової раціональності прагне при теоретичному поясненні і описі, акцентуючи увагу на об'єкті, виключити все, що відноситься до суб'єкта, операцій та засобів його діяльності. Цілі та цінності науки, що визначають стратегії дослідження, на цьому етапі, як і на всіх інших, детерміновані домінуючими в культурі світоглядними установками і ціннісними орієнтаціями. Але класична наука не осмислює цих детермінацій. Некласичний тип наукової раціональності враховує зв'язок між знаннями про об'єкт і характером засобів і операцій діяльності. Але зв'язок між внутрішньо науковими і соціальними цінностями і цілями як і раніше не є предметом наукової рефлексії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мамардашвили, М. К. Классический и неклассический идеалы рациональности / М. К. Мамардашвили. — СПб: Азбука, Азбука-Аттику, 2010. — 288 с.
2. Protevi, John; Patton, Paul. Introduction / Between Deleuze and Derrida. John Protevi, Paul Patton (eds.) — Bloomsbury Academic, 2003.

*Шевченко С.Л.,
кандидат філософських наук,
науковий співробітник, відділ історії зарубіжної філософії,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України*

**СУЧАСНА РЕЛІГІЙНА ЕТИКА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МЕРОЛЬДА
ВЕСТФАЛЯ: МІЖ ПОЛІТИЧНИМ ЛІБЕРАЛІЗМОМ І МОРАЛЬНИМ
КОМУНІТАРИЗМОМ**

**MODERN RELIGIOUS ETHICS IN MEROLD WESTPHAL'S
INTERPRETATION: BETWEEN POLITICAL LIBERALISM AND MORAL
COMMUNITARIAN**

Розглядаються особливості імплементації постулатів політичного лібералізму і морального комунітаризму М. Вестфалем в його екзистенціальну теологію, в якій церква витлумачується як діалог, екуменічний діалог. Доводиться, що політичний лібералізм і моральний комунітаризм стали евристичними засобами формування екзистенціальної еклезіології та екуменізму М. Вестфалю.

***Ключові слова:** екзистенціальна теологія, екзистенціальна еклезіологія, екзистенціальний екуменізм, екзистенціальна етика, політичний лібералізм, моральний комунітаризм, спільнота, церква.*

Considered the features of the implementation of postulates of political liberalism and moral communitarian in M. Westphal's existential theology in which church interpret, as a ecumenical dialogue. Proved, that political liberalism and moral

communitarian become heuristic means of formation of M. Westphal's existential ecclesiology and ecumenism.

Key words: *existential theology, existential ecclesiology, existential ecumenism, existential ethics, political liberalism, moral communitarian, community, church.*

М. Вестфаль у праці «Чия спільнота? Котра інтерпретація?: філософська герменевтика для церкви» (2009) розглядає доктрину лібералізму. Історичне становлення лібералізму, як він констатує, супроводжувалось, з одного боку, постійною боротьбою за природні та громадянські особисті права людини, а, з іншого боку, за релігійну свободу та свободу совісті в зв'язку з наслідками Реформації (що, зрештою, й призвело до закріплення свободи віросповідання та реального відокремлення церкви від держави). Політичний лібералізм, на думку М. Вестфалья, артикулює режим спокійного життя, наданого державою. В цьому відношенні лібералізм може слугувати позитивною моделлю для церкви. Але, розмірковуючи над корисністю цієї моделі, оскільки лібералізм регулярно описується як індивідуалістична політична філософія, М. Вестфаль стверджує, що: «Ми повинні знайти розраду і допомогу в церкві, хоча й опосередковано. Але це Бог, а не пастор, який є “для нас прихистком та джерелом сили, надійним помічником в біді” (Пс. 46:1).

М. Вестфаль серйозно занепокоєний тим, що політичний лібералізм породжує особистий індивідуалізм, який у гонитві за здобуванням особистого «раю на землі» та побудовою «суспільства благоденства», незважаючи на моральні перестороги, неначе, зсередини руйнує етичні засади релігійної спільноти, незалежно від її конфесійної приналежності. Місіонерський характер церкви також, губиться у ліберальних переформулюваннях. Тому церква як спільнотна розмова про Біблію, на його думку, повинна здійснити «остаточний розрив з атомістичним, інструментальним етосом (моральною метою) американського суспільства, яке уособлює злиття традицій, у колообігові яких ми себе тепер завжди розшукуємо, щоразу відчуваючи запаморочення» [2; 124 – 125].

Занепокоєння М. Вестфалья не зникає навіть після аргументів Джона Роулза на користь того, що політичний лібералізм ідейно ґрунтується на концепції справедливості, яка є осердям віднаходження суспільного консенсусу [1]. Питання про співвідношення рівності і свободи, права і блага, які порушує Дж. Роулз, намагаючись розробити загальні принципи справедливості, на думку М. Вестфалья, є цінними та важливими. Проте, як він наголошує, політичний лібералізм сам по собі не є всеосяжним вченням; він підтверджує певні політичні цінності, але не має всеосяжної дії, і не є світським гуманізмом. Теорія справедливості Дж. Роулза, як вважає М. Вестфаль, не пояснює те, що означає бути особистістю, а тільки те, що означає бути громадянином [2; 127].

Епістемологічна смиренність, як це намагається довести М. Вестфаль, може бути не менш важливою у політичній сфері. Його екзистенціально-феноменологічна схема (більшість положень екзистенціальної теології та етики, за якими, на його думку, і має визначатись християнство – *С.Ш.*), модель політичного лібералізму і герменевтика Гадамера передбачають можливість застосування у політиці більш екуменічного підходу. «Якщо інтерпретація, як продуктивність і переклад, завжди включає в себе висловлення того ж самого по-іншому, і, якщо, відповідно, інтерпретація завжди продуктивна, ми повинні припускати відмінність, – стверджує американський мислитель. – І якщо, за аналогією з шістьма сліпими і слоном, будь-яка остаточна перспектива дозволяє нам, в кращому випадку, схопити тільки частину, але не всю істину, то ми не повинні дивуватися, якщо деякі з цих відмінностей є непримиренними.

Але якщо ми можемо шукати і намагатися сформулювати консенсус, який частково збігається, ми можемо знайти різні режими спільного життя разом як друзі, а не вороги; ми можемо знайти наші розбіжності подібно до родинних суперечок, аніж до тотальної війни. Ми можемо бути менш схильні до релігійно легітимізованого насильства і лінгвістичного насильства релігійної риторики, мови, що прагне очорнити, зманіпулювати або спокусити наших опонентів» [2; 129].

У своїх роздумах над феноменом комунітаризму як моделлю для церкви, М. Вестфаль цитує питання, поставлені Макінтайром: «Чия справедливість?» «Яка раціональність?» (Очевидно, що назву праці «Чия спільнота? Котра інтерпретація?: філософська герменевтика для церкви» (2009) М. Вестфаль придумав під впливом праці Макінтайра «Після чесноти» (1981) і, зокрема, після поставлених у цій праці запитань) тощо. Загалом М. Вестфаль не заперечує тезу Макінтайра стосовно того, що «нам, з одного боку, незважаючи на зусилля трьох століть у сфері моральної філософії, і одного століття в соціології, так і не вистачає узгоджених раціонально аргументів на користь положень ліберально-індивідуалістичної доктрини; і що, з іншого боку, аристотелівська традиція може бути переформульована таким чином, щоб відновити прозорість і розумність наших моральних і соціальних відношень і зобов'язань» [2; 130]. На думку М. Вестфалья, Макінтайра, насамперед хвилює чіткість, раціональність та правомірність обґрунтування наших моральних цінностей. Тому, власне для самого М. Вестфалья, комунітаризм є набагато кращою моделлю для церкви ніж для держави.

М. Вестфаль переконаний, що «ми не повинні вибирати між цими двома моделями. Політичний лібералізм може бути моделлю, в якій ми розуміємо себе, щоб бути Церквою Ісуса Христа, яка намагається бути спільною церквою, незважаючи на безперечний плюралізм теорій і практик. Комунітаризм може бути моделлю комплексної цілісності конкретних традицій, які конституюють цю плюральність і продовжують зводити християнство до його спільного знаменника» [2; 133].

Отже, переосмислюючи постулати політичного лібералізму і морального комунітаризму, М. Вестфаль вносить їх до теологічного контексту своєї концепції. В його екзистенціальній теології церква витлумачується як діалог, екуменічний діалог. Політичний лібералізм і моральний комунітаризм перетворюються на евристичні засоби формування його екзистенціальної еклезіології та екуменізму. Насамперед, американського мислителя захоплює проблема розмови, бесіди, діалогу, інтерпретації людиною Біблії та Церкви, а

також етична проблематика тлумачення «іншого» через себе самого. Прагнення до консенсусу в політичному лібералізмі він порівнює з «злиттям обріїв» Г. Гадамера. Моральний комунітаризм є для нього цінним, оскільки виступає формою етики чеснот, яка спрямована на формування характеру особистості в світлі всеосяжних доктрин і традицій. Знаходить М. Вестфаль спільні акценти у Макінтайра і Гадамера у зверненні обох до Аристотеля, зокрема, до його поняття «практичної мудрості». Водночас, як стверджує М. Вестфаль, різні традиції мають не тільки різні уявлення про справедливість, але також різні концепції раціональності [2; 141]. Тому, у розумінні М. Вестфалья постійне реформування та трансформація церкви в історії та традиції має ґрунтуватись на засадах екзистенціальної діалогічної етики (її основоположниками для М. Вестфалья виступають С. К'єркегор і Е. Левінас).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Докладніше див.: Rawls, J. Political Liberalism. – New York: Columbia University Press, 2005. – 576 p.
2. Westphal, M. Whose community? Which interpretation?: philosophical hermeneutics for the church. – Grand Rapids: Baker Academic, 2009. – 162 p.

*Шилова Д. С., студентка,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Науковий керівник: Крячко В. І., канд. соц. наук, доцент*

РЕЛІГІЙНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

RELIGIOUS TOLERANCE AS SOCIAL PHENOMENON

Релігія споконвіку була і залишається чинником, що об'єднує або розколює суспільства. Релігійна нетерпимість навіть у сучасних суспільствах ставала причиною братовбивчих війн і лих. Релігійна толерантність є основою забезпечення внутрішньої стабільності та інтеграції товариств, що утримує їх від потрясінь, що може зупинити розкол націй і держав і, нарешті,

нейтралізуючи політичні цілі зовнішнього релігійного впливу (місіонерство, впровадження та розповсюдження сектантських рухів).

Ключові слова: релігія, толерантність, нетерпимість, суспільство, секуляризація, віруючий, цінності.

Religion for centuries has been and remains the factor that brings together or splits society. Religious intolerance in modern societies even became the cause of fratricidal wars and disasters. Religious tolerance is the foundation of internal stability and integration partnerships that keeps them from shocks that can stop the split nations and states, and finally neutralizing the political goals of external religious influence (missionary, implementation and dissemination of sectarian movements).

Key words: religion, tolerance, intolerance, society, secularization, believer, values.

Мета статті - на основі соціологічних досліджень описати рівень релігійної толерантності; визначити рівень релігійної толерантності соціальної спільноти.

Основний зміст. Релігійну толерантність можна сформулювати наступним чином: «Це толерантне ставлення adeptів однієї релігійно-конфесійної спільноти до adeptів інших релігійно-конфесійних спільнот. Кожен слідує своїм релігійним переконанням і визнає аналогічне право інших». Тим не менш, релігійна толерантність - явище багатоаспектне і змістовне. Не заглиблюючись у них, відзначимо лише, що їх можна розділити на два основних види - позитивний і негативний.

У позитивному сприйнятті релігійна толерантність передбачає знання, прийняття і повагу релігійно-конфесійних цінностей та ідей іновірців.

У негативному сприйнятті релігійна толерантність передбачає байдужість до релігійно-конфесійним поглядам і системі цінностей інших, в результаті чого забезпечується відсутність ворожнечі і зіткнень на релігійному ґрунті.

В обох випадках, незалежно від того, на чому заснована релігійна толерантність щодо іновірців - на повазі або байдужості, вона забезпечує суспільну стабільність і співіснування різних релігійно-конфесійних груп. Тим

не менш, з двох вищевідзначених видів релігійної терпимості кращий перший - прийняття і повагу релігійно-конфесійних цінностей інших, оскільки байдужість, часто обумовлене незнанням, рано чи пізно може призвести до проявів нетерпимості. Не знаючи цінностей та ідей інших, людина може ставитися до них із зневагою, що може призвести до нетерпимості. Тоді як знання цінностей і поглядів інших створює відчутну позитивну налаштованість по відношенню до них.

Все це передбачає, що питання релігійної толерантності вкрай важливе для забезпечення безпеки сучасних суспільств. Релігійна толерантність є основою забезпечення внутрішньої стабільності та інтеграції товариств, що утримує їх від потрясінь, що може зупинити розкол націй і держав і, нарешті, нейтралізуючи політичні цілі зовнішнього релігійного впливу (місіонерство, впровадження та розповсюдження сектантських рухів). В умовах відсутності релігійної терпимості релігійно-конфесійне різноманіття суспільства може призвести до розколу і знесилення його зсередини, спровокувати кровопролитні війни.

Механізми забезпечення релігійної терпимості, залежно від двох вищезгаданих підходів до сприйняття її змісту (негативний і позитивний), також можна розділити на дві групи:

Негативні механізми, які передбачають байдужість до релігійно-конфесійним ідеям і системі цінностей іновірців.

Позитивні механізми, які передбачають знання, прийняття і повагу релігійно-конфесійних ідей і системи цінностей іновірців.

З негативних механізмів можна виділити в основному два - атеїзм і секуляризацію.

1. Атеїзм, хоч і припускає нетерпимість до всіх релігійних течій і конфесіям, проте передбачає взаємну толерантність між адептами різних релігій і конфесій, засновану на принципі заперечення релігії взагалі.

2. Роль секуляризації як чинника, що сприяє підвищенню рівня релігійної толерантності, яскраво виражена в сучасних західних суспільствах. Тут незрівнянно менше ворожнечі і зіткнень, що відбуваються на ґрунті релігійних

відмінностей. Це обумовлено не тільки демократичною культурою, а й секуляризованістю суспільства, відсовуючи на другий план релігійно-конфесійні питання і приділяє пріоритетне значення відносинам у сфері світського характеру. У цьому контексті між людьми з різними релігійно-конфесійними поглядами і цінностями стерті існуючі колись психологічні бар'єри. Чітке відділення держави від церкви, взаємне невтручання в справи один одного, становлення громадянського суспільства, націлені на вирішення спільних проблем.

Позитивні механізми націлені на впровадження та забезпечення в суспільствах релігійної толерантності шляхом взаємного пізнання різних релігійно-конфесійних груп, взаємосприйняття та взаємоповаги систем цінностей. У цьому контексті важливе значення має підкреслення спільнот між різними релігійно-конфесійними групами структурами, що формують суспільну свідомість і культуру (школа, ЗМІ та ін.), Що стає основою не тільки для релігійної толерантності, а й для суспільної солідарності та консолідації.

У грудні 2012 року американська дослідницька група The Pew Research Centre провела дослідження, результати якого свідчать про те, що більшість жителів планети — майже 6 мільярдів — є послідовниками якогось релігійного вчення, тобто віруючими.

Вивчивши дані переписів населення та соціологічні опитування у понад 200 країнах, експерти з'ясували, що найпоширенішою релігією залишається християнство: християнами вважають себе 2,2 мільярда осіб. Друге місце посідають послідовники ісламу - 1,6 мільярда віруючих. До індусів зараховують себе близько мільярда, до буддистів — 500 мільйонів. 1,1 мільярда людей ідентифікують себе як атеїсти.

Отже, християни всіх конфесій становлять приблизно третину всіх жителів планети — 31,43%.

Сьогодні, за даними дослідження, більше третини християн (37%) живуть у Північній і Південній Америці та країнах Карибського басейну, 24% — у країнах Африки на південь від Сахари, 13% — в Азіатсько-Тихоокеанському

регіоні. Дослідження також продемонструвало, що майже половина християн живе в 10 країнах: США, Бразилії, Мексиці, Росії, Німеччині, Філіппінах, Китаї, Нігерії, Демократичній Республіці Конго та Ефіопії.

Більше половини від загального числа християн належать до католицької церкви (1,15 мільярда). Католицизм є основною релігією в багатьох європейських країнах (Франція, Італія, Іспанія, Португалія, Австрія, Бельгія, Литва, Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Словенія, Хорватія, Ірландія, Мальта та інші).

Протестантизм сповідують приблизно 720 мільйонів осіб (37% від усіх християн). Ця конфесія переважає у скандинавських країнах, США, Великобританії, Австралії, Новій Зеландії і в рівній мірі з католицизмом — у Німеччині, Нідерландах, Канаді, Швейцарії.

За підрахунками The Pew Research Center, на планеті налічується 260 мільйонів прихильників православ'я — 12% від загальної кількості християн у світі. Країни найбільші за чисельністю православних названі Росія, Україна, Білорусь, Грузія, Румунія, Греція, Сербія, Болгарія, Єгипет та Ефіопія.[1]

Як повідомляють соціологи, українці стають однією з найбільш релігійних націй у Європі. Тепер у нашій країні вже 71,4% населення вважають себе віруючими, а відтак за цим показником поступаємося лише католикам Польщі, Португалії, Словаччини. Більше того, кількість тих, хто вірить у Бога, постійно зростає: результати опитування Центру Разумкова свідчать, що за останні десять років загальнонаціональна українська паства збільшилася на 13%.[3]

Примітно, що проблема толерантності вперше виникла у західній цивілізації саме на релігійному рівні, а релігійна толерантність поклала початок усім іншим свободам, які були досягнуті у вільному суспільстві. Іноді вважають, що немає нічого важчого, ніж бути терпимим щодо людей, які дотримуються інших релігійних переконань. Це судження засноване на допущенні, що релігія в основі своїй фанатична, і це частково вірно в тому сенсі, що релігія означає цілковиту самовіддачу особистості. В ідеалі віра повинна породжувати милосердя, а не фанатизм, оскільки вона призводить до зіставлення

фрагментарних і обмежених цінностей з абсолютним і божественним. Однак на ділі релігійна людина може легко впасти в спокусу освячення своїх обмежених цінностей світлом того абсолюту, якому він відданий, і при цьому ще закликати в союзники Бога. На жаль, сьогодні людство знову опиняється на межі війни через конфлікти, що мають релігійне підґрунтя. Проблема полягає не в приватному факті зневажливого ставлення до духовності і традицій іншої культури, вона набагато глибше, мова йде про вузькість світогляду, обмеженого власним колом цінностей, і нерозумінням принципів співіснування в різноманітному світі.[2]

Висновок. Тільки формування відносин толерантності між різними цивілізаціями дозволить не довести справу до їх зіткнення. Люди на Заході і на Сході дотримуються різних цінностей, і в умовах тісного контакту багатьох релігій нав'язування власних переконань чи зневага можуть мати негативні наслідки. На сьогоднішній день ми бачимо, що часом вплив Заходу на увесь інший світ зовсім не відповідає історичному досвіду, традиціям і засадам. Наприклад, одне явище на Заході сприймається як дрібниця, абсолютно не є таким для представників інших культур, зачіпаючи їх найглибші внутрішні почуття. Людина засновує свій світогляд саме на вірі, і замах на найвищі і святі почуття віруючих абсолютно неприпустимо.

Тут необхідно глибоке внутрішнє проникнення ідеєю, що кожна релігія, кожна духовна система має право на підтримання власних цінностей і всім іншим треба відноситися до них з повагою, або, принаймні, терпимістю і це повинно стати імперативом для будь-якого сучасного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. The Global Religious Landscape [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-exec/>
2. Религиозная толерантность в современном обществе 2010.[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.noravank.am/rus/issues/detail.php?ELEMENT_ID=5118

3. Центр Разумков. Соціологічне опитування [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=678

*Шуст О.В., студентка,
Український Католицький Університет
Науковий керівник: Жигайло Н.І., доктор псих.наук, професор*

ПСИХОЛОГІЧНЕ ТА ДУХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ АВТЕНТИЧНОГО СМирЕННЯ В ОСОБИСТОСТІ

PSYCHOLOGICAL AND SPIRITUAL SIGNIFICANCE OF AUTHENTIC HUMILITY IN PERSON

Висвітлено автентичне значення смирення, котре розглядалось як акцептація себе та власної дійсності, прийняття власних обмежень, відсутність потреби контролю, використання поразок як можливості росту, відсутність самовивищення, як ознака зрілої духовності.

Ключові слова: *смирення, щастя, самоакцептація, духовність.*

Deals with the authentic values of humility, which was considered as acceptance of themselves and their own reality, their own acceptance limits, no need for control, use injuries as growth opportunities, lack the self-elevation, as a sign of a mature spirituality.

Key words: *humility, happiness, self-acceptance, spirituality.*

Постановка проблеми. Сьогодні все більше науковців в ділянці психології переконуються, що поняття особистості неможливо розглядати поза християнською антропологією. Актуальність та цінність християнського підходу до розуміння психології надзвичайно влучно висвітлив психіатр Дж. Фішер, стверджуючи, що «якщо б взяти суму всіх значних статей, коли-небудь написаних найкваліфікованими психологами і психіатрами з питань гігієни людської душі, їх впорядкувати та звільнити від зайвих слів, а далі з допомогою

найталановитіших із сучасних поетів коротко виразити все, що є в цьому очищеному підсумку найавтентичнішого наукового знання, то можна було отримати дещо незграбне резюме Нагірної проповіді Ісуса Христа» [9, 33-34]. Водночас, варто зауважити, що найпершим Христос виголошує блаженство вбогих духом, тобто смиренних (Мт. 5, 3). Однак, сучасна культура, особливо на заході, у смиренні часто помилково вбачає «чесноту» рабів.

Мета даної роботи висвітлити автентичне християнське розуміння смирення, та його значення в психології у зв'язку із внутрішнім образом, самоакцептацією та щастям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В психології про смирення йдеться в контексті осягання людиною зрілості (Г. Оллпорт та К. Роджерс) [3, 7], а також контексті чеснот, котрі провадять до повноти життя (Н. Парк, К. Петерсон і М. Селігман) [6, 628-634]. Дослідники вказують, що смирення пов'язане із релігійними цінностями та здатністю до прийняття себе й інших, а також є важливим елементом добрих міжлюдських стосунків (Р. Еммонс) [4, 22].

В напрямку гуманістичної психології в концепції зрілості особи Оллпорт виокремлював такі якості: самоакцептацію, об'єктивізацію самого себе і реалізм, котрі сучасними дослідниками визнаються за виміри смирення [3]. Подібно і К. Роджерс, окреслюючи осіб, що функціонують з повноти людського життя, описував їх як тих, котрі мали солідний образ власної особи, раціональне бачення процесів, що відбуваються всередині цієї особи та поза нею [7].

В течії позитивної психології М. Селігман презентував теорію автентичного щастя, вказуючи, що реалізація чесноти смирення веде до щастя [6, 632]. Селігман стверджував, що ключовим для сповнення особи є достосування своїх властивостей до оточення. Смирення дозволяло пізнати і доцінити ці властивості. Подібно в концепціях, що постали в течії теорії автодетермінації підкреслюється значення реалізації внутрішніх цілей, таких як акцептація себе, розвиток особистості, відчуття спільності та єдності з іншими для щастя, і які також є важливими для добробуту.

Отож, в світлі гуманістичної і позитивної психології добробут є пов'язаний з посіданням якостей споріднених зі смиренням. Смирення має взаємозв'язок з якістю міжлюдських стосунків, зі здатністю вибачати, співпрацею, допомогою іншим в потребі, а також щедрістю [8, 418-419].

Виклад основного матеріалу. Окрім християнства на смирення як засадничу якість зрілої духовності вказують й інші головні світові релігії – юдаїзм, іслам, буддизм. Поняття смирення є важливим і поза релігіями, оскільки смирення відіграє важливу роль у психологічному осмисленні по відношенні до самого себе та оточуючого світу, і можна сказати, що має універсальний вимір.

Психологічне розуміння підстав смирення є малодосліджене, оскільки існує певна складність, яку вбачають дослідники у наданні дефініції цьому поняттю. Одним із способів визначення смирення є її окреслення з допомогою антиномій, наприклад, відсутності нарцисизму, зверхності, гордості, егоїзму. Іншим способом визначення є її окреслення через споріднені характеристики, наприклад, визначення її як рівноцінну зі скромністю. Водночас деякі дослідники описують смирення як багатовимірну конструкцію [8, 417]. До вимірів, які сюди належать можна віднести дистанцію щодо себе та своїх досягнень, прийняття своїх обмежень, відсутність зухвалості, адекватна оцінка себе та своїх можливостей, самоакцептація, низька зосередженість на собі.

Автентичне християнське смирення пов'язане із правильним внутрішнім образом, тобто здатністю дивитись на себе так як дивиться на нас Бог – не більше цього (гординя), і не менше за це (фальшиве смирення). Правильний внутрішній образ і здорова самооцінка можуть стати запорукою правильного біблійного, емоційного та інтелектуального уявлення про себе та смирення, що полягає в тому що особа повинна реалістично оцінювати себе, такою якою її бачить Бог, і якою вона представлена в Божому Слові [2, 12].

Фальшива концепція смиренності знецінює особу, сприймаючи смирення в розумінні самоприниження та саморуїнування. З цією помилковою смиренністю раніше часто навмисно фальсифікували послання Ісуса, що призвело багатьох християн до приниження та знецінювати себе, підозр, що все,

що в особі є великим варто приписувати гордині, і таким чином заперечувати Божу велич в людині [2, 5-12]. Часто ще смирення, за словами Т. Добко, помилково розглядали як «чесноту» прислужництва і лакейства, приписуючи їй вияв комплексу неповноцінності і хворобливе наголошення на власній обмеженості та жалюгідності, ототожнюючи з опортуністичним і конформістським духом, звинувачуючи у лицемірному покриванні малодушного бажання скинути зі себе відповідальність» [1, 53].

Адже коли Ісус говорить: «хто понижується, буде вивищений» (Лк. 14,11), він не має на увазі, тих, які почувають себе нецінними. Інтерпретуючи цей стих у психологічному ключі, можемо сказати, що ті, хто понижуються – це ті, хто має мужність спуститись у власну реальність, в темряву своєї душі, ті здатні піднятися до Бога. Хто має таку відвагу, здатний зрозуміти також і те, ким є Бог, і таким чином найбільше до Нього наблизитись.

Висновок. Існує прямий взаємозв'язок між першим євангельським блаженством смирення та щастям. Смирення – це чеснота, що пов'язана з акцептацією себе і подій свого життя, черпанням радості в кожній хвилині, визнанням поразок та їх ефективним використанням для особистого росту, зміною тих явищ, які можна змінити, прийнятті того, що неможливо контролювати дійсності та дій оточуючих осіб, а також того, що неможливо прожити життя без поразок та помилок. Тому смирення має взаємозв'язок з задоволенням від життя й добробутом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Добко Т. Д. Феноменологія смирення / Добко Т. Д. // Гуманітарні студії. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка – 2013. – Вип. 20. – С. 52-62.
2. Макдауэлл Дж., Его образ – мой образ.- М.: Новая Жизнь, 1996. – 191 с.
3. Allport G. W. Pattern and growth in personality. New York: Holt, Rinehart and Winston. – 1961. – 422 p.
4. Emmons R. A. Is spirituality an intelligence? Motivation, cognition, and the psychology of ultimate concern / R. A. Emmons // International Journal for the Psychology of Religion, 1999. – Vol. 10. – p. 3-26.

5. Fisher J. T. A Few Buttons Missing: The Case Book of a Psychiatrist. Philadelphia: J. B. Lippincott Company. – 1951. – 273 p.
6. Park N. Strengths of character and well-being/ N. Park, C. Peterson, M. E Seligman // Journal of Social and Clinical Psychology. – 2004. – Vol. 23. – p. 628-634.
7. Rogers C. Becoming a person: A therapist's view of psychotherapy. Boston: Houghton. – 1961. – 420 p.
8. Zawadzka A.M. Czy pokora może dawać szczęście? Związki pokory z aspiracjami i zadowoleniem życia / A.M. Zawadzka, J. Zalewska // Roczniki psychologiczne/Annals of psychology. – 2013. – Vol. XVI, 3. – S. 415-431.